

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ VE TARİHİ BİLİM DALI**

**TOKİ KONUT ÜRETİMİ VE TOPLUMSAL REFAH İLİŞKİSİ:
AKDENİZ BÖLGESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali YILDIRIM

KOCAELİ 2021

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ VE TARİHİ BİLİM DALI**

**TOKİ KONUT ÜRETİMİ VE TOPLUMSAL REFAH İLİŞKİSİ:
AKDENİZ BÖLGESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali YILDIRIM

Doç. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU

KOCAELİ 2021

ÖNSÖZ

“TOKİ Konut Üretimi ve Toplumsal Refah İlişkisi: Akdeniz Bölgesi Örneği” adlı yüksek lisans tez çalışmamda gerek akademik bilgileri gerekse kişisel tecrübeleri doğrultusunda daima yardımcı olan danışman hocam Doç. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU’na; hayatımın her anında yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve varlıklarıyla bana güç veren annem Sultan YILDIRIM, babam Hasan Yurtseven YILDIRIM, abim Öner YILDIRIM, ablam Burcu YILDIRIM YILMAZ, halam Ayşe YILDIRIM ve amcam Halil İbrahim YILDIRIM’a; yüksek lisansa başlama kararımdan itibaren tecrübeleriyle beni yönlendiren, akademik ve teknik bilgisiyle her zaman yanımda olan ve maddi-manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Dr. Hakan GÜNEŞ’e; tez konumun belirlenmesinden teslim edilmesi sürecine kadar teknik bilgi ve tecrübeleriyle daima yardımcı olan kıymetli arkadaşım Ahmet SAKALLI’ya; bu zorlu süreçte daima yanımda olan, çalışmalarımda ellerinden gelen yardımı yapan ve desteklerini her zaman hissettiğim değerli arkadaşlarım Av. Destan OLCAY ve Av. Nur GÜLŞEN ARPAÇ’a çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. REFAH VE REFAH İKTİSADI	3
1.1. REFAH KAVRAMI	3
1.2. BİREYSEL REFAH	5
1.2.1. Gelir Dağılımı	7
1.3. TOPLUMSAL REFAH	10
1.4. REFAH İKTİSADI.....	12
1.4.1. Refah İktisadının Gelişimi ve Pigou'nun Katkıları	15
1.4.2. Robbins'ın Eleştirileri ve Refah İktisadının Dönüşümü	19
1.4.3. Pareto Optimumu.....	22
1.4.4. Kaldor-Hicks Telafi Kriteri	28
1.5. TOPLUMSAL REFAH FONKSİYONLARI.....	33
1.5.1. Bentham'cı Sosyal Refah Fonksiyonu	39
1.5.2. Rawls'cı Sosyal Refah Fonksiyonu	44
1.6. REFAH İKTİSADININ TEMEL TEOREMLERİ.....	51
1.6.1. Refah İktisadının Birinci Temel Teoremi	51
1.6.2. Refah İktisadının İkinci Temel Teoremi.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOSYAL KONUT UYGULAMASI VE TOPLU KONUT İDARESİ BAŞKANLIĞI	57
2.1. KONUTUN ÖNEMİ VE AKDENİZ BÖLGESİNDE KONUT SEKTÖRÜ... ..	57
2.2. SOSYAL POLİTİKALAR.....	59
2.2.1. Refah Devleti Çerçevesinde Türkiye'de Yürütülen Sosyal Politikalar.....	61
2.3. SOSYAL KONUT POLİTİKALARI.....	74

2.3.1. Refah Devleti Çerçevesinde Türkiye’de Yürütülen Sosyal Konut Politikaları.....	76
2.4. TOPLU KONUT İDARESİ BAŞKANLIĞI(TOKİ).....	79
2.4.1. TOKİ’nin Tarihi Gelişimi ve Görevleri	80
2.4.2. TOKİ’nin Konut Faaliyetleri	82
2.4.2.1. Sosyal Konutlar	84
2.4.2.2. Uygu Kentler	85
2.4.2.3. Kaynak Geliştirme ve Gelir Paylaşımı Projeleri	86
2.4.2.4. Afet Konutları.....	87
2.4.2.5. Göçmen Konutları.....	87
2.4.2.6. Tarımköyler	88
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. TOKİ SOSYAL KONUT ÜRETİMİNİN TOPLUMSAL REFAH ÜZERİNE ETKİSİ: AKDENİZ BÖLGESİ ÖRNEĞİ	89
3.1. AKDENİZ BÖLGESİ’NDEKİ İLLERE YÖNELİK UYGULANAN KONUT FAALİYETLERİ.....	89
3.1.1. Adana İlindeki Konut Faaliyetleri.....	89
3.1.2. Antalya İlindeki Konut Faaliyetleri	92
3.1.3. Burdur İlindeki Konut Faaliyetleri	94
3.1.4. Hatay İlindeki Konut Faaliyetleri.....	96
3.1.5. Isparta İlindeki Konut Faaliyetleri.....	97
3.1.6. Kahramanmaraş İlindeki Konut Faaliyetleri.....	98
3.1.7. Mersin İlindeki Konut Faaliyetleri	100
3.1.8. Osmaniye İlindeki Konut Faaliyetleri	101
3.2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ.....	102
3.2.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı	102
3.2.2. Çalışmanın Modeli, Örnekleme ve Veri Seti	103
3.3. ÇALIŞMANIN BULGULARI	107
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	121

ÖZET

Türkiye'de alt gelir grubunda yer alanların konut ihtiyacının karşılanması için oluşturulan devlet destekli kuruluş Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)'dir. Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde devletin, konut sorunun çözümünde özel sektöre alternatif olarak konut üretmesi TOKİ aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve konut piyasasının regüle edilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada TOKİ'nin Akdeniz Bölgesi'nde uyguladığı sosyal konut faaliyetlerinin toplumsal refah üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde 2009 yılından 2019 yılına kadar TOKİ'nin üretmiş olduğu konutların toplumsal refah üzerinde ne gibi etkilerinin olduğu, konut üretimindeki artışların toplumsal refaha ne gibi katkılar sağlayacağı ile ilgili veriler analiz edilmiştir.

Bu çalışmada Akdeniz Bölgesi'nde yer alan 8 ilde toplu konut uygulamalarının yıllara göre değişimi incelenmiştir. Çalışmada 2009-2019 yıllarını kapsamakta olup Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve TOKİ'den elde edilen verilerden hareketle hazırlanmıştır. Çalışmada, TÜİK ve TOKİ'den 2009-2019 yıllarını kapsayan, illere göre nüfus, kişi başı milli gelir, konut-kira harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki payı, TOKİ konut üretimi, ortalama hane halkı büyüklüğü, sosyal güvenlik ve sosyal yardım, iskan ve toplum refahı hizmeti veri setleri kullanılmıştır. Çalışmada; sabit, bağımlı ve bağımsız olmak üzere üç değişken kullanılmıştır. Çalışmada sabit değişkenler; sosyal güvenlik ve sosyal yardım, iskan ve toplum refahı hizmet verileri, bağımsız değişkenler; TOKİ sosyal konut üretimi, ortalama hane halkı büyüklüğü ve bağımlı değişken ise toplumsal refahtır. Çalışmada yarı logaritmik (log-dog) model kullanılmıştır. Log-dog modelin bağımlı değişkeni (sosyal yardım ve konut üretiminin toplumsal refaha katkısı) hesaplanmış ve logaritması alınarak model oluşturulmuştur. Log-dog modeliyle sosyal yardım ve konut üretiminin toplumsal refaha katkısı analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda yıllara göre TOKİ'nin konut üretim verileri incelendiğinde ise konut üretiminin toplumsal refah üzerinde katkısının olduğu ortaya çıkmıştır. Bu katkının ise ortalama hane halkı büyüklüğüne bağlı olarak değiştiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Refah, TOKİ, Sosyal Konut.

ABSTRACT

The state-supported institution established to meet the housing needs of those in the lower income group in our country is the Housing Development Administration (TOKİ). Within the framework of the social state understanding, the government's housing production as an alternative to the private sector in the solution of the housing problem is realized through TOKİ and it is aimed to regulate the housing market by this way. In this study, it is aimed to investigate the effects of social housing activities implemented by TOKİ on social welfare in the Mediterranean Region. For this purpose, the related data about the effects of the housing produced by TOKİ from 2009 to 2019 on social welfare and how the increases in housing production will contribute to social welfare have been analyzed.

In this study, the yearly changes of mass housing practices in 8 provinces in the Mediterranean Region were examined. In the study covers the years 2009-2019 and was prepared based on the data obtained from the Turkish Statistical Institute (TUIK) and TOKİ. In this study, the data sets covering the years 2009-2019 from TUIK and TOKİ about population per city, per capita national income, the share of housing-rent expenditures in total consumption expenditures, TOKİ housing production, average household size, social security and social assistance, housing and society welfare services were used. In the study; three variables as fixed, dependent and independent were used. Fixed variables in the study are social security and welfare, housing and community welfare service data; independent variables are TOKİ social housing production, average household size and the dependent variable is social welfare. The semi-logarithmic (log-dog) model was used in the study. The dependent variable (contribution of social aid and housing production to the social welfare) of the log-dog model was calculated and the model was formed by taking its logarithm. The contribution of social aid and housing production to the social welfare was analyzed with the log-dog model. As a result of the study, when the housing production data of TOKİ are examined according to the years, it has been revealed that the housing production has a contribution on social welfare. It has been determined that this contribution varies depending on the average household size.

Keywords: Social Welfare, TOKİ, Social Housing.

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AÇSHB	: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ADEM	: Aile Destek Merkezleri
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
GDP	: Gayri Safı Yurtiçi Hasıla
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
GSYİH	: Gayrı Safı Yurtiçi Hasıla
MC	: Marjinal Maliyet
MRS	: Marjinal İkame Oranı
MRT	: Marjinal Dönüşüm Oranı
MRTS	: Marjinal Teknik İkame Oranı
Ort	: Ortalama
Ort. H. H.	: Ortalama Hane Halkı
P	: Fiyat
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SODAM	: Sosyal Dayanışma Merkezleri
SRF	: Sosyal Refah Fonksiyonu
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TL	: Türk Lirası
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
Vd	: Ve Diğerleri

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Refah İktisadının Birinci Temel Teoremi	53
Tablo 2: Akdeniz Bölgesi'ndeki İllerin 2015-2020 Mayıs Aralığında İlk Kez Satışa Konu Olan Konut Sayıları	58
Tablo 3: Akdeniz Bölgesi'ndeki İllerin 2016-2019 Yılları İnşaat Sektöründeki Firma-Çalışan Sayıları ve Firmaların İhracattaki Payları(%)	59
Tablo 4: Rakamlarla Türkiye'de Sosyal Yardım	63
Tablo 5: Gıda Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı.....	66
Tablo 6: Barınma Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı.....	66
Tablo 7: 2019 Yılında İllere Göre Teslimi Gerçekleşen Konut Sayısı	66
Tablo 8: Yakacak Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı	67
Tablo 9: Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yapılan Yardımların Yıllara Göre Dağılımı....	67
Tablo 10: Muhtaç Asker Ailelerine Yapılan Yardımların Yıllara Göre Dağılımı	67
Tablo 11: Doğum Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı	68
Tablo 12: Muhtaç Asker Çocuğu Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı	68
Tablo 13: Öksüz ve Yetim Yardımının Yıllara Göre Dağılımı.....	68
Tablo 14: 2019 Yılı Elektrik Tüketim Desteği Yardımı	69
Tablo 15: Eğitim Materyali Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı	69
Tablo 16: Şartlı Eğitim Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı	69
Tablo 17: Öğle Yemeği Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı	70
Tablo 18: Ücretsiz Ders Kitabı Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı.....	70
Tablo 19: 2019 Yılı Öğrenci Taşıma, Barınma ve İaşe Yardımı	70
Tablo 20: Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınmasına Aktarılan Kaynağın Yıllara Göre Dağılımı	70
Tablo 21: Desteklenen Yurt Projelerinin Yıllara Göre Dağılımı	71
Tablo 22: Şartlı Sağlık Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı.....	71
Tablo 23: Kronik Hastalara Yönelik Yardım Programının Yıllara Göre Dağılımı... 71	
Tablo 24: Kronik Hastalara Yönelik Elektrik Tüketim Desteği Programı.....	72
Tablo 25: 2019 Yılı Çoklu Doğum Yardım Programı	72
Tablo 26: Aşevlerine Aktarılan Kaynağın Yıllara Göre Dağılımı	72
Tablo 27: Terör Zararı Kapsamında Yapılan Yardımlar.....	73
Tablo 28: Yabancılarla Yönelik Sosyal Uyum Yardım Programı	73
Tablo 29: Yabancılarla Yönelik Şartlı Eğitim Yardım Programı	73

Tablo 30: 2019 Yılı Evde Bakım Yardımı	74
Tablo 31: İllere ve Yıllara Göre Teslimi Gerçekleşen Konut Sayısı	78
Tablo 32: TOKİ Konut Uygulamaları Dağılımı(2018).....	83
Tablo 33: TOKİ Sosyal Donatı Uygulamaları(2018).....	83
Tablo 34: Adana İline Yönelik Konut Projeleri	89
Tablo 35: Antalya İline Yönelik Konut Projeleri.....	92
Tablo 36: Burdur İline Yönelik Konut Projeleri	95
Tablo 37: Hatay İline Yönelik Konut Projeleri.....	96
Tablo 38: Isparta İline Yönelik Konut Projeleri.....	97
Tablo 39: Kahramanmaraş İline Yönelik Konut Projeleri	99
Tablo 40: Mersin İline Yönelik Konut Projeleri	100
Tablo 41: Osmaniye İline Yönelik Konut Projeleri	101
Tablo 42: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre Nüfus Verileri	104
Tablo 43: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre Kişi Başı GSYİH Verileri (TL) 104	
Tablo 44: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre Konut ve Kira Harcamalarının Toplam Tüketim Harcamaları İçerisindeki %'lik Değeri.....	105
Tablo 45: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre TOKİ Konut Verileri	106
Tablo 46: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü Verileri	106
Tablo 47: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre Sosyal Yardım Verileri.....	107
Tablo 48: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre Nüfus, Sosyal Yardım Verileri ve Yoksulluk Oranı.....	108
Tablo 49: Akdeniz Bölgesi Yıllara Göre Konut Üretimi ve Hane Halkı Karşılanmış Konut Gereksinimi.....	111
Tablo 50: Akdeniz Bölgesi Yıllara Göre (Konut Sahibi Olan Dışında) Konut Üretiminin Hane Halkına Katkısı ve Hane Halkı Karşılanmış Konut Gereksinimi.....	114
Tablo 51: Akdeniz Bölgesi Yıllara Göre Sosyal Yardım, Konut Üretiminin Ort. Hane Halkına Katkısı ve Toplumsal Refah Düzeyi.....	116

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Lorenz Eğrisi	8
Şekil 2: Toplumsal Refahın Elementleri.....	11
Şekil 3: Etkinlik ve Eşitlik İlişkisi	12
Şekil 4: Bentham'cı Sosyal Refah Fonksiyonu	43
Şekil 5: Rawls'cu Sosyal Refah Fonksiyonu.....	50
Şekil 6: Türkiye'de Düzenli ve Süreli Yardımlar	64
Şekil 7: Sosyal Yardım Programları Ana Gruplar	65
Şekil 8: Kişi Başı Sosyal Yardım ve Yoksulluk Oranı.....	108
Şekil 9: Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü	111
Şekil 10: TOKİ Konut Üretim Sayısı ve Hane Halkı Karşılanmış Konut Tüketimi-Gereksinimi.....	112
Şekil 11: Konut Üretiminin Hane Halkına Katkısı, Hane Halkının Karşılanmış Konut Tüketimi-Gereksinimi ve Konut Sayısı	115
Şekil 12: Akdeniz Bölgesi Yıllara Göre Toplumsal Refah Düzeyindeki %'lik Değişim	117

GİRİŞ

Sanayileşme ile birlikte dünya genelinde hızlı kentleşmeler yaşanmış ve bu durum birçok toplumsal sorunu beraberinde getirmiştir. Yerleşim düzeni, altyapı çalışmaları, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi konularda yaşanan sorunlarla birlikte özellikle hızlı nüfus artışına bağlı olarak konut sorunu ortaya çıkmıştır(Bayraktar ve Yılmaz Bakır, 2019: 37). Yaşamın idamesi için herkesin yaşanılabilir bir konut sahibi olması gerekmektedir. Ancak gerek konut maliyetlerin yüksek olması gerekse toplumdaki yoksul veya dar gelirli bireylerin alım gücünün bulunmaması, onların kendi imkanlarıyla yaşanılabilir bir konut sahibi olmalarına imkan vermemektedir. Bu durum, beraberinde getirdiği diğer toplumsal sorunlarla birlikte önemli ölçüde refah kaybına neden olmaktadır(Alkan ve Uğurlar, 2015: 5-6). Dolayısıyla konut sorununun neden olduğu refah kayıplarının telafi edilebilmesi, yani toplumsal refah düzeyinin arttırılabilmesi için devletin bu soruna müdahale etmesi gerekmektedir.

Türkiye’de cumhuriyet tarihinden günümüze konut sorununun çözümü için çeşitli konut politikaları uygulanmış ancak hiçbiri yeterli olamamıştır. Günümüzde sosyal konut uygulamaları için hem yerel idareler hem de merkezi idareler faaliyette bulunmaktadır. Bu doğrultuda merkezi idare adına faaliyet gösteren en etkili kuruluş TOKİ’dir(Ulusoy, 2020: 117). TOKİ, gerçekleştirdiği sosyal konut faaliyetleri ile özellikle yoksul ve dar gelirli bireylerin maliyet bedeli üzerinden konut sahibi olmasına imkan tanımaktadır.

Literatür incelendiğinde toplumsal refah ve refah devleti kavramlarıyla ilgili olarak çok fazla çalışma bulunduğu görülmektedir. Ayrıca sosyal konut ve konut sorunu ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’nın faaliyetleri ile ilgili de birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Yapılan literatür taramasına göre TOKİ’nin faaliyetlerinin; “erişilebilirlik düzeyi”, “kullanıcıların memnuniyet durumu”, “finansman yapısı”, “konut sektörü içerisindeki payı”, “kentleşme üzerindeki etkileri”, “sosyo-kültürel etkileri” ve “maliyet yapısı” gibi konular üzerinden incelendiği, ancak TOKİ’nin sosyal konut faaliyetlerinin toplumsal refah seviyesi üzerindeki niceliksel etkilerini belirlemeye yönelik bir çalışma bulunmadığı görülmüştür. Bu durum; devletin, konut sorununun ortadan kaldırılması amacıyla TOKİ aracılığı ile sunduğu sosyal konut

faaliyetlerinin ve gerçekleştirdiği diğer sosyal hizmetlerin, toplumsal refah üzerindeki etkilerine dair çalışma yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Çalışmanın temel amacı; TOKİ'nin, Akdeniz Bölgesi'ne yönelik yürüttüğü sosyal konut faaliyetlerinin toplumsal refah ile ilişkisinin belirlenmesidir. Bu temel amaç çerçevesinde çalışmada aşağıda belirtilen alt amaçlara yanıt aranmıştır:

- TOKİ'nin yürüttüğü sosyal konut faaliyetleri, konut sorununun çözümünde yeterli midir?
- TOKİ'nin yürüttüğü sosyal konut faaliyetlerinin ve yapılan sosyal yardımların yıllara göre sağladığı refah artışını belirlemek mümkün müdür?
- TOKİ'nin gelecekte yürüteceği sosyal konut faaliyetlerinin sağlayacağı refah artışıyla ilgili bir öngörü oluşturulabilmesi mümkün müdür?
- TOKİ'nin yürüttüğü sosyal konut faaliyetleri yalnızca hak sahibi olanlara mı katkı sağlamaktadır?
- TOKİ'nin yürüttüğü sosyal konut faaliyetleri ile barınma dışında hangi toplumsal problemlere çözüm üretilmektedir?

Bu doğrultuda çalışmada; 2009-2019 yılları arasında gerçekleştirilen sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri ve iskan ve toplum refahı hizmetleri ile TOKİ'nin sosyal konut üretimi ve ortalama hane halkı büyüklükleri kullanılarak bu değişkenlerin toplumsal refah üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde refah kavramı ile toplumsal refaha yer verilmiş ve refah iktisadının gelişiminden bahsedilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde sosyal konut kavramına değinilmiş ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın tarihi gelişimi, yapısı ve faaliyetleri ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Akdeniz Bölgesi'nde yürütülen sosyal konut faaliyetleri ile yapılan sosyal yardımların toplumsal refah ile ilişkisi analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. REFAH VE REFAH İKTİSADI

1.1. REFAH KAVRAMI

Klasik iktisadi doktrinin kurucusu Adam Smith'den günümüze, bireysel ve toplumsal refahın artırılması konusunda teoriler geliştiren iktisatçıların genel geçer bir refah tanımlaması bulunmamaktadır. Ancak iktisadi teorisyenlerin ileri sürdüğü refah tanımlamalarının adalet, eşitlik, ihtiyaç ve hak kavramları çerçevesinde şekillendiği görülmektedir(Hamlin, 2008: 109). En sade haliyle refah, bireylerin ve bir bütün olarak toplumun hayat standartlarında meydana gelen iyi gidişattır(Dasgupta, 1990: 1). Türk Dil Kurumu refahı; “bolluk ve rahatlık içinde bir yaşam hali” şeklinde ifade etmekte ve “gönenc” kelimesiyle yakın anlamda olduğunu belirtmektedir. Yalın bir şekilde kullanılan refah sözcüğü, bireylerin fayda ve gelir seviyeleri bakımından eskisine göre daha iyi bir durumda olmaları anlamını vermektedir(Bryson, 1992: 30). Refah kavramının ikamesi olarak kullanılan farklı sözcükler de bulunmaktadır. Happiness(mutluluk), well-being(esenlik) ve satisfaction(memnuniyet) gibi sözcüklerin, refahı belirtmek için kullanılabileceği ifade edilmektedir(Easterlin, 2001: 465).

Refahı ifade etmek için kullanılan sözcüklerden biriside “prosperity” sözcüğüdür. Prosperity sözcüğü, well-being ve happiness sözcüklerini de kapsayarak minimal çevre tahribatına neden olacak kaynak tüketiminin olduğu ve geniş sosyal tercih imkanı bulunan, refahı yüksek kişileri ifade etmektedir(Jackson, 2009: 37). Diğer bir ifadeye göre, potansiyel ekonomik genişlemenin altında gerçekleşen büyüme oranı depresyonu belirtirken, söz edilen ekonomik genişleme kapasitesinin bilincinde olunması durumu prosperity’i ifade etmektedir(Prescott, 2002: 7).

Söz edilen bu refah tanımlamaları dışında bireylerin toplam refahlarının birden fazla özelliği ve ifadesi olduğunu söyleyen bazı sosyal bilim teorisyenleri refahın “ekonomik, sosyal ve sübjektif” belirtiler olarak üç farklı çerçevede incelenebileceğini ifade etmişlerdir. Ekonomik yöntem, hayat kalitesinin yalnızca bir

bölümünü ifade etmektedir ve ekonomik yöntemde refah “faydasal bir kavram” olarak görülmektedir. Klasik fayda görüşüyle örtüşen ekonomik yöntem, refahı parasal bir ölçü şeklinde değerlendirmiştir. Pigou, Edgeworth, Bentham ve Marshall gibi klasik fayda teorisyenleri açısından bireylerin zevk, mutluluk, arzu ve isteklerinin karşılanması faydacılığı ifade etmektedir(Grasso ve Canova, 2008: 2). Pigou (1932) ekonomik refahı, parayla ölçülebilen bir değer ve genel refahın bir bölümü olarak görmektedir. Arzuların gerçekleşme seviyesine bağlı bulunan tatminler refahı ifade etmektedir. Bireyler, bu tatminlere erişebilmek adına parayı kullanmakta ve böylece ekonomik refahlarını artırma gayretine girmektedirler. Özetle ekonomik refah, bireylerin maddi imkanlarla elde ettikleri tatmindir ve refahın yalnızca bir bölümünü oluşturmaktadır.

Bireylerin yalnızca maddi imkanlarını kullanarak fayda seviyelerini artırma girişimlerini ifade eden ekonomik refah kavramı, çeşitli faktörlerin etkisiyle kendisini gösteren refah farklılıklarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Çünkü bireylerin hayat standartlarında belirli bir seviyeye ulaşabilmeleri için etkili bir faktör olan maddi imkanlar, bireylerin güvenlik, sağlık koşulları, çevre standardı, sosyal ilişkileri, yaşam süreleri, eğitim imkanları ve barınma ihtiyaçları gibi birçok önemli sosyal faktörü değerlendirmeden yoksun bulunmaktadır(Grasso ve Canova, 2008: 2). Ekonomik yöntemin bu eksiklikleri sosyal yöntem aracılığı ile giderilmeye çalışılmıştır. Sosyal yöntem, söz edilen sosyal faktörleri ve hayat standartlarının artırılması adına yürütülen politikaların olası etkilerini değerlendirerek, ekonomik yöntemin söz edilen eksikliklerini telafi etmektedir(Diener ve Suh, 1997: 189). Sosyal yöntemin toplam refah seviyesindeki değişmeyi ve sosyal değişimi gözlemlemek şeklinde iki mühim gayesi bulunmaktadır. Bu gayeler doğrultusunda sosyal yöntem; sağlık sistemi, siyasi imkanlar ve müdahil olabilme, eğitim ve okullaşma seviyesi, iktisadi kaynaklar ve tüketim, varlık ve insan hayatı haklarının korunması, kültürel gelişmeler, istihdam durumu ve çalışma şartları, sosyal ilişkiler ve aile, barınma ve konut imkanları gibi sosyal belirtileri incelemektedir(Johansson, 2002: 22). Böylece sosyal yöntem aracılığı ile bireylerin ve dolayısı ile toplumun hayat standartlarını gösteren refah seviyesinin ölçülebilme imkanına sahip olacağı ifade edilmektedir.

Son olarak sübjektif yöntem, bireylerin hayat memnuniyetlerini, elde ettikleri başarıları ve doyumlarını belirten göstergeleri değerlendirmektedir. Söz edilen göstergeler, bireylerin hayat standartları ile ilgili gerçekçi bilgiler sunan ve onların hayatlarında etkiye sahip olan özel alanları gösteren verilerdir(Veenhoven, 1996: 1-2). Söz konusu verilerin, her bireyin kendi doğrularıyla ifade edecekleri ve sahip oldukları bilgiler çerçevesinde yanıtlayacakları sorular bulundurduğu, bu nedenle ulusal ve kültürel değişkenlere göre farklılıklar gösterdiği ifade edilmektedir. Ancak bu farklılıklara rağmen sözü geçen verilerin ekonomik ve sosyal yöntemler kadar bilimsel veriler olduğu belirtilmektedir(Noll, 2004: 159). Sübjektif yöntem, hoş ve hoş olmayan duygulanımlar ile hayat memnuniyeti gibi değişkenleri kapsamaktadır. Bireylerin hoş ve hoş olmayan duygulanımları, onların hayat memnuniyetlerine bağlıdır. Hayat memnuniyeti ise insanların sürdürdüğü yaşamlarıyla ilgili bilişsel doyumları şeklinde ifade edilmektedir. Sübjektif yöntemin kullandığı bu göstergelerin hesaplanabilmesi için, insanlara bu doğrultuda hazırlanan sorular yöneltilmekte ve elde edilen cevaplar değerlendirilmektedir(Diener ve Suh, 1997: 200). Böylece diğer iki yöntemin refah değerlendirmelerindeki eksikliklerin giderilebileceği belirtilmektedir.

1.2. BİREYSEL REFAH

Bireysel refah, ekonomi açısından değerlendirildiğinde değişik karar biçimlerinin mukayese edilmesi ve yapılan mukayeselerden makul bir sonuç elde edilebilmesi için iktisat bilimcilerin kılavuzu niteliğindedir(Chambers ve Hayashi, 2012: 1819). Bireysel refah, refah iktisatçılarının yapmış olduğu normatif yorumların da dayanağı olmuştur. Klasik iktisadi doktrinden itibaren iktisadi teorisyenler, bireysel refah ve refah hesaplamalarının yapılabilmesi adına, faydayı bir değişken olarak kullanmaktadırlar. Bireysel refah, maksimum faydaya ulaşmak isteyen kişinin, bunu gerçekleştirebilmek adına aldığı kararlarının tatmin edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Brome(1991) ve Sen(1982; 1991; 1992; 2002; 2006) dahil bazı iktisadi teorisyenler de fayda ile bireysel refahı birlikte ele almaktadırlar. Bu değerlendirmelere göre bireysel refah ya da fayda kavramı, kişinin asıl istek ve arzularını karşılayarak ulaştığı hazzardan meydana gelmektedir.

Refah kavramı, kelime olarak “iyi” anlamına gelmekteyken, “birey tercihlerinin tatmini” teorisi, asıl olarak bireylerin özgürlüğü ve ihtiyaçlarının karşılanması ile ilişkilidir. Öte yandan bireyler açısından “iyi” olanla “bireysel refah” kavramının aynı şeyi ifade ettiğini belirten iktisadi teorisyenler, insanlar için neyin iyi olduğunu belirlemenin mümkün olmadığını ifade etmektedirler(Dworkin, 1972: 65). Çünkü bireylerin kararlarının tatmin edilmesi, “iyi” kavramına karşılık gelen şeyler dışında bu iyilerin ve söz konusu iyileri arzulayan bireylerin, diğer bireylerce nasıl algılandığıyla da ilgisi bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu durum bilgiye dayanan “paternalist” bir bakış açısını ifade etmektedir. Örneğin X kişinin fikirlerini ve kişiliğini net bir şekilde bilmesek dahi tanıdığımız ölçüde X kişinin erdem sahibi bir birey olduğunu ve a'nın X kişisi için iyi'yi ifade ettiğini biliriz. Böyle bir bilgiye sahip “bireysel fayda yaklaşımı”, “bilinçli tercih teorisi” şeklinde de ifade edilmektedir. Bu teori, insanların gereksinimleriyle ve bu gereksinimleri karşılayabilmeyi arzulayan kişinin bağımsız bir şekilde hareket etmesiyle ilgilidir.

Bilinçli tercih teorisi, bireylerin doğru olmayan bilgilere dayanarak aldığı kararların göz ardı edilebileceğini belirtmektedir. Ancak bireylerin aldığı herhangi bir karar, bilinçli olmakla birlikte yanlış bir seçim de olabilir. Örnek vermek gerekirse X kişisi, margarinin sağlıklı bir ürün olduğunu düşünerek daha doğal ve sağlıklı olan tereyağı yerine margarini tercih edebilir. Örnekteki durum; X kişinin bilinçli bir şekilde, bilgilerine dayanarak aldığı ve bu nedenle onun mutluluğuna neden olan bir karardır. Fakat sahip olduğu bilginin doğru olmaması, X kişinin hatalı bir karar almasına neden olmuştur ve alınan bu karar X kişisi için iyi değildir. Bu nedenle bilinçli tercih teorisi bireyler için her zaman iyi olanı sunmayabilir(Hamlin, 2008: 115). Böyle bir durumda bireylerin bilinçli olarak yaptığı seçimlerini, onların gerçek seçimleri yönlendirirse, doğru olmayan bilgilerle alınan yanlış kararların elenmesi söz konusu olacaktır. Öte yandan bireylerin bilinçli olarak aldığı kararlarından bazılarının, onların asıl gereksinimleri ile alakalı olması gerekmektedir ki bu durum “antipaternalist yaklaşımı” ifade etmektedir. Sonuç olarak bireylerin seçimleri ve gereksinimleri kuşkusuz bir şekilde farklı şeyleri ifade etmektedir. Bireylerin arzu ve ihtiyaçları farklı şeyleri ifade etmektedir. Arzular, ihtiyaçlardan daha yaygın, daha merkezi ve daha güçlü bir kavramdır(Griffin, 1986:

41). Özetle bireylerin asıl tercihleri, onların bilgilerine dayanarak ve arzularından sonra gelen bilinçli aldığı kararlarıdır.

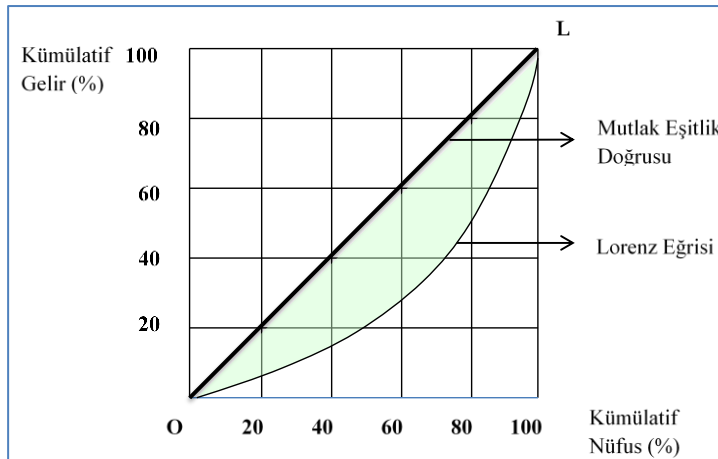
Doğru olmayan bilgilerden hareketle alınan kararlar gibi, özgürlük ve bireysel refah arasındaki bağlantı da birtakım sıkıntılara neden olmaktadır. Özgürlük kavramı, “negatif özgürlük” ve “pozitif özgürlük” şeklinde iki başlıkta incelenmektedir. Bireylerin herhangi bir baskıya maruz kalmadan aldığı kararlar ve gerçekleştirdiği eylemler, onların hareket özgürlüğünün belirtisidir ki bu durum negatif özgürlük olarak bilinmektedir. Yani negatif özgürlük kavramı, bireylerin seçim özgürlüklerinin değerini ifade etmektedir. Bu görüş, gerçekte alınan kararların ne olduğu fark etmeksizin, bireyler için iyi kabul edilen karar çeşitliliğinin artmasını sağlar(Dworkin, 1981: 196-197). Öte yandan bir diğer özgürlük kavramı, bireylerin yetenek ve becerilerini konu edinen pozitif özgürlüktür. Bireylerin söz edilen yetenek ve becerileri, onların karşılaştığı fırsatları ve elinde bulunan kaynakları kişisel faydalarını arttırabilmeleri için değerlendirme imkanı sunan ya da aksine bunu önleyen kişisel özellikleridir. Pozitif özgürlük kavramına göre, bireylerin alacağı kararlarla kendi fayda seviyelerini arttırmaları, onların yetenek ve becerilerini ne ölçüde bu doğrultuda kullanabildiklerine bağlıdır(Pogge, 2002: 182). Özetle bireylerin gereksinimlerini karşılayabilecek bir a'nın X kişisi açısından iyi olduğu kabul edildiğinde, X kişinin seçimlerini tam bilgili bir şekilde saptaması eşitlik, adalet ve özgürlük şeklinde ifade edilen durumların her birinin aynı ölçüde tatmin edilmesini sağlamaktadır(Hamlin, 2008: 117). Bilgi asimetrisi olmadan tam bilgili bir şekilde tercihlerini saptayan bireyler, aynı zamanda kendileri adına iyi olanı tespit etmede de hataya düşmeyeceklerdir.

1.2.1. Gelir Dağılımı

Ekonomi kendi işleyişine bırakıldığında, bireylerin gelir seviyelerinde farklılıklar meydana gelebilmektedir. Bu farklılıklar neticesinde görece olarak daha az gelire sahip olan bireyler refah kayıplarına maruz kalmaktadırlar. Bu durumda devlet, ortaya çıkan bu refah farklılıklarını giderebilmek için gelir dağılımını düzenleyici politikalar uygulamaktadır(Stiglitz, 1994: 423-426). Alt gelir gruplarına yönelik konut çalışmaları, ihtiyacı olan ailelere yapılan sosyal yardımlar, ucuza veya

bedelsiz sunulan sağlık hizmetleri gibi uygulamalar, bu amaçla yapılan çalışmalardan bazılarıdır. Devletin, bireylerarasındaki gelir farklılıklarını ortadan kaldırmak adına uyguladığı yöntemlerin ne kadar başarılı olduğunun tespit edilebilmesi için “Lorenz Eğrisi, Gini Katsayısı, Sen Ölçütü, Kuznets Eğrisi, Yoksulluk Oranı İndeksi ve Atkinson İndeksi” gibi hesaplama yöntemleri uygulanmaktadır. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı, uygulamada en sık rastlanan gelir dağılımı hesaplama yöntemleridir(Eren, 2011: 94).

Amerikalı bir istatistikçi olan M. Lorenz tarafından geliştirilen Lorenz Eğrisi, gelir dağılımındaki eşitsizliği grafik üzerinde göstermek için kullanılmaktadır. Kişisel gelir dağılımında eşitsizliğin boyutunun saptanması için başvuru olan Lorenz eğrilerinin oluşturulmasında, kümülatif(katlanmış) yüzde değerlerin yer aldığı bir kutu diyagramı kullanılır(Dinler, 2014: 307). Eğriyi meydana getirebilmek için bireyler ve hane halkları, gelir büyüklüklerine göre en düşükten başlayarak yükseğe doğru sıralanmaktadır(Öztürk, 2009;54). Lorenz eğrisinin yatay ekseninde, bu şekilde sıralanmış birey veya hanehalklarının nüfusunun birikimli yüzde payları, dikey ekseninde ise bu birey veya hanehalklarının elde ettikleri gelirin birikimli yüzde payları yer almaktadır. Dikey ekseninde toplam gelirin % 100’ü, yatay ekseninde nüfusun % 100’ü yer almakta olduğundan, diyagram bir kutu şeklini almaktadır(Öztürk, 2016: 344).

Şekil 1: Lorenz Eğrisi

Kaynak: Barr, 2012: 141.

Şekil 1’de görüldüğü gibi, orijinden başlayıp karşı köşeye çizilen doğru “Eş Bölüşüm Doğrusu”dur. Mutlak eşitlik doğrusu üzerindeki her nokta, belirli bir ekonomideki gelir dağılımının, mutlak eşitlik düzeyinde olduğunu ifade etmektedir. Şekilde yer alan |OL| köşegeni üstündeki bütün noktalarda, nüfusun yüzdeleriyle bu nüfusa karşılık gelen gelirin yüzdeleri birbirine eşittir(Öztürk, 2009: 54). Örneğin nüfusun % 10’u gelirin % 10’unu almakta veya nüfusun % 70’i gelirin % 70’ini almaktadır. Orijinden başlayıp, yatay eksen boyunca sağa ve dikey eksen boyunca L noktasına kadar olan noktaların tamamı, tam bir gelir eşitsizliğini göstermektedir. Lorenz eğrisi, bu ikisi arasında yer almaktadır(Öztürk, 2016: 345). İki uç durum arasında bulunan Lorenz eğrisinin konumu, eşitsizlik hakkında yorum yapılabilmesine imkan sunmaktadır. Buna göre, Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusuna yaklaştıkça gelir dağılımı o derece adil olur ve mutlak eşitlik doğrusundan uzaklaştıkça, gelir dağılımı adaletten uzaklaşır(Ünlüönen ve Tayfun, 2015: 214).

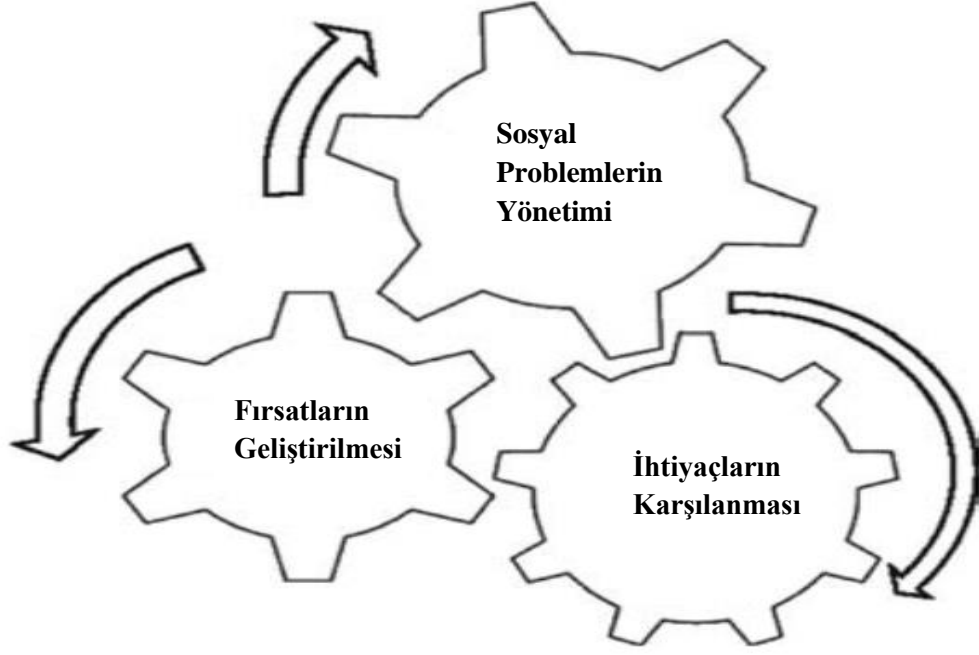
Lorenz eğrisi, belli bir ülkedeki değişik zamanlarda meydana gelen, gelir dağılımı eşitsizliklerini ya da farklı ülkelerde meydana gelen, gelir dağılımı adaletsizliklerini kıyaslamak için kullanılmaktadır(Öztürk, 2016: 345). İki farklı gelir dağılımı karşılaştırması yapıldığında, dağılımlardan birine ait Lorenz eğrisi, her nokta için diğer dağılımın eğrisine göre daha adaletli noktalarda ise, daha eşitlikçi olan bu dağılım adaletten uzak olan dağılıma göre baskın olacaktır. Fakat söz edilen iki gelir dağılımına ait Lorenz eğrileri, bazen kesişebilmektedir. Böyle bir durumda, hangi dağılımın mutlak olarak daha eşitlikçi olduğu konusunda bir sonuca ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu noktada yararlanılacak olan ölçüt, Gini katsayısı olmaktadır(TÜSİAD, 2000: 176-177; Öztürk, 2009: 55).

Gelir dağılımında adaleti gösteren Lorenz eğrisi, geometrik bir şekildir. Lorenz eğrisinin, eş bölüşüm doğrusundan uzaklaşması adaletsizliği, yaklaşması ise adaleti göstermektedir. Oysa ülkeler arasındaki ya da bir ülkenin, çeşitli bölgeleri arasındaki eşitsizliğin yıllar boyu değişimini izleyebilmek için, eşitsizliğin bir katsayı ile ifade edilmesi daha uygun olacaktır. İşte “Gini Katsayısı”, eşitsizliği bir oranla gösteren ve eşitsizliğin derecesini ölçen bir katsayıdır(Dinler, 2014: 308). Gini katsayısı, Lorenz eğrisi yardımıyla hesaplanmaktadır ve Lorenz eğrisi ile tam eşitlik durumunu gösteren eş bölüşüm doğrusunun arasındaki alanın, eş bölüşüm doğrusunun alt

kısmında kalan alana bölünmesiyle bulunmaktadır(Öztürk, 2009: 56). Hesaplama sonucu Gini katsayısı, 0 ile 1 arasında değer almaktadır ve oranın 1'e yaklaşması adaletsizliğin arttığını, 0'a yaklaşması ise adaletsizliğin azaldığını göstermektedir. Sıfır sayısı tam eşitlik noktası, 1 sayısı ise tam eşitsizlik noktasıdır(Kazgan, 2016: 147).

1.3. TOPLUMSAL REFAH

En genel tanımlama ile toplumsal refah, bir ekonomideki bireylerin refahlarının bütünüdür. Dolayısıyla toplumsal refah; toplumumdaki bireylerin kaliteli bir yaşam standardına sahip olmaları, somut çevrelerinin yaşam kalitesine uygun olması, toplumdaki kanunsuzluk veya suçluluk oranları, eğitim, sağlık ve konaklama gibi ihtiyaçların karşılanma derecesi ve düşünce özgürlükleri gibi birçok faktör tarafından etkilenmektedir. Sosyal veya toplumsal refah kavramı, ekonomide meydana gelen sosyal sorunların başarılı bir şekilde kontrol edildiği, bireysel ihtiyaçların arzu edildiği şekilde karşılandığı ve toplumsal çıkarların maksimize edildiği bir devlet düzenini belirtmektedir(Midgley, 1997: 4). Bu doğrultuda toplumsal refah, toplumsal sorunların yönetilmesi, ihtiyaçların giderilmesi ve fırsatların ilerletilmesi şeklindeki üç faktörün karşılanmasına bağlıdır. Şekil 2'de gösterilen bu faktörler, "*Toplumsal Refahın Elementleri*" şeklinde ifade edilmektedir. Şekildeki çarklardan da anlaşılacağı üzere bu üç faktör birbiriyle bağlantılıdır. Bu faktörlerden herhangi birisindeki değişiklik veya faktörün sistemden çıkarılması durumunda toplumsal/sosyal refah seviyesindeki denge bozulacaktır. Midgley (1995), söz konusu faktörlerin toplumca veya devlet tarafından karşılanması halinde, sosyal refah doyum seviyesinin artacağını belirtmektedir.

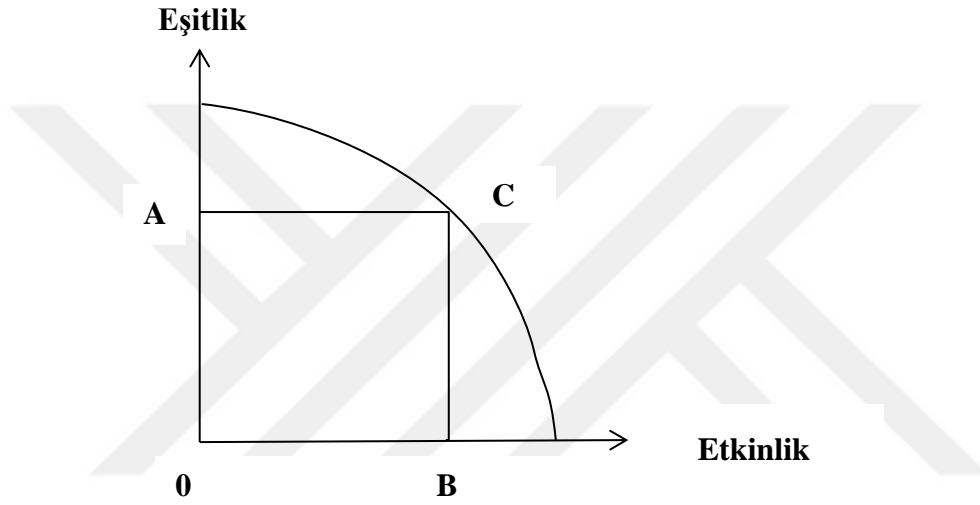
Şekil 2: Toplumsal Refahın Elementleri

Kaynak: Adıvar vd., 2010: 291.

Toplumsal refah, bir toplumun genel refah seviyesini ifade etmektedir ve bireysel refahların toplamından oluşmaktadır (Spicker, 2000, 73-74). Toplumsal refah kavramı, hem objektif hem de sübjektif açıdan bireylerin, onların meydana getirdiği aile ve toplum gibi grupların ve dolayısı ile toplumsal yaşamın refah seviyesini konu edinen bir olgudur. Bu bilgiler doğrultusunda “*Sosyal İçerme*”, “*Muhtaçlık*”, “*Dışlama ve Dışlanma*”, “*Toplumsal Sağlık*” ve “*Toplumsal Sermaye*” gibi faktörlerin toplumsal refah olgusuyla yakından ilişkili kavramlar olduğu ifade edilmektedir (Philips, 2006: 104). Bireysel refahların toplamından toplumsal refaha ulaşabilmek için bireylerin değer yargılarının bilinmesi gerekmektedir (Bliss, 1969: 909). Ancak sübjektif özelliğe sahip olan değer yargıları, toplumsal refah düzeyinin tespitini güçleştirmektedir.

Stiglitz (1994), toplumsal refahın kapsamının “*kaynak kullanımında etkinlik*” ve “*gelir dağılımında eşitlik*” şeklinde iki değişkenden oluştuğunu belirtmektedir. Şekil 3’te de gösterildiği gibi etkinlik ve eşitlik değişkenleri arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yani kaynak kullanımında etkinliğin artırılabilmesi için gelir dağılımındaki eşitlikten feragat edilmesi ya da etkinlikten feragat edilerek eşitliğin

gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu ters yönlü ilişkinin nedeni ise devletin çeşitli kanallardan ekonomiye müdahalelerde bulunmasıdır. Devletin, gelir dağılımını düzenleyebilmek adına yaptığı ayni ve nakdi transferler, doğal bir dağılım olmadığı için kaynakların kullanımındaki etkinliği bozacaktır. Bu nedenle ekonomiye yapılacak bir müdahale öncesinde devletin, söz konusu iki değişken arasında bir tercih yapması gerekmektedir. Devletin yapacağı tercihin belirleyicisi ise ekonominin içinde bulunduğu durum ve toplumdaki değer yargılarıdır.

Şekil 3: Etkinlik ve Eşitlik İlişkisi

Kaynak: Stiglitz, 1994: 112.

1.4. REFAH İKTİSADI

İktisat bilimi, bir ekonomideki uygulanacak politikaların belirlenmesi ve uygulanması neticesindeki sonuçlarının değerlendirilmesi noktasında sırasıyla “normatif iktisat” ve “pozitif iktisat” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Normatif iktisat, alternatif devlet uygulamalarının yürütülme süreçlerini inceleyen ve bazı temel alınan hedeflere erişebilmek için uygulanacak en uygun politikaların belirlenmesini hedefleyen bir yaklaşımdır. Pozitif iktisat ise uygulanan politikaların ortaya çıkardığı sonuçları analiz etmektedir. Ayrıca bu yaklaşım, kamusal faaliyetlerin ve uygulanacak olan politikaları belirleyen iktisadi ve siyasi otoritelerin tanımlamasını da yapmaktadır (Stiglitz, 1994: 19). Öte yandan normatif yaklaşım “nasıl olmalı?” sorusuyla ilgilenirken, pozitif yaklaşım, “nasıl oldu?” sorusunun

cevabı ile ilgilenmektedir(NG, 1983: 6). Yani birincisi uygulamaların yapılma yöntemi ve etkileri ile ilgilenirken, ikincisi yapılan uygulamanın sonuçlarını ele almaktadır. Pozitif iktisat, kuramsal açıdan deneysel olanaklardan yararlanabildiği sürece istatistiki açıdan analiz edilebilme imkanı bulunan hipotezler geliştirmektedir(Just vd., 2004: 3-4). Bu nedenle yapılacak olan analizlerde değer yargılarının gerekliliği bulunmamaktadır. Öte yandan normatif iktisat yaklaşımı, uygulamaların neticelerinden ziyade, ne olması gerektiği konusunda değerlendirmeler yapmakta ve bu nedenle değer yargılarına dayandığı ifade edilmektedir. Değer yargıları çerçevesinde oluşturulan bu yaklaşımın neticeleri test edilmeye müsait olmasa da bilimsel açıdan reddedilmemektedir(Ünsal, 1998: 19).

Refah iktisadı kavramının, pozitif veya normatif iktisat yaklaşımlarından hangisinin alanına girdiği konusunda tartışmalar devam etse de ağırlıklı olarak normatif iktisadın bir dalı olduğu belirtilmektedir(NG, 1983: 6). Refah iktisadı kavramının öncüsü olarak bilinen Pigou'nun bu konudaki düşünceleri biraz daha farklıdır(Nath, 1973: 13). Pigou'ya göre refah iktisadı, “*olması gerekeni*” araştıran bir yaklaşımdır. Pigou, refahın nedenlerini incelediği “*The Economics of Welfare*” isimli çalışmasında refah iktisadı kavramına ilk kez değinmekte ve refah iktisadını, iktisadi refahın artmasını sağlayacak durumları analiz eden bir çalışma alanı olarak ifade etmektedir(Radomysler, 1946: 199). Öte yandan Pigou, refah kavramının bireylerin belirli bir dönem içerisindeki mal ve hizmet tüketimleri neticesinde ulaştıkları fayda ile ilişkili olduğunu kabul etmektedir(Eroğlu, 2004: 138).

Refah iktisadı kavramının pozitif veya normatif iktisat yaklaşımlarından hangisinin alanına girdiğine dair uzun yıllardır devam eden tartışmalar, bu kavramın başlangıcı konusunda da kendisini göstermektedir. Myint(1948), refah iktisadı kavramının öncüsü olarak Adam Smith'i işaret etmektedir. Bununla birlikte bazı iktisatçılar, refah iktisadı kavramının Adam Smith'den daha öncesine dayandığını ifade etmektedir. Refah iktisadı kavramının başlangıcını, Mill, Ricardo ve Marshall gibi düşünürlerle atfedilenlerde bulunmaktadır(Eroğlu, 2004: 138).

İktisadi düşünürler, refah iktisadının ne zaman başladığı konusunda fikir birliği edemeseler de bir terim olarak refah iktisadından bahseden ilk teorisyenin Pigou

olduğu konusunda uzlaşmışlardır. Pigou, refah iktisadının toplumun ekonomik refah seviyesinin yükselmesinde etkisi bulunan etkenlerin araştırılması ile ilgilenen bir bilim dalı olduğunu belirtmiştir(Pigou, 1951: 287-288). Yani refah iktisadı, herhangi bir iktisadi durum sonucu toplumsal refah seviyesinin, diğer durumlardan daha yüksek ya da daha düşük olduğu neticesine ulaşmayı sağlayan önermeleri formüle etmeyi amaçlamaktadır(NG, 1983: 1). Bir diğer ifade ile refah iktisadı kavramı, toplumsal refahı arttırabilmek ve/veya maksimum seviyeye çıkartabilmek amacı ile farklı iktisadi durumlar karşısında toplumun yaklaşımını, yani bu durumların kabul edebilirliğini incelemektedir(Savaşan, 2019: 78). Bu bilgiler doğrultusunda refah iktisadının iktisat bilimi için önemli bir çalışma alanı olduğu ve yapılan birçok iktisadi uygulamaya temel oluşturduğu kabul edilmektedir.

Temelinde bireysel ve toplumsal refahın bulunduğu refah iktisadı kavramı, insan gereksinimleri ve bu gereksinimlerin ne kadarının tatmin edilmesi gerektiği ile bireylerin nelerden daha fazla veya daha az mutlu olacağı gibi konuları ele almaktadır. Bu doğrultuda, toplumun veya toplumu oluşturan bireylerin gereksinimlerinin en uygun biçimde nasıl karşılanabileceği ifade edilmeye çalışılmaktadır(Radomysler, 1946: 202). Refah iktisadının sunduğu başlıca ilkelerden yola çıkılarak, elde edilen olası varyasyon ve durumlarda refah neticeleri bulunmakta ve bu neticeler konusunda ekonomik refah bakımından yargılara ulaşılmaktadır. İktisadi teorisyenlerin çoğunluğu refah iktisadının, iktisadi uygulamaların toplumsal refah üzerindeki olası etkilerini analiz etmek ve bu uygulamaların amacını gerçekleştirmesinde yararlanılacak düzenli öğelerden meydana geldiğini düşünmektedir(Bengül, 1963: 4-5). Bu doğrultuda refah iktisadı, belirli kriterler çerçevesinde politika belirleyicilere ve iktisadi teorisyenlere, yapacakları uygulamaları nasıl analiz edecekleri ve formüle dönecekleri hususunda birtakım ölçünler sunmaktadır. Bu durumda iktisadi teorisyenler, herhangi bir politika önermesini ileri sürerken esasen bir refah önermesi yapmaktadırlar. Dolayısı ile söz edilen özellikleri nedeniyle refah iktisadı, iktisat bilimi açısından oldukça önemli bir çalışma alanı olarak görölmektedir(Scitovsky, 1951: 303).

Toplumsal refah seviyesini maksimum seviyeye ulaştırmayı hedefleyen ve bunu gerçekleştirebilmek için çeşitli yöntemler geliştiren refah iktisadı kavramı,

optimal kaynak kullanımı üzerine odaklanmaktadır. Refah iktisadı teorisyenleri, optimal kaynak dağılımının nasıl olduğu ve refah seviyesinin nasıl ölçüleceği konusunda farklı önermeler geliştirmişlerdir. Bu farklı önermeler, alternatif refah iktisadı yaklaşımlarının oluşmasına neden olmuştur. Çalışmanın devamında söz edilen alternatif refah iktisadı yaklaşımlarına yer verilmektedir.

1.4.1. Refah İktisadının Gelişimi ve Pigou'nun Katkıları

Temel odak noktası politika uygulamaları olan ve ekonomistlere veya politika belirleyicilere uygun politikaların belirlenmesi konusunda standartlar sunan refah iktisadı, iktisat bilimi içerisinde oldukça önemli bir çalışma alanıdır(Scitovsky, 1951: 303). “*Refah iktisadının olmadığı iktisat bilimi sadece teknik bir koleksiyon ve iktisadi düşünürler de birer teknisyenden bir miktar daha anlamlı olurdu*” cümlesi, uzun zamandır iktisadi düşünürlerin söylediği ve refah iktisadının önemini belirten bir cümledir. Çünkü iktisat biliminin temelinde gelir, fiyatlar, işsizlik ve hasıla gibi dışsal olgular bulunurken refah iktisadı, duygu ve duyular gibi daha çok içsel olguları inceleme konusu yapmaktadır. İktisat bilimi, klasik iktisadi düşünce akımı tarafından “*refah odaklı politik iktisat*” olarak ele alınmıştır. Faydacı düşünce, acı ve haz gibi algıların ölçülmesine odaklanarak, yapılacak olan uygulamalara referans olacak esaslar geliştirmeye çalışmıştır(Scitovsky, 1951: 303).

Refah iktisadı kavramı, Pigou'nun 1920 yılındaki “*The Economics of Welfare*” adlı eseri ile ilk defa sistematik bir şekilde iktisat bilimine dahil olmuştur. Bu nedenle iktisadi düşünürler Pigou'nun bu eserini refah iktisadının öncüsü olarak görmektedirler. Pigou'nun söz konusu eseri ile iktisat bilimi içerisinde önemli bir çalışma alanı haline gelen refah iktisadı kavramı ayrıca “*Pareto, Kaldor, Hicks, Scitovsky, Bergson ve Samuelson*” gibi iktisatçıların da katkılarıyla gelişimini sürdürmüştür. Pigou ile başlayan ve Pareto'ya kadar devam eden refah iktisadı çalışmaları “*Eski Refah İktisadı*” olarak bilinirken, Pareto ve sonrasındaki iktisadi düşünürlerin çalışmaları “*Yeni Refah İktisadı*” olarak adlandırılmaktadır.

Pigou ve onun düşünceleri çerçevesinde ilerleyen eski refah iktisadı düşünürleri, refah iktisadı çalışmalarında değer yargılarının gerekliliğini

savunmaktadırlar. Ancak Pareto ile farklı bir boyut kazanan ve yeni refah iktisadı olarak bilinen refah iktisadı düşünürleri, refahın belirlenmesinde değer yargılarından uzak durulması gerektiğini ve bireylerarası fayda mukayeselerinin bilimsel bir yöntem olmadığını savunmaktadırlar(Archibald, 1959: 316). Bireylerarası fayda mukayeselerinin yapılması ya da bireylerin fayda düzeylerinin hesaplanması konusunda yaşanan sorunlar ve çözüm üretilemeyen problemler, değer yargıları temelinde oluşturulan refah iktisadı yaklaşımının sorgulanmasına neden olmuştur. Bu sorgulamalar sonucu iktisadi düşünürlerin geneli, bireylerarası fayda mukayeselerinin ve faydanın ölçülebilmesinin mümkün olmadığı düşüncesiyle birlikte ordinal fayda yaklaşımını kabul etmiştir(Scitovsky, 1951: 303). Uygulamaların, bireylerarası mukayeselere dayandırılmasına karşı çıkılması yaygın düşünce haline gelse de tam bir fikir birliği yapılamamıştır. Çünkü Ng ve Harsanyi gibi, eski refah iktisadı düşüncesi çerçevesinde bireylerarası fayda mukayesesi yapılmasını destekleyen ve yaygın görüşe karşı çıkan bazı önemli iktisatçılar da olmuştur(Hausman, 2010: 324).

Marshall'ın halefi olduğu belirtilen ve Cambridge iktisadi düşünce okulunun önde gelen isimlerinden birisi olan Pigou ile O'nun "*The Economics of Welfare*" isimli eseri, refah iktisadi kavramının temel referans noktası olarak kabul edilmektedir. Söz konusu eserde Pigou, refahın "*genel refah*" ve "*ekonomik refah*" olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmekte ve özellikle "*ekonomik refah*" üzerine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda Pigou, ekonomik veya iktisadi refahı parasal değişkenlerle ilişkilendirmiş ve bunun, sosyal refahın bir bölümü olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Pigou'ya göre ekonomik refah, milli hasılanın kullanılması neticesinde ulaşılan tatminlerden meydana gelmektedir(Mishan, 1960: 203-204).

Pigou, uygulamada yapılamasa bile kural olarak refahın hesaplanabilir olduğunu savunmaktadır. Bu doğrultuda, bireylerin ve toplumun ekonomik refah seviyesini arttırmayı sağlayacak uygulamalar ve düzenlemeler tavsiye etmektedir. Söz konusu eserinde de bireylerin ve toplumun ekonomik refah seviyesini arttırmaya yarayacak şeyleri ifade etmeye ve bunları, ekonomik refahı arttırmadaki etkinliklerine göre tasnif etmeye çalışmıştır(Hicks, 1975: 307). Fakat Pigou, yalnızca ekonomik refah seviyesini nelerin arttırıp nelerin azaltacağını incelemiş ve herhangi

bir çözüm önerisi sunmamıştır. Yani Pigou, sadece ekonomik refahın nedenleriyle ilgilenmiştir(Radomysler, 1946: 199). Dolayısıyla Pigou, hem bu varsayımları nedeniyle hem de refahı törel bir kavram olarak ele aldığı için birçok eleştiriye maruz kalmıştır.

Daha önce de söz edildiği gibi Pigou, ekonomik refah düzeyinin maddi açıdan hesaplanabilen refah olduğunu belirtmekte ve ekonomik refahı, genel refahın bir bölümü olarak ifade etmektedir. Yani yaşanan ekonomik değişiklikler doğrudan veya dolaylı olarak toplum refahını etkilemektedir. Ayrıca Pigou, milli hasılanın ekonomik refah kavramına denk olduğunu kabul etmektedir. Parasal değişikliklerin etkisi neticesinde ekonomik refahın belirlendiği gibi, milli hasıla da gelir düzeyinin bir bölümü olarak parayla hesaplanabilir durumlar sonucunda belirlenebilir. Yani Pigou, milli hasıla ve refah kavramlarının aralarında anlamsal bir koordinasyon olduğunu ifade etmektedir.

Pigou, refah iktisadi kavramının mantıksal altyapısı ile ilgilenmek yerine işlevsel uygulamaları üzerine odaklanmıştır. Dolayısıyla Pigou, refahı ekonomik ve genel refah şeklinde ayrıma tabi tutmasının mantıksal tanımlamasını yapmamış ve bu ayrımın kesin sınırlarını belirtmemiştir(Myint, 1948: 188). O'na göre ekonomik ve genel refah kavramlarının aralarında mutlak bir sınır bulunmazken, ekonomik refahın parasal hesaplamalarla belirlenmesi yeterli bir sınır çizgisini ifade etmektedir. Pigou'ya göre, genel refah bir bütünü ifade edenken ekonomik refah, bu bütünün yalnızca bir kısmını oluşturmaktadır. Bu nedenle ekonomik refah düzeyinde herhangi bir değişiklik yaşanmazken, ekonomik olmayan faktörlerin etkisi nedeniyle toplam refah seviyesi değişebilir. Öte yandan ekonomik refah düzeyinde meydana gelen değişiklikler, aynı düzeyde genel refahı değiştiremeyebilir. Çünkü ekonomik refah düzeyinde yaşanan değişikliklere bağlı olarak genel refahı belirleyen diğer faktörlerde de (ekonomik olmayan faktörlerde) değişiklikler meydana gelebilir. Yani ekonomik refah kavramı doğrudan genel refahın muadili değildir ama ekonomik bir faktör, ekonomik olmayan refah düzeyine de etki edebilir.

Pigou'ya göre iktisadi politikaların hedefi, sosyal gelir düzeyinin gerçek veya reel değerinin en yüksek seviyeye ulaştırılması olması gerekmektedir(Hicks, 1939:

697). Söz konusu gerçek değerlere erişebilmek için üretilen muhtelif mal sayılarının belli bir değer(fiyat) seti ile ağırlıklara ayrılarak ölçülmesi gerekmektedir. Fakat Hicks'e göre bu iddialar, maksimum seviyeye ulaştırılacak miktarların muhtelif mallardan sağlanan tüketici artıklarının toplamından meydana gelmesi, farklı kişilerin varlıklarından elde ettikleri tatmin duygularının mukayese edilebilme olasılığı ile genel ve ekonomik refah arasında doğrudan bir bağlantı kurması gibi nedenlerle birtakım eleştirilere neden olmaktadır(Hicks, 1939: 698-699).

Pigou'ya göre, toplam üretim miktarında herhangi bir nedenle azalma meydana gelmediği sürece, toplumdaki varlıklı bireylerden durumu kötü olan bireyler lehine gerçekleştirilecek "*harcanabilir gelir aktarımları*", ekonomik refah seviyesini arttıracaktır. Bir diğer ifade ile toplumdaki varlıklı kişilerden durumu kötü olan kişilere yapılan "*harcanabilir gelir aktarımları*" neticesinde toplumun elde ettiği tatmin düzeyi yükselecektir. Pigou, iyi çalışan bir yeniden dağılım mekanizması ve toplumdaki eşitsizliklerin azaltılması ile refahın arttırılabileceğini savunmaktadır. Ayrıca Pigou'ya göre, bireylerin gelirden elde ettikleri marjinal faydalar artarak azalan bir seyir izlemektedirler. Yani toplumdaki varlıklı bireylerin gelirlerinde meydana gelen artışlar neticesinde elde ettikleri marjinal fayda, durumu kötü olan bireylerin gelir artışı sonucu elde ettikleri marjinal faydadan daha düşük seviyededir. Bu varsayımdan hareketle Pigou, toplumsal refah düzeyinin arttırılabilmesi için "*yeniden gelir dağılımı*" yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Fakat refah lehine yapılacak bu düzenlemeler, kamusal bir müdahale gerektirdiği için klasik iktisadi düşünce tarzıyla ters düşmektedir(Galbraith, 2004: 197).

Pigou'nun refah iktisadı kavramını ilk defa sistematik bir şekilde ele aldığı "*The Economics of Welfare*" adlı eseri, bireylerarası fayda karşılaştırması yapılması nedeniyle tartışmaların odağı haline gelmiştir(Mishan, 1960: 204). Öte yandan refah iktisadı kavramının değer yargıları çerçevesinde değerlendirilmesi, birçok iktisadi düşünürün eleştirisine neden olmuştur. Bu doğrultuda Pigou'ya ve eserine önemli eleştirilerde bulunan Robbins'ın normatif ekonomi ve pozitif ekonomi ayrımı oldukça önem arz etmektedir(Archibald, 1959: 316). Robbins'la birlikte diğer pozitif ekonomi savunucularının, farklı bireylerin bilinçlerine dair bireylerarası fayda mukayesesi yapılmasının bilimsel olarak kabul edilebilir olmadığı şeklindeki

eleştirileri sonucunda fayda kavramı, bireylere ait alternatiflerin sayısal tabiri olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Robbins, bireylerarası fayda mukayesesi yapılmasına imkan sunacak hiçbir aracın bulunmadığını ifade etmektedir. Bireylerarası fayda mukayesesi yapılması sırasındaki değerlendirmeler, ispatlanabilir doğrulardan ziyade ağırlıklı olarak değer yargılarına dayandırılmaktadır. Robbins, bireylerarası fayda mukayesesini iktisat ilminin bir parçası olan eşitlik hipotezine dayandıranlara yönelik, eşitlik hipotezinin “*dışsal bir durum*” olduğunu ve ancak bu şekilde daha ahlaki ve ilmi olacağını ifade etmiştir. Yapılan itirazlar sonucunda iktisadi düşünürler, “*farklı kişilerin zihinsel durumlarını mukayese etme*” düşüncesinden uzaklaşarak, bireylerarası fayda mukayeselerinin ilmi olmadığı düşüncesini kabul etmişlerdir(Robbins, 1997: 204).

1.4.2. Robbins’ın Eleştirileri ve Refah İktisadının Dönüşümü

Robbins’ın 1932 yılında kaleme aldığı “*An Essay on The Nature and Significance of Economic Science*” adlı çalışması, refah iktisadı için büyük önem arz etmektedir. Söz konusu eserinde Robbins, faydacılık felsefesi çerçevesinde geliştirilen Pigou’cu refah iktisadı yaklaşımına dair önemli eleştiriler yöneltmiş ve refah iktisadına farklı bir yön vermiştir(Backhouse, 2009: 474). Robbins’ın yönelttiği eleştirilerden en önemlisi bireylerarası fayda mukayesesine olmuştur. O’nun bireylerarası fayda mukayesesine yönelttiği bu eleştiri, refah iktisadı düşünürlerine farklı bir bakış açısı kazandırmış ve refah iktisadı çalışmalarının farklı bir boyuta evrilmesini sağlamıştır(Cirillo, 1973: 147-148). Pigou’nun refah iktisadı yaklaşımının bilimsel olarak tatmin edici olmaması ve herhangi bir kesinlik belirtmemesi, yapılan eleştirilerin en önemli gerekçesi olarak görülmektedir. Çünkü bireylerarası fayda mukayesesi yapılabilmesi için değer yargılarına başvurulması gerekmektedir ve değer yargıları üzerine geliştirilen bir teorinin bilimsellikle ilgisi bulunmamaktadır. Bu eleştiriler doğrultusunda klasik refah iktisadı yaklaşımı, zamanla önemini yitirmeye başlamış ve iktisadi düşünürler, Pareto’nun refah konusundaki düşüncelerini dikkate almaya başlamışlardır. Pareto ve onun varsayımları çerçevesinde geliştirilen bu yaklaşım “Yeni Refah İktisadı” olarak bilinmektedir.

Robbins, bireylerarası fayda karşılaştırması yapılması ve değer yargıları çerçevesinde teoriler geliştirilmesi nedeniyle Pigou'cu düşünce tarzını eleştirse de O'nun eleştirilerinin asıl hedefi R. Hawtrey ve J. A. Hobson gibi iktisatçılar olmuştur. Robbins, Cambridge okulunun muadilleri olarak ifade ettiği bu iki ekonomistin daha tutucu ve değer yargılarını kullanma konusunda daha istekli olduklarını belirtmektedir. Yani bu iki ekonomistin, refah kavramını etik görüşlere dayandırdıklarını ifade etmektedir. Robbins, bu iki ekonomistin normatif çalışmalar çerçevesinde iktisat biliminin alanını genişletmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Robbins'ın düşünce yapısına göre, iktisat bilimi incelenmesi ve idraki mümkün olan hakikatleri çalışma konusu yaparken etik; yorumlamalar ve sorumluluklarla ilgilenmektedir. Bu nedenle etik ile iktisat biliminin varsayımlarının birlikte ele alınması doğru olmayacaktır(Robbins, 1932: 132).

Eleştiriler neticesinde iktisadi düşünürlerin geneli, fayda düzeyinin ölçülebileceği fikrine karşı çıkmaya başlamış ve değer yargıları çerçevesinde bireylerarası fayda mukayesesi yapılmasını terk etme eğilimine girmişlerdir. Robbins, bilimsel gerçekliklerin peşinde olan iktisadi teorisyenlerin fayda mukayeselerinden uzak durmaları gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca yine bilimsel gerçeklerle uğraşan ekonomistlerin, yapılacak olan politika değişikliği neticesinde bireylerin refah durumunda ortaya çıkabilecek değişikliklerle ilgili fikir beyan etmemeleri gerektiğini ifade etmiştir(Scitovsky, 1951: 304-305). Öte yandan, bireylerarası fayda mukayesesi yapılamayacağı varsayımı altında, ekonomide gerçekleştirilen bir yeniden dağılım uygulaması neticesinde toplumda hem durumu iyileşen hem de durumu kötüleşen bireyler oluyorsa, toplam refah seviyesinin ne yönde değiştiği ile ilgili bir çıkarım yapmak mümkün değildir. Özetle ekonomistlerin bilimsel ve objektif hareket edebilmesi için uygulanacak politikalarla ilgili destek veren veya karşı çıkan tavır takınmamaları gerekmektedir. Çünkü neredeyse hiçbir uygulamanın bütün toplum bireyelerine aynı şekilde fayda sağlaması mümkün değildir. Söz konusu tutum ve tavırlardan uzak duramayan ekonomistlerin ya kamusal uygulamaları belirleme ve idare etme işlevini terk etmesi ya da bilimsel ve objektif olma düşüncesinden vazgeçmesi gerekmektedir(Allen, 1952: 28-29).

Bireylerarası fayda mukayesesi yapılıp yapılmaması konusunda yaşanan fikir ayrılıkları, refah iktisadı konusunda Pigou ve Pareto düşünceleri çerçevesinde iki farklı akımın oluşmasına neden olmuştur. Bu akımlar, esasen farklı ahlaki veya etik varsayımları savunsalar da benzer çözümlenmeli altyapılar temelinde oluşturulmuşlardır. Pigou, yürütülen sosyal politikaların hedefinin refah düzeyini arttırmak olduğunu kabul etmektedir. Bu doğrultuda Pigou, “*sosyal optimum*” görüşünü, gelir dağılımının en uygun/doğru bir şekilde yapıldığı ve bölüşümde etkinliğin gerçekleştirildiği nokta üzerine formüle etmiştir. Ayrıca Pigou’nun etkin çıktı veya etkin bölüşüm kavramları, “Pareto Optimumu” teorisiyle benzerlikler göstermektedir. Öyle ki pareto optimumu aracılığı ile Pigou’nun etkin bölüşüm kavramına ulaşma imkanı bulunmaktadır. Ayrıca bu iki refah iktisadı yaklaşımı, bir bütün halinde ekonomik sistem için optimum görüşe dayanan genel bir refah çözümlemesi/analizi sunmakta ve söz konusu optimum şartları tanımlayabilmek için marjinal araçlara başvurmaktadırlar. Bu benzerliklere rağmen Pigou ve Pareto’yu birbirinden ayıran iki temel faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden birincisi Pigou’nun teorisinde “*dışsallıklara*” yer vermesiyken ikincisi, Pareto’nun değer yargılarına yer vermemesi ve bireylerarası fayda mukayesesi yapılmasını reddetmesidir(Myint, 1948: 187-188).

Pigou’nun bireylerarası fayda mukayesesi yapılabileceği varsayımı, bilimsel bir nesneliliği bulunmadığı gerekçesiyle Robbins ve diğer birçok pozitif iktisadi düşünürün eleştirisine maruz kalmıştır(Nath, 1969: 4-5). Pareto’nun refah iktisadı varsayımları çerçevesinde ilerleyen ve “*ordinaller*” olarak da bilinen yeni refah iktisadı yaklaşımı, refah seviyelerinin hesaplanabileceği varsayımına karşı çıkmaktadır. Bu yaklaşıma göre, bireylerin refah seviyelerinin mukayese edilebilmesi mümkün değildir. Toplumsal refah, toplumu oluşturan bireylerin tatminlerinden meydana gelen heterojen yapıda bir bileşimdir. Dolayısıyla yeni refah iktisadı yaklaşımının hipotezleri, farklı bireylerin tatmin düzeylerinin birbirinden bağımsız olduğu ve iktisadi dışsallıkların söz konusu olmadığı düşünceleri çerçevesinde oluşturulmuştur. Ayrıca bu yaklaşım, optimum refah düzeyinin esaslarını eşitlik ve verimlilik şeklinde iki sınıfa ayırarak değerlendirmiştir. Bu doğrultuda yeni refah iktisadı teorisyenleri, iktisatçıların sadece verimlilik esaslı

politika teklifleri belirlemelerinin doğru bir yöntem olduğunu ifade etmeye çalışmışlardır(Little, 1949: 228).

Yeni refah iktisadı yaklaşımının entelektüel altyapısının oluşturulmasında da Pareto'nun varsayımları esas alınmıştır. Pareto'nun refah iktisadına kazandırdığı en önemli önermelerden birisi olan “*pareto optimumu kavramı*”, Lerner tarafından özerk bir şekilde yeniden ele alınmış ve ayrıca Kaldor(1939) ve Hicks(1939)'in katkılarıyla yeni refah iktisadı yaklaşımının temelleri kurulmuştur. Öte yandan Pareto'nun varsayımları, verimlilik esasına dayanmaktadır. O'na göre verimliliğin artması için toplumdaki en az bir bireyin fayda seviyesi artarken kimsenin faydasında bir azalma meydana gelmemesi gerekmektedir ve bu durum “*maksimum verimlilik pozisyonu*” olarak ifade edilmektedir. Bu düşünce yapısına göre, serbest piyasa ekonomisi aracılığı ile kaynaklar, bireysel çıkarlar doğrultusunda dağıtılacağı için devletin piyasadaki fonksiyonu, yalnızca kamusal mal ve hizmet sunumu aracılığı ile iyileştirmeler yapmaktır. Pareto'nun ilkeleri toplam fayda temeline dayanmaktadır. Buna göre, toplumdaki bir bireyin dahi durumunda kötüleşmeye neden olacak bütün yeniden dağılım önerileri reddedilmekte ve sosyal refah fonksiyonu önermelerinde, bir kişinin dahi çıkarlarının zedelenmesine müsaade edilmemektedir(Bergson, 1983: 44). Herhangi bir uygulama neticesinde en az bir kişinin durumunda kötüleşme meydana gelmeden kimsenin faydasının artırılması mümkün değilse bu durumun, iktisadi optimumu ifade ettiği kabul edilmektedir. Bu durumda Pareto'nun teorileri çerçevesinde bir ilerleme ya da iyileşme meydana gelebilmesi için yapılacak olan uygulamalar neticesinde, optimumun sağlanmadığı bir durumdan optimuma doğru hareket edilmesi gerekmektedir(Arda Özalp, 2018: 36).

1.4.3. Pareto Optimumu

Pareto'nun çalışmaları, refah iktisadı kavramının ivme kazandığı 1930'lu yılların öncesine uzanmaktadır. Neoklasik iktisadi teorilerin temelinde de Pareto'nun eserlerinin etkisi bulunmaktadır. Pareto'nun eserleri ve varsayımları, refah iktisadı yaklaşımlarına farklı bir boyut kazandırarak yeni refah iktisadı yaklaşımlarının oluşturulmasına temel teşkil ettiği için oldukça önem arz etmektedir(Price, 1977: 6-7). Walras'ın izinden giden ve onun halefi olarak ifade edilen Pareto'nun en önemli

başarısı, Walras'ın düşüncelerini “*farksızlık eğrileri*” doğrultusunda düzenlemesidir. Bu doğrultuda Pareto, ekonomideki gelir dağılımını sabit kabul ederek refah maksimizasyonunu analiz etmiştir. İktisadi teorisyenlerin bazıları, Pareto'nun çalışmalarına verdikleri değerin bir göstergesi olarak neoklasik iktisadi düşünceyi “*Paretocu Refah İktisadi*” şeklinde ifade etmişlerdir(Hunt, 2009: 468). Uzun yıllar iktisat bilimi üzerine çalışmalar yapan Pareto, ayrıca sosyoloji ananında da kendisini geliştirmiştir. Yaptığı incelemeler neticesinde iktisadi olayların doğru bir şekilde tespit edilebilmesi için yalnızca iktisat biliminin esaslarından yararlanılmasının doğru olmadığını belirtmiştir. Bu doğrultuda yaptığı çalışmalarda iktisat bilimi ile sosyolojiyi sentezleyerek yaşanan sıkıntıları ortadan kaldırmak istemiştir(Clerc, 1942: 594).

Mühendislik, fizik ve matematik alanlarında eğitim alan Pareto, yirmi yıl icra ettiği mühendislik mesleğinin ardından 1893 yılında, O'nun fikir babası olan Walras'ın yerine geçerek akademik hayata atılmıştır. Pareto'nun iktisat bilimine kazandırdığı ilk çalışmanın “*Cours d'Economie Politique*”(1896) olduğu ifade edilmektedir. Bu çalışmasında Pareto, kürsüsünü devraldığı Walras'ın “*genel denge analizi*”ni matematiksel açıdan kusursuzlaştırmaya çalışmıştır. Öte yandan Pareto'nun iktisat bilimine olan en temel katkısının, “*Manuale di Economica Polittica*” (1906) adlı çalışma olduğu belirtilmektedir. Söz konusu çalışmada Pareto, Cassel ve Fisher'ın klavuz çalışmalarını ve ayrıca Fisher ve Edgeworth'ü izleyerek, “*tüketici teorisi*” kavramını “*farksızlık eğrileri*” çerçevesinde ele almış ve iktisat bilimi için kardinal faydacılık yerine ordinal faydacılığın geçerli olacağını ifade etmiştir. Öte yandan matematiksel iktisadın “*rasyonel birey*” varsayımına dikkat çeken Pareto, bu varsayımın geçerliliğini sorgulamaya başlamış ve çalışmalarını, bireylerin kararlarına etki eden duygusal ve sezgisel faktörler üzerine yoğunlaştırmıştır. Pareto'nun bu doğrultuda yaptığı iktisadi analizlerin, temelinde daha yaygın sosyolojik araştırmalar için bir başlangıç niteliğinde olduğu ifade edilmektedir(Milonakis ve Fine, 2009: 221).

Somut olarak bir karşılığı bulunmayan ancak tam etkinliği sağlayacak olan Walras'ın ekonomik sistem teorisinde, itici güç olarak fayda maksimizasyonunun kullanıldığı tam rekabet piyasa koşullarına haiz bir ekonomide toplumsal refah

seviyesinin maksimum düzeye ulaşacağı belirtilmiştir. İktisadi teorilerini Walras'ın düşünce yapısı çerçevesinde oluşturan Pareto, söz edilen bu soyut ekonomik sistemi de yeniden ele almıştır. Bu doğrultuda Walras'ın söz konusu varsayımlarını, gelir bölüşümünün veri kabul edildiği tam rekabet piyasa koşulları aracılığı ile refah maksimizasyonunun sağlanacağı düşüncesiyle yeniden düzenleyerek, piyasa mekanizması aracılığı ile optimal koşullara ulaşılacağını belirtmiştir(Kazgan, 2002: 129-132). Pareto'nun buradaki amacı, tam rekabet piyasa koşullarına haiz bir ekonomi aracılığıyla optimal iktisadi adaletin sağlanacağını göstermektir. Geliştirdikleri soyut ekonomik sistemle ilgili birbirini tamamlayan Pareto ve Walras, yöntemsel olarak birbirinden ayrılmaktadırlar. Sosyal bilimlerin de pozitif bilimler gibi işleyebileceği şeklindeki Walras'ın düşüncelerini kabul eden Pareto, araştırmalarda sadece matematiksel yöntemlerden yararlanılmasına karşı çıkmaktadır. Pareto, “tümevarım”, “tümdengelim”, “tarihsel”, “mantıksal” ve “matematiksel” yöntemlerin tamamının değerli olduğunu ve bu yöntemlerin tamamının bilimsel bir ruhla kullanıldığını ifade etmektedir(Clerc, 1942: 589).

Pareto, ekonomik ve ekonomik olmayan genel faydayı ifade eden “*utility*” yerine, sadece ekonomik faydayı ifade eden “*ophelimity*” kavramını kullanmıştır. Yani *utility* kavramı, hem ekonomik hem de ekonomik olmayan faktörlerin tamamından sağlanan tatminlerden meydana gelirken *ophelimity* kavramı, ekonomik olmayan faktörlerden bağımsız olarak sadece ekonomik faktörlerden sağlanan tatminleri göstermektedir(Tarascio, 1969: 5). Pareto, *ophelimity* kavramının kullanılan mal ve hizmetlerin bir fonksiyonu olduğunu belirtmekte ve bireysel *ophelimity* seviyelerinin birbirinden bağımsız olduğunu kabul edilmektedir. Pareto'ya göre, bireylerin *ophelimity* seviyelerinin heterojen bir dağılım göstermesi nedeniyle “*maximum ophelimity*” kavramını, bireysel fayda seviyelerinin toplamı olarak ifade etmek yanlış olacaktır. Öte yandan Pareto, zamanla heterojen kabul ettiği büyüklükleri homojen hale getirerek ordinal faydacılık çerçevesinde kullanmıştır. Sonuç olarak Pareto, kardinal hesaplamalardan ve bireylerarası mukayeselerden bağımsız, yeni bir iktisadi refah kıstası geliştirmiştir(Tarascio, 1969: 6).

Pareto, kaynak dağılımında optimaliteyi sağlayabilmek için ekonominin tam rekabet piyasa koşullarında olması gerektiğini ifade etmektedir. Pareto'nun geliştirdiği refah iktisadi yaklaşımının ardından iktisadi teorisyenler, bilimsellikte örtüşmeyen değer yargılarından uzaklaşmaya başlamıştır. Fayda seviyesinin ölçülmesi ve bireylerarası fayda mukayesesi yapılması gibi değer yargılarına karşı çıkararak oluşturulan Pareto kriterleri, tümüyle kişisel tercihler üzerine odaklanmıştır. Pareto, bilimsellikten kopmama ve değer yargılarından uzak durma kaygıları doğrultusunda oluşturduğu çalışmalarında durum tespitlerini “*daha iyi*” ya da “*daha etkin*” şeklinde yapmıştır. Fakat bilimsellik için değer yargılarının bulunmadı teoriler geliştirmeyi hedefleyen Pareto'nun, “etkin”, “optimum” ve “iyi” gibi ifadelere başvurması, değer yargıları kullandığı yönünde eleştirilere neden olmuştur. Bu doğrultuda “*Pareto Optimumu*” teorisinin genel olarak dört temel değer yargısına dayandığı belirtilmektedir. Bunlardan ilki; toplum yerine birey refahı üzerine yoğunlaşmasıdır(Kazgan, 2016: 197). Pareto; refah analizi yaparken, toplumu oluşturan bireylerin tamamının refahıyla ilgilenmektedir. Bu doğrultuda Pareto, toplumsal refahı bireysel bir yaklaşımla ifade etmiş ve ordinal sosyal refah fonksiyonunu geliştirmiştir(Peacock ve Rowley, 1972: 478). İkinci değer yargısı; ekonomik olmayan bütün faktörlerin refah değerlendirmesinde göz ardı edilmesidir(Bergson, 1983: 43). Üçüncü değer yargısı; bireylerin kendi iktisadi refahlarının en doğru yargıçları olarak görülmesidir(Kazgan, 2016: 197). Son olarak dördüncü değer yargısı; herhangi bir politika değişikliği neticesinde kimsenin durumunda bir kötüleşme meydana gelmeden en az bir bireyin refahı artıyor ise bu durumun toplumsal refah seviyesini arttırdığını kabul etmesidir(Barry, 1999: 45).

Pareto, toplumdaki bireylerin hiçbirinin durumunda bir kötüleşme olmadan en az bir kişinin durumunda iyileşme meydana getirilebiliyorsa toplumsal refah seviyesinin artacağını ve böyle bir durumun “*maksimum verimlilik pozisyonu*” olduğunu ifade etmektedir. Pareto'nun bu yaklaşımı piyasa etkinliği ile ilgilidir(Barry, 2004: 145). Piyasa etkinliği kavramı, pareto optimumu ile örtüşen bir tanıma sahiptir. Buna göre, hiçbir şekilde en az bir kişinin faydasında azalmaya neden olunmadan, bir kişinin durumunu iyileştirecek veya faydasını arttıracak herhangi bir yeniden kaynak dağılımı yapılması mümkün değil ise piyasa aracılığı ile gerçekleştirilen kaynak dağılımı etkin bir dağılımı ifade etmektedir(Stiglitz, 1980:

235). Yani böyle bir durumda piyasadaki ekonomik yapının optimum düzeyde olduğu kabul edilmektedir.

Ekonomideki kaynak dağılımının pareto optimumunu sağlayabilmesi için bir dizi etkinliğin eşanlı olarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Söz konusu etkinlik dizisi; “*üretimde etkinlik*”, “*mübadelede etkinlik*” ve “*genel etkinlik*” şeklinde sıralanmakta ve bu etkinlik kriterleri aşağıdaki gibi açıklanmaktadır(Boadway ve Bruce, 1984: 12-13):

- Üretimde etkinlik kavramına göre, ekonomideki üretim faktörlerinin tamamının piyasadaki üreticiler arasında optimal bir şekilde dağılım gösterdiği kabul edilmektedir. Üretim faktörleri ile ilgili herhangi bir yeniden dağılım gerçekleştirilmesi sonucunda hiçbir malın üretim seviyesinde azalma meydana gelmeden, başka mal ya da malların üretim seviyeleri arttırılamıyor ise etkin üretim söz konusudur. Bu doğrultuda, üretimde pareto optimalinin gerçekleştirilebilmesi için malların üretimini gerçekleştiren herhangi bir üretim faktörü çiftinin aralarındaki “*marjinal teknik ikame oranının*” eşit olması gerekmektedir.
- Mübadelede etkinlik kavramına göre, sabit bir mal sepetinin piyasadaki bireyler arasında paylaşımı gerçekleştiğinde, mal sepetinin yeniden paylaşılması sonucunda en az bir kişinin durumunda kötüleşme olmadan kimsenin durumu iyileştirilemiyorsa bu durum, söz konusu mal sepetinin etkin bir şekilde dağıldığını ifade etmektedir. Bireylerin, söz konusu mal sepetinin karşılıklı değişimi konusunda özgür oldukları kabul edilmekte ve bu değişim sonucunda vardıkları noktanın pareto optimum olduğu belirtilmektedir. Ekonomideki malların bireyler(tüketiciler) arasında pareto optimal olarak paylaşılması için gerekli kıstas, bütün bireyler için iki mal çifti arasındaki “*marjinal ikame oranının*” eşit olmasıdır.
- Genel etkinlik kavramına göre, bir bölüşüm, üretim ve dağıtımın yeniden paylaşımı sonucunda en az bir kişinin durumunda kötüleşme meydana gelmeden kimsenin durumu iyileştirilemiyor ise genel etkinlik veya optimum gerçekleşebilir. Genel pareto optimumu için gerekli kıstas, rastgele bir mal ikilisi arasındaki “*marjinal ikame oranı*” ve “*marjinal dönüşüm oranının*”

birbirine eşit olmasıdır. Tam rekabet piyasa koşullarının geçerli olduğu bir ekonomide bütün üreticiler(firmalar) fiyatı sabit kabul ederler ve tüketicilerle aynı fiyatla karşılaşır. Malların “*marjinal ikame oranı*” “*fiyatları oranına*” ve “*marjinal dönüşüm oranı*” “*marjinal maliyet oranına*” denk olduğunda ekonomide genel etkinlik gerçekleştirilmiş olacaktır. Yani genel etkinliğin sağlanabilmesi için üretimde ve mübadeledeki etkinliklerin birlikte gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Pareto, iktisadi konuların arzu ve engel tezatlığından ortaya çıktığını belirtmektedir. Bireylerin doğası gereği sınırsız arzularla dolu olması karşısında ekonomideki kaynakların sınırlı olması iktisadi sorunların ana konusudur. Bireylerin amacı, söz konusu tezatlığa rağmen mümkün olduğunca arzularını tatmin etmektir. Ekonomideki tezatlığa neden olan engeller toplumun bütünü açısından değerlendirildiğinde genellikle üretim sınırlılıklarından ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Öte yandan bireysel açıdan değerlendirildiğinde arzuların tatminini sınırlandıran engeller, yalnızca teknik sıkıntılardan değil, ayrıca toplumdaki diğer bireylerin arzu ve isteklerinden de etkilenmektedir. Diğer bir ifade ile bireylerin arzularını karşılayabilmelerini ya da mevcut durumuna göre daha iyi bir duruma ulaşabilmelerini kısıtlayan faktörler yalnızca üretim kısıdına değil, ayrıca toplumdaki diğer bireylerin de üretilenleri kullanmasına bağlı bulunmaktadır(Hicks, 1981: 62).

Daha önce de söz ifade edildiği gibi, toplumdaki en az bir bireyin faydasında azalma meydana gelmeden kimsenin faydasının arttırılmadığı dağılımın optimum kabul edilmektedir. Bu teori, bireylerarası fayda mukayesesi yapılması ihtiyacını ortadan kaldırdığı gibi gelir dağılımının da sabit olduğunu kabul etmektedir(Cirillo, 1973: 148). Gelir dağılımının sabit kabul edilmesinin kendi içerisinde bir kanuna dayandığını söyleyen Pareto; toplumdaki eşitliksizliklerin, giderilmesi mümkün olmayan doğal bir kanun olduğunu ifade etmiştir. Bir tuzlu su çözeltisinde, tuzun çözülmesi sırasında daima aynı kristalleri verdiği gibi toplum da buna benzer bir yapıda olacak ve düzenlemeler neticesinde daima mevcut yapısına ulaşacaktır. Bu varsayım doğrultusunda Pareto, gelir dağılımını sabit kabul ederek teorisini geliştirmiştir(Kazgan, 2016: 139). Pareto'nun bu varsayımı çerçevesinde, ekonomide var olan gelir bölüşümünün eşitsizlik veya adaletsizlik seviyesinin bir önemi

bulunmamaktadır. Bu doğrultuda Pareto'nun teorisi, ekonomide değişimin başladığı zamandaki gelir bölüşümü ile ilgili herhangi bir tutum sergilememektedir. Yani pareto teorisinin ahlaki boyutu, sadece sabit kabul edilen kaynakların değişimi ile ilgilidir. Öyle ki, toplumdaki en varlıklı kesimin durumlarının daha da iyileşmesine imkan sunan uygulamalar neticesinde, diğer bireylerin durumlarında herhangi bir kötüleşme meydana gelmiyor ise bu durumun kabul edilebilir bir değişim olduğu belirtilmektedir. Fakat eşitsizliğin hakim olduğu bir gelir bölüşümü mevcutken yapılan uygulamalar neticesinde kimlerin faydasının artacağı sorusu gündeme gelmektedir. Durumu iyileşen bireylerin toplumun varlıklı kesiminden kimseler olması, yaşanan değişim neticesinde onların refah düzeylerinde büyük bir fark yaratmazken, diğer yoksul kesimin durumunda herhangi bir değişiklik meydana gelmez. Ancak iki kesimin durumu birlikte değerlendirildiğinde, faydası değişmediğı kabul edilen yoksul kesimin aslında durumu kötüleşmektedir. Yani iki kesim arasındaki fark daha da artmakta ve yoksul kesimdeki bireyler, durumlarının daha da kötü olduğunu hissetmektedirler(Barry, 2004: 146).

Toplumdaki bireylerin hiçbirinin durumunda kötüleşme meydana getirmeden bazılarının durumunu iyileştiren bir politika değişikliği gerçekleştirilmesi pek mümkün değildir. Ekonomide iktisadi politikalar neticesinde kazananlarla birlikte kaybedenlerin de olması doğal bir sonuçtur. Uygulanan politikalar sonucunda pareto iyileşmenin yaşanabilmesi için ekonominin tam rekabet piyasa şartlarına haiz olması gerekmektedir. Gerçek hayatta, ekonomide bulunan dışsallıklar nedeniyle pareto etkinliğin gerçekleşmesi mümkün değildir(Hausman ve Mcpherson, 2006: 88-89). Öte yandan mevcut kaynak ve teknolojiler sürekli değişim halinde olduğu için ekonominin optimum seviyesi daima bir değişim içinde olacak ve erişilmesi imkansızlaşacaktır. Dolayısı ile Pareto'nun teorisinin söz konusu olumsuzluklar nedeniyle fazlasıyla ütöpik olduğu belirtilmektedir(Nutter, 1968: 167).

1.4.4. Kaldor-Hicks Telafi Kriteri

Kaldor'un, bazı toplum bireylerinin refah seviyelerindeki iyileşmelerin yalnızca diğer bireylerin aleyhine olabileceğı bir mübadeleyi savunması, pareto koşullarının genişlemesine yol açmıştır. Telafi kriteri düşüncelerinin gündeme

gelmesi, İngiltere'nin on dokuzuncu yüzyılda tahıl yasalarını ilga etmesine dayanmaktadır. Söz konusu yasaların ilga edilmesi, pareto teorileri çerçevesinde refah artışını sağlayamamıştır. Çünkü bir taraftan bireylerin büyük bir çoğunluğu ekmeğe daha düşük para ödeyerek faydasını arttırırken diğer taraftan tahıl üretimini gerçekleştiren bireylerin faydası, düzenleme öncesine göre daha kötü bir hale gelmiştir. Pareto teorisine göre böyle bir düzenleme neticesinde refah artışı söz konusu olmamaktadır. Ancak Kaldor, bu düzenlemenin refah artışını sağlaması ve dolayısıyla kabul edilebilir olması için bir teori geliştirmiştir. Buna göre, tahıl yasalarının ilgası neticesinde fayda artışı sağlayan bireyler, durumları kötüleşen veya faydaları azalan tahıl üreticilerinin bu kayıplarını karşılayabilirlerse/telafi edebilirlerse ve ekonomide hala eskisine göre daha iyi bir durum mevcutsa, söz konusu düzenlemenin bir bütün halinde toplumsal refahı arttırdığı kabul edilir. Söz edilen bu telafi durumu fiili olarak gerçekleştirilemese de düzenleme sonucunda toplumda net bir iyileşme söz konusu ise bu durumun genel bir refah artışını ifade ettiği kabul edilmektedir(Price, 1977: 19). Kaldor'un bu teorisinin ardından refah iktisadi teorisyenleri çoğunlukla bu kritere bağlı hareket etmişlerdir. Kaldor, Pareto'nun da ifade ettiği gibi ekonomideki herhangi bir değişim neticesinde kimsenin durumunda kötüleşme olmadan en az bir bireyin durumu iyileştirilebiliyorsa, bunun sosyal refah artışını ifade ettiğini belirtmektedir. Ancak Pareto'dan farklı olarak Kaldor'a göre, herhangi bir düzenleme neticesinde toplumdaki bazı bireylerin durumu iyileşirken diğer bazı bireylerin durumu kötüleşiyorsa, durumu iyileşen bireyler, kendilerini eskisinden daha kötü bir duruma getirmeden durumu kötüleşenlerin kayıplarını telafi edebiliyorlarsa ve söz konusu telafi neticesinde en az bir kişi dahi eskisinden daha iyi bir durumda oluyorsa toplumsal refah seviyesi artmıştır(Little, 1949: 227-228).

Kaldor, İngiltere'deki tahıl yasalarının ilga edilmesinin ortaya çıkarttığı etkileri şöyle ifade etmektedir(Kaldor, 1939: 550):

- Piyasadaki tahıl fiyatları düşecektir ve buna bağlı olarak, bireylerin reel gelir seviyeleri artacaktır.
- Tahıl fiyatlarının düşmesi ve reel gelir seviyesinin artması nedeniyle gelir dağılımında değişiklikler meydana gelecektir. Diğer bir ifadeyle toplumdaki

tahıl üretimini gerçekleştiren bireylerin gelir seviyeleri değişim öncesine kıyasla azalırken, diğer toplum bireylerinin gelir seviyeleri değişim öncesine göre artacaktır.

Toplum bireylerinden bazılarının gelir seviyeleri azalırken bazılarının gelir seviyeleri arttığı için ekonomideki toplam parasal gelir seviyesinin sabit kalacağı varsayılmaktadır. Fakat kamu idarecilerinin(hükümetlerin), düzenleme öncesindeki gelir dağılımını koruyabilmeleri mümkündür. Bu doğrultuda, gelir seviyeleri artan bireylere ek vergi külfeti getirilerek, buradan sağlanan kaynak ile tahıl üreticilerinin bütün gelir kayıplarını telafi etmek mümkündür. Böylece, toplumdaki bütün bireylerin durumunun değişim öncesine kıyasla daha iyi olabileceği belirtilmektedir(Kaldor, 1939: 550).

Kaldor'a göre, toplumdaki bütün bireylerin durumunun öncekine nazaran daha iyi bir seviyeye getirilmesi ya da kimsenin durumunda bir kötüleşme olmadan en az bir kişinin durumunun iyileştirilmesi mümkündür. Bu nedenle herhangi bir değişim durumunda ekonomistlerin, bireylerarası tatminlerin mukayesesi ile ilgilenmesine gerek yoktur. Yani Ekonomistler, Pareto'nun teorisindeki gibi, yapılan düzenleme neticesinde hiçbir toplum bireyinin ıstırap içinde olmadığını kanıtlamak gibi bir yükümlülüğe sahip değillerdir(Kaldor, 1939: 550). Kaldor'un ekonomistlere yüklediği görev, toplumdaki durumu kötüleşen kimselerin söz konusu kayıplarının giderildiğini/telafi edildiğini ve diğer toplum bireylerinin değişim öncesine nazaran daha iyi bir durumda olduklarını göstermektir. Kaldor, geliştirdiği bu tezin, Pigou'nun yaptığı refah iktisadındaki üretim-dağıtım ayrımını geliştirdiğini ve doğruluğunu gösterdiğini belirtmiştir. Buradaki ilk ve esas önemli kısmı olan toplam üretim artışıyla bağlantılı olarak, toplumsal refahın artırılması için olan tekliflerin tamamı buraya eklenmelidir. Diğer bölüm, dağıtım konusu ile ilgilidir. İktisadi ortamda bilhassa hangi gelir bölüşümü sisteminin toplumsal refahı maksimize edeceğini belirlemek mümkün değildir(Kaldor, 1939: 551).

Orijinal haliyle Kaldor tarafından geliştirilen telafi ilkesi, Hicks'in (1939) varsayımları ile bir kısım değişikliğe uğramıştır. Kaldor'un ölçütüne göre herhangi bir durum(x durumu), diğer alternatif durumlara nazaran tercih edilebilir bir

durumdur. Şayet “x durumu”, farazi olarak külfetsiz bir yeniden dağılım ve bölüşümü vaat ediyorsa, diğer alternatif durumlara nazaran daha elverişlidir. Hicks’e göre ise şayet öbür durumlarda farazi olarak bir tekrar dağılım yapılabilme imkanı bulunmuyorsa, “x durumu” öbür durumlara nazaran tercih edilebilir bir durumdur. Diğer bir ifade ile “x durumu” geçerli olduğunda, toplumdaki bütün bireylerin durumunun iyileştirilmesi söz konusu olabilir(Boadway ve Bruce, 1984: 96-97).

Telefi kriterleri çerçevesinde Little’a göre, modern veya yeni refah iktisadı teorisinde belli bir mübadelenin refah düzeyini arttırdığı ifade ediliyorsa(Little, 1949: 229);

- Söz konusu mübadele sonucunda toplumda hiç kimsenin durumunda kötüleşme olmadan bazı kimselerin durumunda iyileşmeler olması;
- Ya da şayet söz konusu mübadele sonucunda toplumdaki bazı bireylerin durumunun iyileşmesi, diğer bazı bireylerin durumlarında kötüleşmelere neden oluyorsa bu kötüleşmelerin, durumu iyileşenler tarafından telafi edilmesi gerekmektedir.
- Sonuç olarak, her iki durum neticesinde de toplumdaki en az bir bireyin durumunun iyileşmiş olması gerekmektedir.

Ayrıca Little, bu yeni geliştirilen refah iktisadı teorisinin hem objektif hem de bilimsel olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bireylerarası fayda mukayeselerinin saygınlık görmemesi sonucunda değer yargılarından uzaklaşmıştır. Bu doğrultuda değer yargılardan sıyrılan yeni refah iktisadı yaklaşımının teorileri, eski refah iktisadına kıyasla hem daha nesnel hem de daha bilimsel bir yapı haline gelmiştir(Little, 1949: 229).

Pareto’nun teorisinde, ekonomide yaşanan sıkıntıların nedenleri bireysel açılarından değerlendirildiğinde arzuların tatminini sınırlandıran faktörler, hem üretimdeki teknik kısıtlar hem de toplumdaki diğer bireylerin arzuları olarak ifade edilmiştir. Bu durumda bireylerin, toplumdaki diğer bireylerin aleyhine olacak şekilde durumlarının iyileştirilmesi bir refah artışı olarak değerlendirilmemektedir. Herhangi bir değişim sonucunda refah artışı olması için kimsenin faydasında ya da

durumunda bir kötüleşme meydana gelmeden bazı birey veya bireylerin durumunun iyileşmesi gerekmektedir. Bu noktada Hicks, toplumdaki bireylerin hiçbirisinin faydasında bir azalma meydana gelmeden bütün bireylerin faydalarının arttırılabileceği optimum bir düzenleme geliştirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda uygulanacak olan bir düzenlemenin optimum durumu sağlayabilmesi için birtakım kıstasların gerçekleştirilmesi gerektiğini ve bunun yapılması neticesinde fiili bir düzenlemenin optimalliği ile ilgili bir yargıya varılabileceğini ifade etmiştir(Hicks, 1939: 700-701). Söz konusu kıstaslar/kriterler aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

- Hicks'in belirttiği ilk kriter, marjinal kriterlerdir. Buna göre, ekonomide bulunan herhangi bir mal çifti arasındaki “*marjinal ikame oranının*”, hem üretim birimleri hem de tüketim birimleri için aynı olması gerekmektedir.(Hicks, 1939: 704). Diğer bir ifade ile söz konusu mal çifti bakımından her bir üretim biriminin “*marjinal maliyet oranı*” ve her bir tüketim birimi için “*marjinal fayda oranı*” aynı olmalı ve ayrıca bu iki oran da birbirine eşit olmalıdır.
- Hicks'in belirttiği ikinci kriter, kararlılık veya diğer bir ifadeyle istikrar kriteridir. Buna göre, yeni durum neticesinde tatminlerin maksimize edilmesi gerekmektedir(Hicks, 1939: 704).
- Hicks'in belirttiği son kriter ise toplam kriterleridir. Hicks'in bilhassa üzerinde durduğu bu kritere göre herhangi bir malın tüketiminin ya da üretiminin terkedilmesi bir fayda artışı sağlamadığı gibi tüketim ya da üretim için yeni ürünlerin arz edilmesi de bir fayda artışını garanti etmez(Hicks, 1939: 704). Ayrıca bu durum faktörler açısından da söz konusu olabilmektedir.

Hicks, en uygun(optimum) düzenlemeye erişilebilmesi için tanımladığı bu kriterler serisinin evrensel geçerliliği bulunduğunu ve ayrıca, söz konusu kriterlerin bütün toplumlar için arzu edilebilir ve uygulanabilir olduğunu belirtmiştir. Hicks, bu argümanına olan güvenini belirtmek için; dünya üzerindeki ekonomik sistemler ele alındığında, söz konusu kriterler ile bağlantılı olmayan herhangi bir ekonomik yapının bulunmadığını ve bulunamayacağından emin olunabileceğini söylemiştir(Hicks, 1939: 706).

Scitovsky, Kaldor-Hicks tarafından geliştirilen telafi kriteri teorilerinin bir takım tezatlıklara neden olabileceğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda Scitovsky'nin, bilhassa Kaldor'un geliştirdiği telafi kriterini hedef alan iki esas eleştirisi mevcuttur. İlk eleştiri; Kaldor'un önerdiği telafi kriteri varsayımlarının “tüketici rantı” kavramına yer vermesidir. Samuelson'un ifadesiyle, tüketici rantı kavramının kullanılması güven veren bir yaklaşım olmadığı için bu kavramın kullanılmaması gerekmektedir. Yöneltilen ikinci eleştiri ise; bir takım istisnalar haricinde alternatif iki değişimden hangisinin kullanılmasının daha verimli bir neticeye ulaştıracağına karar vermek mümkün değildir. Ayrıca alternatif olarak önerilen her iki değişimin de toplumu daha iyi bir duruma getirebileceği gibi tezatlıklarla karşılaşmak da mümkündür. Belirtilen sorunlara bir çözüm getirmek isteyen Scitovsky, refah seviyesinin kesin bir şekilde arttırılabilmesi için “çift kriter” önerisinde bulunmaktadır. Buna göre, ekonomide herhangi bir yeni duruma geçildiğinde, bu durumun refah artışı veya iyileşme olarak kabul edilebilmesi için aşağıdaki şartların sağlanması gerekmektedir(Scitovsky, 1941: 88):

- Şayet yapılan herhangi bir değişim neticesinde toplumun kazanan bireyleri, kaybeden bireylerin kayıplarını telafi ediyor ve bu durumda kazanan bireyler, hala eskisine nazaran daha iyi bir durumda bulunuyorsa;
- Ya da herhangi bir değişim neticesinde kaybedecek olan bireyler, değişim sonrasında kazanacak olan bireylere sundukları tekliflerle, onları bu değişim fikrinden vazgeçiremezler ise söz konusu değişimin bir iyileşme olduğu kabul edilmektedir.

1.5. TOPLUMSAL REFAH FONKSİYONLARI

Toplumsal refah seviyesini en üst düzeye çıkarmayı hedefleyen refah iktisadı, bireysel refahın toplumsal refah ile olan ilişkisini açıklamada önemli sorunlarla karşılaşmaktadır. Toplum, bireylerin oluşturduğu doğal bir organizasyon olarak ele aldığımızda, bireysel refah ile toplumsal refah arasındaki ilişki bizatihi ortaya çıkmaktadır(Lange, 1942: 215). Ancak refah iktisadının yaşadığı temel problem, bireysel refahların ve buna bağlı olarak toplumsal refah düzeyinin tespit edilmesidir. Refah iktisatçıların cevap aradığı bir diğer sorun, toplum tarafında bireylerin ve

yönetim kanadında politikacıların gerçekten toplum refahı adına hareket edip etmedikleridir. Bu duruma açıklık getirmeye çalışan Bentham, yönetimdeki politikacıların yaptığı uygulamaların toplumsal refah seviyesini yükselteceğini ifade etmiştir. Çünkü Bentham'a göre politikacılar, toplumun mutluluğunun artacağını öngörerek bu uygulamaları gerçekleştirmektedirler. Öte yandan toplumun mutluluğu ile toplumu oluşturan bütün bireylerin mutluluklarını muadil gören Bentham, toplumsal refahı bireysel refah toplamalarının doğrusal bir fonksiyonu şeklinde ifade etmektedir(Little, 2002: 7). Bireysel refah ile toplumsal refah arasındaki bağlantıyı açıklamaya yarayan bu doğrusal bağ, “*Sosyal Refah Fonksiyonu*” ile gerçekleştirilmektedir.

Herhangi bir düzenlemenin veya sosyal durumun ne şekilde yorumlanması gerektiği sosyal refah fonksiyonları ile açıklanmaktadır. Sosyal refah fonksiyonu, bireysel refahlar tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle bireysel refahların saptanması gerekmektedir. Böylece toplumsal refah konusunda değerlendirmeler yapılması daha kolay olacaktır(Kaplow, 2008: 41). Bireysel refahın tespitinden önce uygun bir sosyal refah fonksiyonunda olması gereken özelliklere değinmekte yarar vardır. Sosyal refah fonksiyonlarında:

- Sosyal refah fonksiyonunun bireysel faydaları temel alması gerekmektedir.
- Sosyal refah fonksiyonlarının “Pareto Optimalitesi” veya “Pareto İyileştirmesi” ilkelerine dayanması gerekmektedir.
- Sosyal refah fonksiyonlarının toplumdaki uç noktalardan uzak, orta değerlere yakın ve eşitlikçi olması gerekmektedir.

Şeklinde üç temel özelliğin bulunması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak bu özelliklerin ilk ikisinde temel uzlaşma sağlansa da üçüncü özellik, bazı bireyler tarafından eşitlik ile sosyal refah arasında bir bağlantı bulunmadığı gerekçesi ile eleştirilmektedir. Diğer bir ifadeyle toplumdaki bireylerin tamamının eşitsizlikten kaçınma konusunda benzer duyarlılığa sahip olmadıkları belirtilmektedir(Johansson, 2001: 27).

Bu özellikleri dolayısı ile toplumsal refahın belirlenmesinde önemli bir yere sahip olan sosyal refah fonksiyonları, ayrıca toplumsal refahın artırılmasında da yol gösterici olmaktadır. Toplumsal refah maksimizasyonunun gerçekleştirilebilmesi için sosyal refah fonksiyonlarının doğru bir şekilde formüle edilmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Söz konusu formül ve yorumların açık bir tanımlaması bulunmasa da Bergson(1938), “A Reformulation of Certain Aspect of Welfare Economics” adlı çalışmasında ilk kez sosyal refah fonksiyonu kavramını ele almıştır. Buna göre bir takım bağımsız değişken aracılığı ile belirlenen sosyal refah fonksiyonunu bağımlı bir değişken olarak formüle etmiştir(Nath, 1973: 25). Sosyal refah fonksiyonunun formüle edilmesi noktasındaki fikir farklılıkları, Bergson’un çalışmasındaki “bireylerin sahip olduğu mal ve hizmet miktarı”, “üretim faaliyetlerine aktarılan bütün kaynakların miktarı” ve “bireylerin üretim aşamasına yaptıkları bütün katkıların miktarı” gibi bağımsız değişkenler konusunda fikir birliği halini almıştır. Bergson tarafından oluşturulan fonksiyonda W; toplumsal fayda düzeyini, U; bireysel fayda düzeyini ve n; toplumdaki birey sayısını ifade ederken:

$$W = f(U_1, U_2, U_3, U_4, \dots, U_n) \text{ dir.}$$

Yani Bergson, toplumdaki bütün bireylerin faydalarının toplumsal refahı oluşturduğunu ifade etmektedir. Öte yandan bu fonksiyon, hareket noktası olarak seçilen değerlere bağlı olarak değişiklikler gösterebilmektedir(Bengül, 1963: 77-78).

Bergson’un formülünde bireysel refah, toplumu oluşturan her bir bireyin gerçekleştirdiği hizmetlerin yer aldığı bir fonksiyon şeklinde görülmektedir. Dolayısıyla Bergson’un fonksiyonu, toplumun tamamını kapsayan bir fonksiyondur. Diğer bir ifadeyle bu fonksiyon, bireyler haricinde onların dış dünyalarını da ele almakta ve ayrıca bir bireyin memnuniyet duygusunun, diğer bireylerin refah yapılarına bağlı olduğunu da göstermektedir(Scitovsky, 1951: 311). Bergson toplumsal refah fonksiyonlarının, farklı toplumsal pozisyonların tanzim edilmesiyle meydana geldiğini ifade etmektedir. Öte yandan bir ekonomideki kararların, “Pareto Etkinlik” kriteri çerçevesinde alınması gerektiğini belirtmektedir(Foster ve Sen, 1997: 7). Yani ekonomideki iktisadi aktörlerin, kaynak kullanımında pareto etkinliğini dikkate almalarını önermektedir. Toplumsal refah fonksiyonları bu

koşullar çerçevesinde oluşturulduğunda, bireylerin refah düzeylerinin arttırılması sonucu toplumsal refah seviyesi de artacaktır. Bireysel refah seviyelerinin arttırılması sonucu toplumsal refahın da artacağı önermesinin fikir babası Pareto'dur(Price, 1977: 6). Pareto, refah belirlemelerinde dağıtımsal yargılarla ilgili ortak düşünceye ulaşmanın zorlukları nedeniyle bunlardan uzak durulması gerektiğini belirtmektedir. Toplumsal refah seviyesindeki artışın, toplumdaki yoksulluk düzeyinin düşürülmesi ve en az toplumdaki bir bireyin faydasına bir artışın gerçekleştirilmesi ile ilişkilendirilmesini önermektedir. Pareto'nun ifade ettiği bu değişimler, ekonomideki etkinliğin artması şeklinde değerlendirilmektedir. "Pareto Optimali" olarak da bilinen, ekonomide ulaşılabilecek en yüksek etkinlik seviyesi, toplumda en az bir kişinin durumunda kötüleşme meydana gelmeden kimsenin refah seviyesinde artış gerçekleştirilememesidir(Price, 1977: 7). Özetle bu varsayımlar doğrultusunda maksimum toplumsal refah seviyesi, tam etkinlik durumunda sağlanacaktır.

Bir diğer bakış açısına göre Pareto'nun ileri sürdüğü kavramlar, yine özünde toplumun değer yargılarından meydana gelmektedir. Dolayısıyla herhangi bir durumun, en uygun durum olup olmadığının belirlenmesi için diğer bütün durumlarla mukayese edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu mukayesenin gerçekleştirilebilmesi için de refahı meydana getiren faktörlerle ilgili değer yargılarının sistematik olarak tespit edilmesi gerekmektedir. Bergson'un geliştirmiş olduğu refah fonksiyonunda, söz konusu değer yargılarının belirleyicileri ve dominant değer kavramı konuları dikkate alınmamıştır(Albayrak, 2003: 53). Bergson'un ardından Samuelson, oluşturulacak sosyal refah fonksiyonunda dikkate alınacak belirleyicinin, "iyi niyetli bir müstebit, kendi çıkarlarını düşünen biri, devlet, grup düşüncesi, art niyetsiz bireyler vb." arasından birisi olabileceğini belirtmiştir(Samuelson, 1947: 221). İlk kez Bergson tarafından geliştirilen sosyal refah fonksiyonu, daha sonra Samuelson tarafından yapılan katkılar nedeniyle "Bergson-Samuelson Sosyal Refah Fonksiyonu" adıyla anılmıştır(Durmuş, 2008: 28).

Bağlı(2011: 261-262), Bergson-Samuelson sosyal refah fonksiyonunu şu ifadelerle açıklamıştır:

“Paretocu biçiminde Bergson-Samuelson SRF ise şöyle ifade edilmektedir:

$$W(x) = F[U_1(x), U_2(x), \dots, U_m(x)], \partial F/\partial U_i > 0$$

Bu denklemden W sosyal refahın sırasal ifadesi; U_i , i 'inci bireyin veri tercihlerinin sırasal ifadesi ($i=1\dots m$, $m>2$); x alternatif sosyal durumların veri bir setinin tipik unsurudur. Burada sosyal refah, bireysel refahların bir vektörü olarak ve Paretocu biçimde tanımlanmakta ve ikisini karşılaştırmaktadır. Bireysel refahların vektörü olarak sosyal refah aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

$$W = (W_1, W_2, \dots, W_I)$$

W_i , i 'inci bireyin refahı ve I birey sayısıdır.”

Sosyal refah fonksiyonlarına dair verilen bilgiler incelendiğinde, toplumsal refah seviyesinin tespit edilebilmesi için geliştirilen bu fonksiyonların oluşturulmasındaki temel problem, fonksiyonun şeklini ve toplumdaki her bir bireyin refah düşüncesini ortaya çıkartmaktır. Yapılan ilk analizlere göre bu fonksiyonlardan yararlanılması iktisadi teorisyenleri, onların çözüm bulamadıkları değer yargılarına başvurma gerekliliğinden kurtarmaktadır. Ayrıca bu fonksiyonlar, toplumun refah kıstasına dair düşüncelerini gösterdiği için refahın istenilen biçimde dağılmasına bağlı karar alma davranışını ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda iktisatçıların misyonu, toplumsal seçimlere uygun bir şekilde refah dağılımı yapılmasını sağlamaktır. Ancak bu misyonu gerçekleştirmek isteyen iktisatçıların karşılaşacağı bazı problemler vardır. Sosyal refah fonksiyonları, kişisel kararlara bağlı bulunan ağırlıkların toplanması yöntemiyle elde edilmektedir. Fakat bütün kararlara eşit düzeyde ağırlık verilip verilmemesi gerekliliği ve eşit düzeyde ağırlık verilmeyecekse, ağırlık oranlarının neye göre belirleneceği gibi sorunlara kesin bir çözüm getirilememiştir. Bu nedenle iktisadi teorisyenlerin ileri sürdüğü değer yargılarından tamamen uzaklaşmak pek mümkün değildir. Dolayısıyla iktisatçıları değer yargılarından kurtararak refah konusunda belirli bir formül geliştirmeye çalışan

sosyal refah fonksiyonları tam anlamıyla amacına ulaşamamıştır(Scitovsky, 1951: 312).

Refah iktisatçıların geneli, toplumsal refahın maksimize edilmesi hususunda kullanılacak olan sosyal refah fonksiyonlarının toplumdaki bireyler tarafından demokratik ilkeler çerçevesinde seçebileceği düşüncesini savunmaktadırlar(Nicola, 2013: 3). Sosyal refah fonksiyonlarının söz edildiği gibi tespit edilebilmesi, iktisatçıları toplumun arzuladığı refah dağılımını tespit etme yükümlülüğünden kurtarmaktadır. Refah fonksiyonları, her bir bireyin kişisel memnuniyet ve bu doğrultudaki kişisel kararlarından ziyade, bir bütün olarak toplumu ve toplumu oluşturan bireyler arasındaki refah dağılımını gösteren bir fonksiyona sahiptir. Dolayısıyla iktisatçıların, toplumsal refahı maksimize edecek şartların belirlenmesi ve bu şartların gerçekleştirilebilmesi için gerekli iktisadi politikaların tespit edilmesi konularına yoğunlaşmaları gerekmektedir. Ancak iktisatçıların dikkat etmesi gereken en önemli hususlardan birisi de tespit edilecek olan iktisadi politikaların, toplum kararlarına en uygun olan politikalar olmasıdır(Scitovsky, 1951: 311). Sonuç olarak toplumsal refah seviyesinin artırılması için toplumun belirlediği refah kıstaslarının tespiti fazlasıyla önem arz etmektedir. Sosyal refah fonksiyonlarının, refah iktisadının amaçlarına hizmet edebilmesi için söz konusu kıstaslar çerçevesinde oluşturulması gerekmektedir.

Sosyal refah fonksiyonunun oluşturulmasında kullanılan değişkenlerin ve söz konusu değişkenlerin refah toplamına katkı seviyelerinin, değer yargıları ve varsayımlar aracılığı ile saptanması, belirli bir sosyal refah tanımı yapılmasını engellemektedir(Bağlı, 2011: 263). Yani söz konusu faktörlerin etkisi dolayısıyla tek bir sosyal refah tanımlaması yapılamamaktadır. Toplumsal refah seviyesinin maksimum seviyede gerçekleştirilebilmesi için toplum da tıpkı bireyler gibi çeşitli alternatifler arasından tercihler yapabilmektedirler(Savaşan, 2012: 123). Sosyal refah fonksiyonları da söz edilen alternatif tercihler dolayısıyla farklılaşmaktadırlar. Bireysel refahlardan yola çıkılarak toplumsal refah düzeyi saptanmaya çalışılırken, alınan toplumsal kararlar dolayısıyla toplumdaki bireylerin bir kısmı kazançlı çıkarken bir kısmı kaybetmek durumunda kalmaktadır. Bu durumda dikkate alınması gereken iki sorun bulunmaktadır. Birincisi; toplumu oluşturan bireylerin her birinin

farklı arzuları mevcutken, genel geçer bir sosyal refah fonksiyonu oluşturmanın mümkün olup olmadığıdır. Diğer ise; birçok farklı yöntemle elde edilme imkanı bulunan sosyal refah fonksiyonlarından, toplum için en uygun olanının nasıl belirleneceği hususudur(Connolly ve Munro, 1999: 44). Bu iki sorunun da üstesinden gelmenin en temel yolu, toplum seçimlerinin doğru bir şekilde tespit edilmesidir.

Sosyal refah fonksiyonlarında refah kıstası olarak “adalet” ve “etkinlik” ilkeleri esas alınmaktadır. Bu doğrultuda toplumsal refahın maksimize edilmesi bazen, bir toplumda en kötü durumda olan kişinin refah düzeyinin artması koşuluna bağlanırken, bazen de toplumdaki herhangi bir kişinin refah seviyesinde meydana gelen artış, toplumsal refah seviyesinin artmasının ön koşulu olarak görülmektedir(Savaşan, 2012: 124-125). Etkinlik ve adalet ilkeleri çerçevesinde Bentham’cı Sosyal Refah Fonksiyonu ve Rawls’cı Sosyal Refah Fonksiyonu olmak üzere iki farklı sosyal refah fonksiyonu karşımıza çıkmaktadır(Kirmanoglu, 2014: 76).

1.5.1. Bentham’cı Sosyal Refah Fonksiyonu

Faydacı felsefeye dayanan Bentham’cı sosyal refah fonksiyonunu açıklamak için öncelikle faydacı felsefeye değinmek gerekmektedir. Normatif iktisat ve refah iktisadının özünde yer alan faydacı felsefe, bir ahlak felsefesi olarak bilinmekte ve ayrıca kamusal uygulamaların analiz edilmesi ile ilgili kıstaslar da sunmaktadır(Kirmanoglu, 2014: 9). Faydacı düşünce yaklaşımının özünde, ekonomide bulunan kaynakların bütün toplum bireyleri arasında toplumsal refah maksimizasyonunu sağlayacak şekilde tevzi edilmesi bulunmaktadır(Barr, 2012: 25). Bu nedenle faydacı felsefe yaklaşımında refah kriteri olarak “fayda” ele alınmış ve toplumsal faydadan yola çıkılarak sosyal refah kavramı değerlendirilmiştir. Bu durumun refah iktisadı çalışmalarına da büyük katkısı bulunmaktadır. Örneğin bu varsayımlar, refahın somut olarak faydaya irca edilmesinde ve yapılan analizlerde karşılaşılan güçlükleri ortadan kaldırmaktadır(Şeker ve Çetin: 2012: 291). Örnekte belirtilen “fayda” kavramı, yapılan tanımlamalara göre değerlendirilmesi (istek, arzu, refah ya da zevk gibi) gereken genel bir ifade olarak kullanılmaktadır(Sen, 2000: 64).

Sen (1999), faydacı felsefenin ahlaki tarafını refah iktisadı çerçevesinde incelemiştir. Yaptığı değerlendirmeler sonucunda faydacı felsefenin “toplam fayda”, “refahçılık” ve “sonuççuluk” şeklinde üç ana bileşen dolayında şekillendiğini belirtmektedir. Bu bileşenlerin faydacı felsefenin temel ilkeleri olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu üç bileşenin de açıklanması gerekmektedir. Toplam fayda; refahın büyüklük derecesinin belirleyicisinin, bireysel fayda düzeylerinin toplanması olduğunu ifade etmektedir. Bu ilkeye göre, toplum bireyleri açısından faydanın nasıl dağıldığı göz ardı edilmekte ve toplam fayda seviyesinde ortaya çıkan artış dikkate alınmaktadır. Yani önemli olan bireysel faydaların dağılımı değil, toplam faydanın artmasıdır. Refahçılık; hareket ya da tercihinin bağlı meydana gelen neticelerin, yalnızca fayda ile sınırlı tutularak değerlendirilmesidir. Sonuççuluk; yapılan tercihlerin ortaya çıkarttıkları neticelere göre değerlendirilmesidir. Yani sonuççuluk ilkesine göre bireylerin veya toplumun tercihlerinden ziyade, bu tercihler sonucu ulaşılan neticelerin iyi olup olmaması dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla elde edilen neticeler sayesinde toplam refah seviyesinde artış meydana geliyor ise bu durum, neticelerin iyi olduğunu göstermektedir. Faydacı felsefenin temelini oluşturan bu ilkelerin, “klasik faydacı formülü” meydana getirdiği belirtilmektedir(Sen, 1999: 58-59).

Faydacı yaklaşımın kuruşu olarak bilinen Bentham, *toplam fayda, refahçılık ve sonuççuluk* ilkelerinden yola çıkmış ve toplumdaki bireylerin tercihlerini belirleyen “acı ve zevk” şeklinde iki hissin olduğunu belirtmiştir. Bentham, toplumdaki bireylerin bir şeyleri yapıp yapmama kararlarına ve onların doğru-yanlış ayrımlarına yön veren faktörlerin bu hisler olduğunu ifade etmektedir(Bentham, 2000: 14). Dolayısıyla bireylerin eylem ve uygulamaları, neticeleriyle ve neticeleri doğrultusunda mutluluğa neden olup olmamalarına göre değerlendirilmektedir(Şeker ve Çetin, 2012: 282). Bu durumda Bentham’ın fayda yaklaşımına göre toplumdaki bir kişinin faydası, onun haz ya da mutluluğunun bir göstergesidir. Bu fayda yaklaşımı, toplumdaki her bireyin refah durumuna ilgi göstermekte ve refahı özünde bilinç ile alakalı bir husus olarak değerlendirmektedir(Sen, 1999: 58). Kişisel çıkarları doğrultusunda hareket eden bireyler, yaşamları süresince ulaşabilecekleri en yüksek zevki elde etmeye ve mümkün olduğunca acıdan uzak durmaya çalışacaklardır. Ahlaki değer yargıları çerçevesinde faydacı yaklaşımının, “iyi olan

ne?” sorusunun cevabını vermesi beklenmektedir(Kirmanoglu, 2014: 9-10). Faydacılık yaklaşımına göre bu sorunun cevabı, bireylerin maksimum mutluluğa ulaşmasını sağlayan şeydir. Bentham, toplumun “*en çok sayı için en çok iyilik*” amacına teveccüh etmesi gerektiğini ifade etmektedir(Roemer, 1996: 127). Bentham’ın *en çok sayı için en çok iyilik* amacının özü, ekonomideki gelir düzeyinin artırılması olarak da ele alınmaktadır. Bu doğrultuda ekonomideki kaynak tüketimi etkinliğinin artırılması, bir refah kıstası olarak değerlendirilmektedir. Fakat söz konusu değerlendirme, adalet ilkesinden uzaklaşıldığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Adaletli bir dağılım gerçekleştirilmesi isteği, etkinlik ilkesinin alternatif bir maliyeti değildir(Savaşan, 2019: 133). Öte yandan Bentham’cı düşünce, aynı sonuçlara ulaşma koşulu ile yeniden dağıtım uygulamalarının yapılabileceğini kabul etmekte ve bu uygulamaları “*uygulama sonucu bireylerin gelirle ilgili marjinal faydalarının değişmemesi*” ve “*elde edilen fayda düzeylerinin kardinal yaklaşımdaki gibi hesaplanabilmesi*” koşullarına bağlamaktadır(Barr, 2012: 26).

Mill, Bentham’cı fayda yaklaşımına birtakım eleştiriler getirerek çeşitli yorumlar katmıştır. Mill, faydacı düşünceyi yalnızca somut hazlara dayandığı için Bentham’ı eleştirmekte ve kendisi, “*niteliksel faydacılık*” olarak adlandırılan faydacılığın farklı bir türünü savunmaktadır(Şeker ve Çetin, 2012: 279). Faydacı düşünceyi daha ahlaki açıdan değerlendiren Mill, faydacılığı “*entelektüel ve kültürel*” haz çerçevesinde analiz etmiştir(Kirmanoglu, 2014: 10). Dolayısıyla Bentham, fayda sağlayan şeyleri haz ve mutluluk çerçevesinde değerlendirirken Mill, bireylerin tek maksadının mutluluk olduğunu belirtmekte ve faydalı olan şeyler aracılığı ile mutluluğa ulaşılabileceğini ifade etmektedir(Şeker ve Çetin, 2012: 283). Bentham’ın öncülüğünü yaptığı ve ardından Mill’in katkıları sağladığı faydacı düşünce yaklaşımı, Mill’in ardından Sidgwick (1874), Edgeworth (1881), Marshall (1890) ve Pigou (1920) gibi düşünürlerin katkılarıyla da geliştirilmeye devam edilmiştir(Sen, 2000: 63).

Bentham’cı düşünce yapısının geliştirdiği sosyal refah fonksiyonları toplam fayda, refahçılık ve sonuççuluk ilkeleri çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu fonksiyonlara göre, bireysel fayda düzeylerinin toplanması ile sosyal refaha ulaşılabilecektir. Yani bireysel fayda kavramı, toplumsal refah seviyesinin

belirlenmesine aracılık eden bir faktör olarak görülmektedir(Foster ve Sen, 1997: 15). Refah kavramı en yalın haliyle, toplumdaki bireylerin tüketim faaliyetleri sonucu elde edecekleri fayda düzeylerinin toplanmış hali şeklinde tanımlanmaktadır(Kanbur, 2000: 825). Bu bilgiler doğrultusunda Bentham'cı refah fonksiyonlarının, bireysel fayda seviyelerinin toplamının maksimum seviyeye getirilmesini amaçladığı söylenebilir. Yani bu düşünce yapısına göre mühim olan "sonuççuluk ilkesi" doğrultusunda toplam refah seviyesi artışının büyüklüğüdür(Akalın, 1986: 49): Bir toplumun m sayıda bireyden oluştuğu düşünüldüğünde Bentham'cı sosyal refah fonksiyonu(Hillman, 2003: 507):

$$W = \sum_{i=1}^m U_i$$

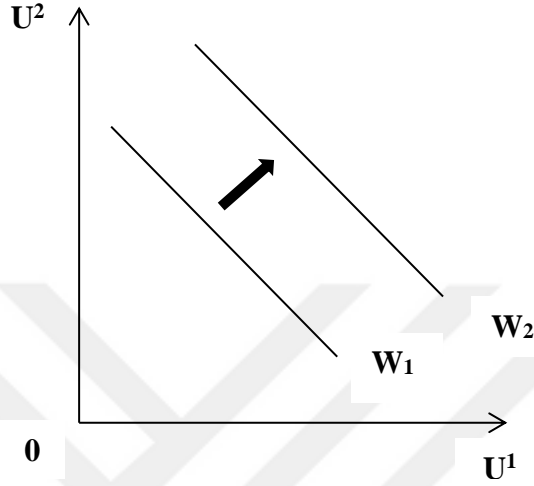
$$W = U^1 + U^2 + U^3 + U^4 + \dots + U^m$$

Şeklinde formüle edilmektedir. Formüldeki W; toplam refah düzeyini, m; toplumdaki birey sayısını, U^1 , U^2 , U^m ise her bir bireyin ayrı ayrı refah düzeylerini ifade ederken, fonksiyonda da görüldüğü gibi toplumdaki bütün bireylerin refah düzeyi toplanarak sosyal refaha ulaşılmaktadır(Connolly ve Munro, 1999: 47).

Bentham'cı refah fonksiyonlarında, toplumdaki bireylerin sosyal ağırlık derecelerinin aynı olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu fonksiyonlara göre önemli olan, genel toplam sonucunda elde edilen sosyal refah düzeyidir. Yani faydanın, fonksiyondaki veya toplumdaki bireyler arasında ne şekilde dağıldığının herhangi bir önemi bulunmamaktadır(Hillman, 2003: 508). Bentham'cı sosyal refah fonksiyonlarının temel aldığı ilkelerden birisi olan sonuççuluk ilkesine göre, ekonomide meydana gelen bir değişiklik sonucunda toplam fayda seviyesinin artmış olması, arzu edildiği gibi bir sosyal refah artışı anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle bu fonksiyonlarda, herhangi bir nedenle ortaya çıkan değişim ile birlikte toplumdaki bireylerden kimlerin durumunun iyileşip kimlerin durumunun kötüleştiğinin bir önemi bulunmamakta ve değişim sonucunda genel toplamın artmış olması yeterli görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda ve iki bireyli bir toplum varsayımı altında Bentham'cı sosyal refah fonksiyonu ve bu fonksiyonun grafiksel gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$W = U^1 + U^2$$

Fonksiyonda W ; sosyal refah düzeyini, U^1 ve U^2 ise ayrı ayrı bireylerin fayda seviyelerini göstermektedir.

Şekil 4: Bentham'cı Sosyal Refah Fonksiyonu

Kaynak: Hillman, 2003: 508.

Şekil 4'te yatay ekseninde bulunan U^1 ; birinci bireyin fayda seviyesini, dikey ekseninde bulunan U^2 ; ikinci bireyin fayda seviyesini, W_1 ; değişim öncesindeki sosyal refah düzeyini ve W_2 'de değişim sonrası sosyal refah düzeyini ifade etmektedir. Daha önce de söz edildiği gibi bu fonksiyonlarda bireysel fayda seviyelerinin ne yönde ve hangi oranlarda değiştiğinin herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Bu düşünce yapısına göre bir durum değişikliği sonucunda genel toplamı gösteren sosyal refah seviyesinin W_1 'den W_2 konumuna geçiyor olması, yani artması yeterlidir. Bu durumu kısa bir örnekle açıklamak gerekirse; Bentham'cı fayda düşüncesi çerçevesinde, iki kişiden oluşan bir toplumda meydana gelen bir değişiklik sonucunda sosyal refah düzeyinin 50'den 100'e çıkması yeterlidir. Bu artışın toplum bireyleri arasında nasıl dağıldığının bir önemi yoktur. Yani artışın bireyler arasında 1'e 49 şeklinde dağılmasıyla 25'er dağılması mühim değildir (Sen, 2000: 67). Sosyal refah seviyesindeki artışın toplum bireyleri arasındaki dağılımının göz ardı edilmesi nedeniyle Bentham'cı sosyal refah fonksiyonlarının oluşturulmasında "eşitlik ve adalet" ilkelerinin herhangi bir etkisinin bulunmadığı belirtilmektedir (Kaplow, 2008: 41).

Bentham'cı fonksiyonlar, oluşturulurken temel aldığı ilkeler nedeniyle bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Bentham'cı fayda felsefesi, kardinal bir şekilde bireysel fayda seviyelerinin sayısal olarak hesaplanabileceği varsayımı ve bireysel fayda seviyelerinin karşılaştırılması hususlarında eleştirilere maruz kalmıştır. Yeni refah iktisadi teorisyenleri, hem bilimsel bir dayanağı bulunmadığı için yapılan fayda karşılaştırmasına karşı çıkmakta hem de bireysel fayda seviyeleri ile sosyal refah arasında kurulan fonksiyonel ilişkiyi eleştirmektedirler. Çünkü Bentham'cı düşünce, toplumsal refah düzeyindeki artışın toplum bireyleri arasındaki dağılımını dikkate almamaktadır(Savaşan, 2019: 136). Fakat adalet ilkesi gereği doğru bir tespit yapılabilmesi için refah artışının toplum bireyleri arasındaki dağılımının da büyük önemi bulunmaktadır. Burada yapılan eleştiri, Bentham'cı fayda fonksiyonlarının adaletsizliği bir ilke olarak amaç edinmesinden ziyade, elde edilen sonuçların adaletsizliğe neden olmasıdır. Bu düşünce yapısına göre önemli olan etkinliğin sağlanmasıdır. Etkin bir dağılım gerçekleştirilerek toplamda meydana gelen refah artışı arzu edilen bir durumdur. Ancak etkinlik ile adalet ilkesi arasında bulunan ters yönlü ilişki nedeniyle elde edilen sonuçlar adaletsizliklere neden olabilmektedir.

1.5.2. Rawls'cı Sosyal Refah Fonksiyonu

Bentham'cı sosyal refah fonksiyonu “etkinlik” ilkesi çerçevesinde oluşturulurken Rawls'cu sosyal refah fonksiyonu, Rawls'un “sosyal adalet teorisi” temeline dayandırılan bir fonksiyondur(Hausman ve Mcpherson, 2006: 201). Plato ve Aristoteles'in felsefi düşüncelerinin izinden giden Rawls, adalet kavramının diğer bütün erdemlerden üstün olduğunu kabul etmekte ve *doğru*'nun, *iyi*'den daha önde tutulması gereken bir kavram olduğunu belirtmektedir. Bu varsayımları ve ilkeleri nedeniyle Rawls, Bentham'cı fayda yaklaşımının temel felsefesi olan *olabilecek en yüksek sayıda birey için olabilecek maksimum mutluluk* düşüncesini sert bir şekilde eleştirmiştir(Mathis, 2009: 122-123). Bentham'cı düşünce yapısı, total olarak toplumsal refah düzeyi arttığı sürece, bu artışın bireyler arasındaki dağılımını dikkate almamaktadır. Rawls, bu şekilde toplumsal yararın bireysel yararlardan üstün tutulmasına karşı çıkmaktadır. Bentham'cı faydacılık felsefesinde bulunan sonuççuluk ilkesine göre mühim olan, toplumsal olarak gerçekleştirilen bir hareket ve eylem neticesinde elde edilen haz ve mutluluktur. Elde edilen bu hazzın ve

mutluluğun nereden ve nasıl kaynaklandığının, bireyler üzerindeki etki boyutlarının herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Sosyal refah düzeyi, direkt olarak toplumdaki bireylerin değişen durumlar karşısındaki memnuniyet seviyelerine bağlanmıştır(Rawls, 2003: 26). Rawls ise bir durumun iyiliğini veya kabul edilebilirliğini hakkaniyete göre belirlemektedir. Yani yapılan bir eylem veya hareket, hakkaniyete uygun bir faaliyet ise iyi olarak nitelendirilmektedir. Hakkaniyete ters düşen durumlar neticesinde bireylerin elde edeceği mutluluk veya hazzın iyi olmadığı kabul edilmektedir. Toplumsal fayda seviyesinin artırılabilmesi için hakkaniyetli bir şekilde hareket edilmesi gerektiğini savunan Rawls, sosyal adaletin doğal bir hak olduğunu belirtmekte ve bu tutumu sebebiyle Rawls'un, özgürlüğü doğal bir hak olarak kabul eden Nozick'in liberal fikirlerini yansıttığı belirtilmektedir(Barr, 2012: 27). Rawls, toplumun adaletli bir yapıya sahip olabilmesi için bireylerin tamamının eşit vatandaşlık haklarına sahip olmaları gerektiğini ve bazen toplumsal yarara ters düşse dahi bireylerin adalet çerçevesinde bir dokunulmazlığa sahip olduğunu ifade etmektedir. Toplumdaki bazı bireylerin durumlarını iyileştirebilmek için kimsenin özgürlüklerinin kısıtlanmaması gerektiği ve adaletsizliklerden uzak durulması düşüncesi savunulmaktadır(Rawls, 2003: 3-4).

Toplumdaki bireylerin eşitlik ve özgürlükleri doğrultusundaki bir adalet anlayışını savunan Rawls, kişisel hakların belirleyicisinin adalet ilkesi olduğunu belirtmektedir. Rawls'a göre ahlaki olarak, adaletin bulunmadığı bir toplumdaki bireylerin ağırlıklı olarak ekonomik ve politik faaliyetler konusunda işbirliği çerçevesinde davranması mümkün değildir(Urhan, 2016: 107). Mümkün olan en yüksek fayda seviyesine ulaşmayı hedefleyen ekonomik ve politik faktörler, kişisel çıkarlar için adaletten uzaklaşacaktır. Bu nedenle kaybedenlerin kazananlardan daha fazla olduğu bir dağılımda, bireylerin toplumsal refah maksimizasyonunu temel amaç edinmesi ve bunun gerçekleşmesi düşünceleri varsayımdan ileriye gidemeyecektir. Yani bütün bireylerin temel amacının toplumsal refah maksimizasyonu olduğu ve her durumda bu amaç uğruna hareket eden bir toplum bulunmamaktadır.

Rawls, adalet düşüncesini oluştururken “*başlangıç durumu(noktası)*” ve “*bilgisizliğin(cehaletin) peçelemesi*” şeklindeki iki temel varsayımdan

yararlanmıştır(Savaşan, 2012: 132). Rawls'a göre, bu iki varsayımın gerçekleşmesi koşuluyla toplumda adalet sağlanabilecek ve sosyal refah düzeyi artacaktır.

Rawls'un adalet düşüncesi, başlangıç durumu ilkesi temeline dayanmaktadır(Sen, 2009: 54). Rawls, tamamı kendi insiyakiyle ilgilenen ve rasyonel hareket eden bireylerin oluşturduğu bir topluluğun, adalete dair esasları saptamak için toplanarak müşterek bir anlaşmayla sona eren sosyal mukavele(sözleşme) hazırlanmasını arzu etmektedir. Bu müzakere esnasında katılımcılar tamamen özgür iken müzakere neticesinde kendi düşüncelerinden yoksun olsa da katılımcıların elde edilen sosyal sözleşme esaslarına uymak zorunda oldukları kabul edilmektedir(Barr, 2012: 27). Rawls, yapılacak olan müzakereler neticesinde adalet esaslarının belirlenebilmesi için birtakım önlemlerin de alınması gerektiğini ifade etmektedir. Söz konusu önlemler, özenle düzenlenmiş şartlar ve kısıtlamalardan ibarettir. Başlangıç durumunda şartlar(Mathis, 2009: 125):

- I. Katılımcıların rasyonel olarak ileriye dönük bir hayat planları ve korumayı düşündükleri menfaatleri vardır.
- II. Katılımcıların çelişmesiz bir seçim yöntemi vardır.
- III. Katılımcılar, adaletin uygulanması hususundaki temel şartları bilmektedirler.
- IV. Katılımcıların yegane amacı kişisel çıkarlarıdır ve kimse için fedakarlık etmezler.

Şeklinde sıralanırken, kısıtlamalar(Mathis, 2009: 126):

- a. Hiçbir şekilde koalisyon yapılmasına müsaade edilmemektedir.
- b. Katılımcılar, bilgisizliğin peçelemesi kısıtlamasına bağlı bir şekilde, ait oldukları kuşağın bilincinde değildir.

Şeklinde ifade edilmektedir. Bu kısıtlamalar doğrultusunda katılımcılar, bugüne münhasır ve önceliklerden yoksun bir şekilde tercih yapmaktadırlar. Öte yandan a maddesindeki kısıtlama sayesinde katılımcıların koalisyon yapmaları engellenerek, arzu edilen bir sosyal uzlaşma elde edilmesi beklenmektedir.

Başlangıç durumu varsayımına göre Rawls, bütün katılımcıların tercih yapma aşamalarında aynı haklara haiz olmaları şartıyla yapacakları tercihlerin adaletli olacağını ifade etmektedir. Bu varsayımına göre katılımcıların her biri bilgi asimetrisine sahiptir. Şöyle ki katılımcılar; bireysel yetenekleri, zeka seviyeleri, gelir düzeyleri, hangi sosyal sınıfa mensup oldukları, meslekleri, dini inançları, politik görüşleri ve toplumsal statüleri gibi birçok kişisel bilgiden yoksun bulunmaktadır(Avşar, 2006: 22-23). Bu nedenle katılımcıların her birisi fakir ya da zengin, işsiz ya da iyi bir meslek sahibi, muhalefet ya da iktidar yanlısı ve kimsesiz ya da geniş bir sosyal çevre sahibi bir birey olabilir. Rawls, katılımcıların ekonomik, sosyal ve siyasal durum ya da görüşleri konusundaki bu cehaletini *bilgisizliğin(cehaletin) peçelemesi* şeklinde ifade etmektedir. Bu durum, hiçbir katılımcının kişisel menfaati doğrultusunda tercih yapmasına müsaade etmemektedir. Böylece katılımcıların toplum yasalarını belirlerken tarafsız olmaktan başka bir seçeneği bulunmamaktadır(Bellinger, 2016: 31).

Barr (2012), bilgisizliğin peçelemesi varsayımının önemini uygun bir örnek yardımıyla ifade etmiştir. Buna göre, bir uçağı kaçırarak korsanların isteklerinin kati surette yerine getirilmemesi için istekleri değerlendiren karar vericilerin bilgisizliğin peçelemesi durumunda olmaları gerekmektedir. Çünkü yalnızca bu durumda kişisel menfaatler göz ardı edilerek karar alınabilecektir. Uçak kaçırılması durumunda korsanların taleplerinin reddedilmesi, muhtemelen yolcuların ölmelerine neden olacaktır. Fakat söz konusu taleplerin kabul edilmesi, daha sonrasında bu tür eylemlerin yapılmasını teşvik edecek ve belki de daha fazla insanın ölmesine neden olacaktır. Dolayısıyla karar vericilerin bu talepleri tereddütsüz bir şekilde reddetmeleri gerekmektedir. Bu tereddütsüz kararın kaynağı ise bilgisizliğin peçelemesidir. Çünkü yolcular arasında karar alıcılardan birisinin yakınının bulunması ve karar alıcının bu durumu bilmesi, onun toplumsal yarardan uzak ve kişisel menfaatleri doğrultusunda karar vermesine neden olacaktır. Dolayısıyla doğru bir şekilde toplumsal menfaatlerin gözetilebilmesi için kişisel menfaatlerin göz ardı edilmesi gerekmektedir(Barr, 2012: 27).

Bilgisizliğin peçelemesi durumunda adaletin esasları, katılımcıların rasyonelliği ile tespit edilmektedir. Rawls'un amacı, menfaatlerini arttırma

hususunda kaygılanan rasyonel katılımcıların kabul edilebilir kurallar belirlemesini sağlamaktır. Bilgisizliğin peçelemesi durumunda katılımcılar ne özverili hareket ederler ne de kıskançlık yaparlar. Öte yandan katılımcılar, farklı toplulukların nispi büyüklüklerinden ve toplumsal statülerinden bihaberdirler. Yani tercih yapılırken kesin belirsizliklerden faydalanılmaktadır. Bu nedenle Rawls'un, bilgisizliğin peçelemesi aracılığı ile oluşturduğu bu düşünce yapısı hem toplumun başlıca kuruluşlarının idaresinde kullanılmakta hem de arzu edilen insan hakları taleplerini karşılayan adalet esaslarının tayin edilmesini mümkün kılmaktadır(Hausman ve Mcpherson, 2006: 202).

Rawls, bilgisizliğin peçelemesi çerçevesinde yapılan müzakereler neticesinde meydana getirilen adalet esaslarını ikiye ayırmıştır. Birincisi; toplumu oluşturan bireylerin her birisinin temel özgürlüklere ulaşma konusunda eşit hak sahibi olmasıdır. Temel özgürlüklerin kısıtlanmasının tek gerekçesi, bunun özgürlük adına gerçekleştirilmesidir. Rawls'un düşünce yapısındaki temel özgürlükler, ekonomik ve politik fiilleri kapsamaktadır. İkincisi de; ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerin, fırsat eşitliği çerçevesinde bütün toplum bireyelerine kurumlarca açık pozisyonlar oluşturulması ve toplumdaki en kötü durumda bulunan bireyin en yüksek faydaya ulaşacağı şekilde düzenlenmesidir(Rawls, 2003: 60). Böylece servet dağılımının, gelir dağılımının ve bu dağılımların meydana geldiği kuruluşların tertip edilmesi arzu edilmektedir(Mathis, 2009: 129). Toplumsal kuruluşların öncelikli erdeminin adalet olduğunu savunan Rawls'a göre, kanunlar ve kuruluşlar her ne kadar iyi düzenlense de adaletli değil ise yeniden düzenlenmeli ya da tamamen kaldırılmalıdır. Yani kanunların ve kuruluşların, eşitliği ve adaleti sağlayacak şekilde oluşturulmaları gerekmektedir(Rawls, 2003: 3-4). Öte yandan bu ilkeye göre herhangi bir eşitsizlik durumu olacaksa, bunun yalnızca toplumdaki en dezavantajlı bireyin menfaatine yapılması gerekmektedir(Mathis, 2009: 129).

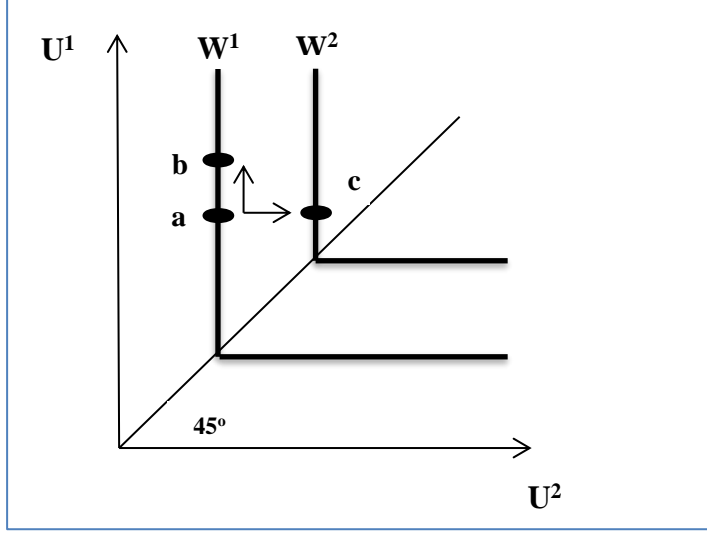
Oluşturulan politikalar neticesinde toplumdaki bireylerden bazılarının refahı iyileşirken bazılarının refahının kötüleşmesi durumunda Rawls, adalet esaslarından ikincisi ile adaletsizliklerin önleneceğini belirtmektedir(Kirmanoglu, 2014: 77). Bu esasa göre, maksimum sosyal refah seviyesine ulaşılabilmesi için toplum bireyelerinden durumu en kötü olan kişinin refah seviyesinin artırılması

gerekmektedir. Bunu gerçekleştirecek olan kural ve uygulamaların kabul edilmesini ise bilgisizliğin peçelemesi ve rasyonellik varsayımları sağlayacaktır. Çünkü bu varsayımlar doğrultusunda katılımcılar, kendileriyle ilgili herhangi bir bilgi sahibi değillerdir ve toplumdaki, refahı artırılması gereken en kötü durumdaki birey olabilme ihtimalleri nedeniyle rasyonel hareket ederek bu doğrultuda karar alacaklardır. Böylece toplumdaki en kötü durumda olan bireyin refah seviyesi artacaktır ve ardından, yeni durumda en kötü durumda olan kişinin refah düzeyini arttırabilmek için uygulamalar yapılacak ve bu durum dinamik bir süreç şeklinde devam edecektir. Buradan da anlaşılacağı üzere Rawls'cu Sosyal Refah Fonksiyonlarının en temel düşüncesi, toplum bireyleri arasındaki en kötü duruma sahip olan kişinin refahının arttırılmasıdır(Hillman, 2003: 509). Çünkü Rawls'a göre, durumu iyileştirilen ya da zaten iyi durumda olan bireylerin refahlarının yeniden arttırılması, hiçbir şekilde en kötü durumda olan kişinin yaşadığı refah kayıplarını telafi etmeyecektir(Stiglitz, 1994: 133). Bu nedenle Bentham'cı sosyal refah fonksiyonlarındaki gibi maksimum toplumsal refahı sağlamak yerine, durumu en kötü olan toplum bireyinin refah seviyesini maksimize etmeyi hedeflemektedir(Foster ve Sen, 1997: 22). Yani Rawls'a göre, refah ölçütü olarak sosyal adalet ilkesinin temel alınması ve sosyal refah fonksiyonlarının bu ilke çerçevesinde oluşturulması gerekmektedir(Sen, 2000: 69). Bu varsayımlar çerçevesinde Rawls'cu sosyal refah fonksiyonu:

$$W = \min(U_1, U_2, U_3, U_4, \dots, U_m)$$

$$W = \max(\min U)$$

Şeklinde ifade edilmektedir. Fonksiyondaki W; toplumsal refah seviyesini, U; bireysel refah seviyesini ve m; toplumdaki birey sayısını ifade etmektedir(Connolly ve Munro, 1999: 47).

Şekil 5: Rawls'cu Sosyal Refah Fonksiyonu

Kaynak: Hillman, 2003: 509.

Şekilde W^1 ve W^2 ; kayıtsızlık eğrilerini, U^1 ; birinci bireyin fayda seviyesini, U^2 ; ikinci bireyin fayda seviyesini ve a-b-c noktaları da uygulanan politikalar sonucunda fayda düzeyindeki değişimleri göstermektedir. Şekle göre, birinci kayıtsızlık eğrisindeki(W^1) a noktasında ikinci bireyin(U^2) fayda seviyesi birinci bireyin(U^1) fayda seviyesinden daha düşüktür. Rawls'a göre, böyle bir durumda fayda seviyesi daha düşük olan ikinci bireyin durumu iyileştirilmedikçe sosyal refah seviyesi arttırılamaz. Yani uygulanan politikalar neticesinde W^1 kayıtsızlık eğrisi üzerindeki b noktasına ulaşılması, kötü durumda bulunan ikinci bireyin fayda seviyesi sabit iken birinci bireyin fayda seviyesinin artmasını ifade etmektedir ve bu uygulama, sosyal refah seviyesinde herhangi bir değişiklik meydana getirmeyecektir. Rawls'a göre, sosyal refah seviyesinin arttırılabilmesi için uygulanacak politikalar neticesinde a noktasında c gibi bir noktaya ulaşılması gerekmektedir. Çünkü böyle bir politika neticesinde faydası daha düşük olan ikinci bireyin refah seviyesi arttırılacaktır. Özetle Rawls'cu sosyal refah fonksiyonlarına göre sosyal refah seviyesinin arttırılmasının yegane koşulu, herhangi birisinin refah seviyesinin arttırılmasından ziyade en kötü durumda olan toplum bireyinin refahının arttırılmasıdır(Hillman, 2003: 509).

1.6. REFAH İKTİSADININ TEMEL TEOREMLERİ

Refah iktisadı düşünürleri, temelinde piyasanın yer aldığı alternatif teoriler geliştirmişlerdir. Sen(1993), piyasa sisteminin modern iktisattaki teorik yapısını, refah iktisadının esas önermelerine/teoremlerine dayandırmaktadır. Refah iktisadının temel teoremleri, tam rekabet piyasaları ile ilgili var olan istikrarsızlıkları görmezden gelerek, genellikle denge durumunda meydana gelecek neticelerle ilgilenmektedir ve bu doğrultuda ikiye ayrılmaktadır. Sen, söz konusu teoremleri “*doğrudan ve ters*” teoremler şeklinde ifade etmektedir(Sen, 1993: 521). Öte yandan iktisadi literatürde ise “*Refah İktisadının Birinci Temel Teoremi*” ve “*Refah İktisadının İkinci Temel Teoremi*” olarak yer almaktadırlar. Bu teoremlerin, tam rekabet yapısındaki piyasa ekonomisi ile pareto etkinliği birbiri ile ilişkilendirdiği ve aslında refah iktisadı kavramının temelini oluşturduğu ifade edilmektedir(Feldman ve Serraro, 2006: 4).

1.6.1. Refah İktisadının Birinci Temel Teoremi

Smith'in öncülüğünü yaptığı klasik iktisadi teorisyenler, fiyat mekanizması(görünmez el) aracılığıyla kaynak dağılımında etkinliğin sağlanacağını belirtmişlerdir. Fiyat mekanizmasının işleyerek toplumsal açıdan, ekonomiyi en uygun duruma getirebilmesi için faydalarını maksimum seviyeye ulaştırma arzusuyla hareket eden toplum bireyelerine gereksinim vardır. Bireysel refahlar, fiyat mekanizması aracılığı ile toplumsal refaha evrilmektedir. Bu doğrultuda, fiyatlardan haberdar olan bireyeler, kişisel kar ve refah maksimizasyonu için hareketlerini piyasada bulunan bu fiyatlar doğrultusunda tayin etmektedirler. Piyasadaki fiyatların yüksek olması, ekonomideki bireyleri kaynak kullanımı konusundaki savurganlıklardan uzaklaştırırken, piyasadaki fiyatların düşük olması, ekonomideki bireyleri üretim ve tüketim konusunda etkinliğe yönlendirmektedir. Dolayısı ile görünmez el kendiliğinden devreye girmekte ve ekonomideki mevcut arz-talep dengesine göre fiyat düzeyini ayarlamaktadır. Fiyat mekanizması aracılığı ile meydana gelen rekabetçi sistem, kendiliğinden kaynak dağılımında etkinliği gerçekleştirecektir. Bu nedenle piyasada, görünmez el haricinde herhangi bir güce gereksinim duyulmamaktadır(Feldman ve Serraro, 2006: 59). Bu doğrultuda klasik

iktisadi kuramın varsayımlarından nemalanan rekabetçi piyasa ekonomisi, refah iktisadının birinci temel teoreminin referans noktası olarak görülmektedir.

Rekabet koşullarının geçerli olduğu piyasa ekonomisi neticesinde meydana gelen birinci temel teoreme, pareto etkinliği ve piyasa arasında bir bağlantı oluşturulmaktadır(Just vd., 2004: 24). Ayrıca rekabet koşullarındaki bir dengenin varlığı durumunda, pareto etkinliğinin herhangi bir müdahale olmadan gerçekleştiği ve bu nedenle herhangi bir müdahaleye gerek bulunmadığı belirtilmektedir. Bu durumda birinci temel teorem, rekabetçi denge yaklaşımı aracılığı ile ahlak probleminin üstesinden gelmektedir. Tam rekabet piyasa koşullarında gerçekleştirilen etkinliğin, adalete en uygun durum olduğu belirtilmektedir. Söz konusu piyasa koşulları doğrultusunda ekonomideki bireyler, ellerinde bulunan kaynaklar ve bu kaynakları değerlendirme yetenekleri çerçevesinde piyasada ortaya çıkan artı değerlerden pay elde etmektedir. Dolayısıyla böyle bir durumda hakkaniyet çerçevesinde kaynak bölüşümü gerçekleşmektedir(Hausman ve Mcpherson, 2006: 66). Bu şartlarda elde edilen pareto etkinliğinde, esasen toplumca kabul edilebilir bir etkinlik ve adalet dengesi de kendi kendine gerçekleşmektedir(Jones, 2005: 1).

Refah iktisadının birinci temel teoremi, matematiksel açıdan Tablo 1’de ifade edildiği gibidir. Buna göre toplumdaki iktisadi aktörlerin fayda maksimizasyonu kriterleri belirtilmekte ve hem üreticiler hem de tüketiciler açısından pareto etkinliği şartları gösterilmektedir. Daha sonra ise genel etkinlik kriteri ifade edilmektedir. Söz konusu matematiksel açıklamaya göre her tercih bir vazgeçmeyi belirtmektedir. Örneğin, sahip olunan kaynakların X ve Y şeklindeki üretim dalından birisine aktarılması, aynı zamanda diğer üretim dalından vazgeçildiğini göstermektedir. Her seçim ve vazgeçiş, bir rasyo/oran üzerinden gerçekleştirilmektedir. Vazgeçme ya da diğer bir ifade ile ikame oranlarının bütün mal ve hizmetlerin üretim bakımından eşitlenmesi, bir optimalite kriteri olarak görülmektedir. Piyasa ekonomisinde ikame oranları, ekonomideki mal ve hizmetlerin fiyatları aracılığı ile belirlenirken, üretim faktörlerinin ikame oranları da ücret ve faiz gibi faktör fiyatları aracılığı ile tespit edilmektedir.

Fayda Maksimizasyonu	Tüketimde Etkinlik
$MRS_{AB}(X) = P_A/P_B$ $MRS_{AB}(Y) = P_A/P_B$	$MRS_{AB}(X) = MRS_{AB}(Y)$
Maliyet Minimizasyonu	Üretimde Etkinlik
$MRTS_{LK}(A) = w/r$ $MRTS_{LK}(B) = w/r$	$MRTS_{LK}(A) = MRTS_{LK}(B)$
Kar Maksimizasyonu	Üst Düzey Etkinlik
$P_A = MC_A$ $P_B = MC_B$	$MRT_{AB} = MRS_{AB}(i) = MC_A/MC_B = P_A/P_B$ $i = X, Y$

Tablo 1: Refah İktisadının Birinci Temel Teoremi

Kaynak: Connolly ve Munro, 1999: 31.

Tablo 1'e göre maliyetlerini en düşük seviyede tutan üretici dengesi (*üretimde etkinlik*), faydasını en yüksek seviyeye ulaştıran tüketici dengesi (*tüketimde etkinlik*) ve kar maksimizasyonu çerçevesinde marjinal hasılat ile marjinal maliyeti birbirine eşitleyen üst seviye denge (*üst düzey etkinlik*) arasındaki bağlantı, pareto etkinliğinin bulunduğu noktaları göstermektedir. Böylece refah iktisadının birinci temel teoremi söz konusu olmakta ve bu piyasalar, "*birinci en iyi ekonomiler*" şeklinde ifade edilmektedirler(Connolly ve Munro, 1999: 31). Dolayısı ile bütün rekabetçi koşulları sağlayan dengelerin pareto etkin olduklarını kabul eden birinci en iyi ekonomilerde, maksimum toplumsal refah düzeyine ulaştıracak optimal kaynak bölüşümü gerçekleşmektedir(Feldman ve Serraro, 2006: 63).

Yukarıda ifade edilen teorik varsayımlara karşın, gerçek hayatta tam rekabet piyasa kriterlerinin bütün piyasalarda senkronize bir şekilde temin edilememesi, birinci en iyi ekonominin sağlanmasına engel teşkil etmektedir. Bilhassa ekonomideki mal piyasalarında görülen sorunlar, bu durumu daha da imkansızlaştırmaktadır. Bu nedenle iktisadi teorisyenlerin "*ikinci en iyi ekonomi*"ye yönelmeleri gerekmektedir.

1.6.2. Refah İktisadının İkinci Temel Teoremi

Tam rekabet piyasa şartlarının söz konusu olduğu düşüncesiyle hareket eden birinci temel teorem, ekonomide pareto etkin neticelerin bulunduğunu belirtmektedir. Fakat bu yaklaşımın iddia ettiği düşünceler, zamanla birtakım eleştirilere maruz kalmıştır(Feldman, 1991: 713). Bu doğrultuda yöneltilen eleştiriler genel olarak aşağıdaki gibidir:

- Refah iktisadının birinci temel teoremi, hakikatleri göz ardı ettiği için soyutluktan ileriye gidememektedir. Çünkü gerçek hayatta, birinci temel teoremin belirttiği piyasa dengesinin sağlanmasının pek mümkün olmadığı düşünülmektedir. Bilhassa modern maliye yaklaşımı, tam rekabetçi piyasa dengesinin mevcudiyeti bir yana, piyasaların dengeye yönelimi olup olmadığı konusunda da şüphelerinin olduğunu belirtmektedirler(Connolly ve Munro, 1999: 34-35).
- Refah iktisadının birinci temel teoremi, tam rekabet piyasa koşullarına haiz bir ekonomik sistemi kabul ederken, aslında gerçek hayatta ekonomilerde genellikle aksak rekabet piyasaları söz konusu olmaktadır.
- Refah iktisadının birinci temel teoremi, piyasalarda dışsallıklar ve kamusal mallar gibi etkinliği bozucu faktörlerin bulunmadığını kabul etmektedir. Ancak piyasalarda hem dışsallıklar hem de kamusal mallar gibi etkinliği zedeleyici birçok faktör bulunmaktadır.
- Son olarak refah iktisadının birinci temel teoreminin bölüşüm konusunu görmezden gelmesi, bu teoreme yöneltilen eleştirilerin odağı olmuştur. Tam rekabet yapısındaki piyasalarda tek bir pareto etkinlik durumu söz konusu değildir. Ulaşılabilecek birden fazla pareto etkin durum bulunmaktadır ve bu durumların bazıları diğerlerine nazaran daha da adil olabilmektedir(Feldman, 1991: 713). Fakat refah iktisadının birinci temel teoremi, bu etkin durumların hangisinin daha adaletli olduğu ile ilgilenmemekte ve bütün pareto dengelerinde gerçekleşen bölüşümün adaletli olduğunu ifade etmektedir.

Marshall ve Wicksell, tam rekabetçi koşullara haiz piyasaların toplumsal refah düzeyini maksimize edeceği şeklindeki genel görüşe karşı çıkmaktadırlar. Bu doğrultuda iki ekonomist de optimum gelir bölüşümü gerçekleştirilebildiği takdirde tam rekabet piyasa koşullarının geçerli olacağını belirtmektedir(Samuelson, 1947: 206). Yani adaletli bir gelir bölüşümünün bulunmadığı durumda, tam rekabet koşullarının optimal neticeyi elde edemeyeceğini belirtmektedirler. Öte yandan Wicksell, gelir bölüşümünün adaletli olmadığı hallerde aksak rekabet şartlarının yaygın hale getirilmesinin, söz konusu gelir bölüşümündeki adaletsizlikleri düşürebileceğini ifade etmektedir. Sonuç olarak hem Marshall hem de Wicksell,

refah iktisadının birinci temel teoreminin gelir dağılımı problemini görmezden gelmesini eleştirmekte ve karşı çıkmaktadırlar(Samuelson, 1947: 207).

Hayek gibi bazı iktisadi düşünürler de istenilen etkinliğin gerçekleştirilebilmesi için devletin, bütün bireylerin seçimlerini ve var olan teknolojiyi bilme mecburiyetinin bulunduğunu, *marjinal maliyet* ve *dönüşüm oranlarının* yalnızca bu durumda ölçülebileceğini ifade etmektedir. Devlet, başlangıç bölüşümünü tespit edebilmek ve piyasa işleyişini serbest bırakmak için bilgiye gereksinim duymakta ve bu bilgiye piyasanın işlemesi durumunda sahip olabilmektedir(Connolly ve Munro, 1999: 34-35). Devletin, söz konusu bilgiye haiz olmasından kaynaklı zorluklar da refah iktisadının birinci temel teoreminin eleştirilere maruz kalmasına neden olmaktadır.

Tam rekabet piyasa şartlarından sapmalar söz konusu olabileceğini ifade eden Stiglitz ve diğer bazı düşünürler de birinci temel teoreme karşı şüpheci yaklaşılması gerektiğini belirtmektedir. Söz konusu sapmalar nedeniyle refah iktisadının birinci temel teoreminin varsayımları geçerliliğini yitirmektedir. Bu durumun yaşanmasındaki esas faktör, tam rekabet piyasa şartlarından en az bir tanesinin geçerliliğini kaybederek, piyasa sisteminin sekteye uğramasına neden olmasıdır(Staveren, 2012: 111). Dolayısıyla piyasanın etkinlik şartlarını sağlamada yetersiz olduğu hallerde, devletin piyasalara müdahalelerde bulunması gerektiği ve piyasanın etkin neticelere doğru yönlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir(Sobel, 2004: 20).

Ekonomide herhangi bir nedenle piyasalarda aksaklıklar meydana geldiğinde birinci temel teorem geçerliliğini kaybettiği için, geri planda tutulan adalet düşüncesi mühim bir toplumsal seçim şeklinde kendini gösterecektir. Çünkü adaletli bir gelir bölüşümü yapılmadığı sürece, iktisadi manada gereksinimler talep haline gelmeyecek ve bu nedenle etkin kaynak bölüşümü gerçekleştirilemeyecektir(Tokatlıoğlu ve Selen, 2017: 348-349). Bu çerçevede dağılım problemini de gündemine alan refah iktisadının ikinci temel teoremine doğru bir eğilim meydana gelmektedir. Halihazırdaki kaynak bölüşümünün, toplum bireylerince istenmeyen bir dağılım olması halinde, refah iktisadının ikinci temel teoremi halihazırdaki kaynak

bölüşümüne müdahale edilmesini savunmaktadır. Buradaki müdahalenin amacı, rekabetçi piyasa yapısının terk edilmesinden ziyade, ilk baştaki bölüşümün arzu edilen bir dağılım haline getirilmesini sağlamaktır. Bu durum gerçekleştirildikten sonra piyasanın işleyişi yine rekabetçi koşullara bırakılmaktadır(Stiglitz, 1994: 80).

Ekonominin müdahale sonrası yeniden rekabetçi koşullara bırakılması, ikinci temel teoremin, yeniden dağılım uygulamalarıyla etkinlik kaybına neden olunmaması durumunu dikkate aldığını göstermektedir. Bu nedenle yeniden dağılım uygulamaları, kesin olarak pareto iyileştirmeler meydana getirmelidir. Piyasa koşullarında oluşan kaynak bölüşümüne yapılan müdahaleler neticesinde, piyasa koşulları çerçevesinde rekabetçi bir denge durumundan başka rekabetçi bir denge durumuna ulaşılması gerekmektedir(Öğretir, 2020: 45). Kaynak dağılımı problemini piyasa mekanizması şartları ile gidermeyi hedefleyen ikinci temel teorem, bunu gerçekleştirmek için götürü ya da tarafsız vergilerin ve sübvansiyonların kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü ikinci temel teoreme göre söz konusu müdahale araçları, birey tercihlerinde ve hareketlerinde herhangi bir değişikliğe sebebiyet vermemekte ve bu durumda etkinlik kriterleri bozulmamaktadır. Dolayısıyla piyasa şartlarında geçerli olan bir yeniden dağılım gerçekleştirilebilmesi için dikkate alınması gereken en önemli konu, söz konusu müdahalelerin tarafsız vergiler ve sübvansiyonlar gibi araçlarla gerçekleştirilmesidir(Kirmanoglu, 2012: 63).

Refah iktisadının ikinci temel teoremi genel olarak, ekonomideki kaynakların uygun bir biçimde yeniden dağıtılması düşünüldüğünde, rekabet koşullarındaki bir ekonomide pareto etkin özgülmenin yapılabileceğini savunmaktadır(Öğretir, 2020: 45). Piyasada tek bir pareto etkin durum söz konusu değildir ve bu etkin durumlardan bazıları diğerlerine nazaran daha adaletlidir. Dolayısıyla yeniden bölüşüm uygulamaları aracılığı ile arzu edilen toplumsal en iyi duruma, piyasa koşulları çerçevesinde erişilebileceği belirtilmektedir. Bu durumda piyasa şartlarından uzaklaşmadan yapılan bölüşümler, *ikinci en iyi ekonomi* olarak belirtilen piyasalarda gerçekleştirilebilmektedir(Pınar, 2013: 9-10).

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOSYAL KONUT UYGULAMASI VE TOPLU KONUT İDARESİ BAŞKANLIĞI

2.1. KONUTUN ÖNEMİ VE AKDENİZ BÖLGESİ'NDE KONUT SEKTÖRÜ

Yaşamın başladığı günden bu yana bireylerin temel amacı, yaşamlarını devam ettirebilmek ve dış etkenlerden korunabilmek için yiyecek ve barınak gibi ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur. Barınma ihtiyaçları için ilk zamanlarda mağara ve oyuklar gibi doğal oluşumları kullanan bireyler, zamanla daha modern yapılar geliştirmişlerdir. Günümüzde ise bu temel gereksinimleri için konutları kullanmaktadırlar(Akalın, 2016: 107). Bu doğrultuda konutu, bireylerin barınma ihtiyaçlarını karşıladığı bir araç olarak tanımlamak mümkündür. Bireylerin barınma ihtiyaçlarının güvenilir bir şekilde karşılanmasını sağlayacak özelliklere haiz olması gereken ve belirli bir yapısal büyüklüğü bulunan konut, bireysel açıdan bakıldığında bir barınak veya sığınakken, toplumsal açıdan bakıldığında fiziksel ve ekonomik anlamları da bulunan bir kavramdır(Uğur ve Balcı, 2014: 334). Bu sığınaklar aracılığı ile bireyler, hayatın esas gereksinimlerini karşılayabilmekte ve dışarının yorucu-bunaltıcı etkilerinden uzaklaşmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle emniyetlerini sağlamakla birlikte, kişisel hayatlarının gizliliğini de korumaktadırlar. Dolayısıyla konut, bireylerin sosyal gereksinimlerini karşıladığı gibi psikolojik olarak da bir doyum sağlamaktadır(Toprak Karaman, 1995: 100).

Konutun, toplumsal açıdan bakıldığında ortaya çıkan ekonomik ve sosyal etkileri oldukça önem arz etmektedir. Bireylerin yalnız veya toplu olarak yaşamlarını idame ettirdikleri yapı olan konut, toplumsal yaşamı direkt olarak etkilemektedir. Bu doğrultuda hem işgücünün hem de diğer birçok iktisadi ürünün talep kaynağını teşkil etmesi nedeniyle konut yapımı, bulunduğu ülkenin üretim kapasitesine direkt olarak etki edebilecek konumdadır(Öztürk ve Fitöz, 2009: 23-24). Ekonomilerdeki inşaat sektörlerinin önemli bir kısmı, konut üretimi ile ilgilenmektedir. Öte yandan konutlar, şehirleşme süreci ve şehirlerin gelişimi konusunda da oldukça etkili bir

faktördür. Konut yapım piyasası, ekonomide bulunan diğer birçok alt sektör üzerinde meydana getirdiği etkiler nedeniyle, ülkelerin iktisadi sistemlerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Konut piyasası aracılığı ile bir yandan bireylerin barınma gereksinimleri karşılanırken diğer yandan alternatif iş kolları oluşturulmakta ve böylece ekonominin düzenli bir şekilde işlemesine katkı sağlanmaktadır(Yetgin, 2007: 312).

YILLAR	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İLLER	(Yıllık)	(Yıllık)	(Yıllık)	(Yıllık)	(Yıllık)	(İlk 5 Ay)
Adana	10.169	13.679	15.783	15.201	10.822	3.486
Antalya	26.546	23.614	23.746	24.226	20.134	5.693
Burdur	1.580	2.166	2.046	2.397	1.789	430
Hatay	9.881	11.430	11.251	11.720	9.214	2.771
Isparta	2.526	2.619	3.279	3.238	2.181	484
K. Maraş	7.235	9.687	9.725	9.930	7.600	1.750
Mersin	12.874	12.902	14.698	15.780	12.176	3.472
Osmaniye	3.341	3.304	3.779	3.626	2.565	744

Tablo 2: Akdeniz Bölgesi'ndeki İllerin 2015-2020 Mayıs Aralığında İlk Kez Satışa Konu Olan Konut Sayıları

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablo 2'de, çalışmanın inceleme konusu olan Akdeniz Bölgesi'ndeki illerin, 2015 ile 2020-Mayıs tarihleri aralığındaki ilk kez satışa konu olan konut sayıları gösterilmektedir. 2019 yılına kadar olan veriler incelendiğinde, Kahramanmaraş ve Mersin illerindeki konut satışlarının arttığı ve diğer illerdeki konut satışlarının dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Ayrıca bütün illerin 2019 yılındaki konut satışları, bir önceki yıla göre azalmıştır. Bu durumun, 2019 yılında yaşanan ekonomik sıkıntılardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Konut piyasasının iller bazındaki GDP düzeyine oranı ile ilgili herhangi bir veri elde edilemese de tablodaki sayılar, konut sektörünün ekonomiye olan katkısını destekler niteliktedir.

YILLAR	2016			2017		
İLLER	A*	B**	C***	A*	B**	C***
Adana	359	11.493	4,8	422	13.069	5,5
Antalya	547	17.242	3,9	554	18.649	3,4
Burdur	12	145	---	10	136	---
Hatay	194	7.839	2,4	203	6.211	3,9
Isparta	52	1.259	---	55	1.393	4,3
K. Maraş	186	5.547	1,3	228	10.208	2,4
Mersin	337	11.610	3,1	372	9.977	1,8
Osmaniye	75	1.882	2,7	75	1.626	4,4
YILLAR	2018			2019		
İLLER	A*	B**	C***	A*	B**	C***
Adana	530	15.598	3,4	376	11.678	5,5
Antalya	466	17.404	2,7	354	14.334	5,8
Burdur	20	351	---	13	276	---
Hatay	200	7.715	5,2	151	7.118	6,8
Isparta	60	1.207	---	41	1.218	5,0
K. Maraş	219	6.425	1,9	157	4.452	0,7
Mersin	442	10.595	1,9	373	9.375	1,9
Osmaniye	86	1.914	1,2	68	2.447	1,5

A* : İnşaat firmalarının sayısını göstermektedir.

B** : İnşaat sektöründe istihdam edilen bireylerin sayısını göstermektedir.

C***: İnşaat Firmalarının ihracat yapma oranlarını(%) göstermektedir.

Tablo 3: Akdeniz Bölgesi'ndeki İllerin 2016-2019 Yılları İnşaat Sektöründeki Firma-Çalışan Sayıları ve Firmaların İhracattaki Payları(%)

Kaynak: İŞKUR, 2016-2019.

Tablo 3'de, Akdeniz Bölgesi'ndeki illerin 2016-2019 yılları arasındaki inşaat firması sayıları, inşaat sektöründe istihdam edilen birey sayıları ve söz konusu firmaların ihracat yapma oranları gösterilmektedir. Veriler incelendiğinde, söz konusu firmaların kayda değer ölçüde istihdam oluşturduğu ve düşük seviyede de olsa ihracata katkı sağladığı görülmektedir. Bu doğrultuda inşaat sektörünün, işsizlik oranı ve dış ticaret dengesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

2.2. SOSYAL POLİTİKALAR

Latince'de yer alan “*socius*” ve “*politeia*” kelimelerinin bir araya gelerek oluşturduğu sosyal politika kavramı, genel olarak toplumu esas almaktadır. Diğer bir ifadeyle toplum lehine yapılacak uygulamaları kapsamaktadır. Sosyal politikalar; toplumsal refah, toplumsal eşitlik, toplumsal adalet, sosyal koruma ve daha çok emek faktörünü esas alan toplumsal problemlerin incelendiği bir disiplini ifade etmektedir(Boden, 2005: 106). Bu doğrultuda söz konusu politikaların neticeleri,

toplumun tamamını etkilemektedir(Yıldırım, 2018: 34-35). Dolayısı ile sosyal politikaları, toplumsal refah seviyesinin iyileştirilmesinde kullanılan bir araç ve toplumsal oluşum içerisinde bir uyum sağlayıcı olarak ifade etmek mümkündür. Sosyal politikaların söz konusu işlevlerini sorunsuz bir şekilde gerçekleştirebilmeleri için siyaset, ekonomi ve demokrasi gibi diğer sosyal faktörlerle de uyumlu bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir(Koray, 2013: 33).

Sosyal politikalar, “*dar anlamda sosyal politikalar*” ve “*geniş anlamda sosyal politikalar*” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Dar anlamda sosyal politikalar, kapitalist sistem içerisinde işçiler ve işverenler arasında meydana gelen sorunları gidermeyi amaçlamaktadır(Dal, 2017: 5). Diğer bir ifadeyle toplumun yalnızca bir sınıfına yönelik faaliyetlerle ilgili uygulamalar, dar anlamda sosyal politikayı ifade etmektedir. Geniş anlamda sosyal politikalar ise herhangi bir sınırlandırma yapmaksızın, bütün toplumsal sınıflarla ve alanlarla ilgilenmekte ve ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmeye çalışmaktadır(Dal, 2017: 6). Yani geniş anlamda sosyal politikalar, toplumu bir bütün halinde ele alarak, toplumsal düzenin ve toplumsal adaletin sağlanması ve toplumsal refahın iyileştirilmesi ile ilgilenmektedir. Bu doğrultuda sağlık politikaları, konut politikaları, yoksulluğun giderilmesi ve sosyal hizmetler gibi hususlar, geniş anlamda sosyal politikaların ağırlıklı olarak ilgilendiği toplumsal konulardır(Güven, 2001: 15).

Sosyal politikaların hedefleri ve öncelikleri, ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarına göre farklılık arz etse de genel olarak toplumsal eşitlik, toplumsal adalet ve toplumsal düzenin sağlanmasına yöneliktir. Bu doğrultuda sosyal politikaların amaçlarını; “*yoksullukların giderilmesi, refah toplumunun oluşturulması, toplum bireylerinin tamamının olası risklere karşı sosyal güvenlik(sosyal sigortalar gibi) kapsamına alınması, fırsat eşitliğinin oluşturulması, toplum bireylerinin sosyal sorumluluk ve sosyal ahlak duygularının geliştirilmesi, ihtiyaç sahibi bireylere sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar gibi yöntemlerle yardım edilmesi*” şeklinde sıralamak mümkündür(Seyyar, 2011: 12). Sosyal refah devleti ilkesi gereği yürütülen “*eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, kaynakların yeniden dağılımı, istihdam, çevre ve konut politikaları*” gibi uygulamaların, bilinen en temel sosyal politika uygulamaları

olduğu belirtilmektedir. Ancak söz konusu uygulamaların dışında, çok sayıda sosyal politika uygulamaları da mevcuttur(Özdemir, 2004: 85).

2.2.1. Refah Devleti Çerçevesinde Türkiye’de Yürütölen Sosyal Politikalar

Refah devleti; devletin, toplumsal refah seviyesinin maksimize edilmesi için ekonominin işleyişine aktif bir şekilde müdahale etmesini savunan bir devlet düşüncesidir. Bu doğrultuda refah devleti anlayışının temelinde, piyasa başarısızlıkları nedeniyle ortaya çıkan olumsuzlukları giderme gayesi bulunmaktadır(TÜSİAD, 1995: 73). Söz konusu olumsuzlukları giderebilmek için yürüttüğü uygulamalar da sosyal politikaları oluşturmaktadır. Refah devleti; bireyleri sosyal tehlikelere karşı korumalı, onlara asgari gelir güvencesi sunmalı ve bütün toplum bireyelerine optimum yaşam standartlarına haiz olabilme imkanı vermelidir(Greve, 1998: 130).

Refah devleti, toplumun sosyal hizmetlerden yararlanabilmesi için çeşitli önlemler almaktadır. Söz konusu önlemlerin en bilinen örnekleri; “*eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, gelirin güvence edilmesi, tam istihdamın sağlanması, konut hizmetleri ve sosyal güvenlik hizmetleri*” şeklinde sıralanmaktadır(Özdemir, 2005: 160-161). Bu önlemlerin belirlenmesinin temelinde de toplumun destekleyici bir güç olarak gördüğü devlete yönelik beklentileri yer almaktadır. Refah devletinin esas hedefi, devletin cebri gücünü kullanarak farklı toplumsal gruplar arasında gelirin yeniden bölüştürölmesini ve bu doğrultuda kanuni düzenlemelerin ve kurumların oluşturulmasını sağlamaktır(Özdemir, 2004: 22). Yani refah devleti(TÜSİAD, 1995: 73-74):

- Devlet müdahalesi temeline dayanmaktadır.
- Dolayısıyla devletin düzenleyici(regölatör) işlevini benimsemektedir.
- Kaynakların yeniden bölüşümünü savunan bir anlayıştır.
- Piyasanın yetersiz kaldığı durumlarda girişimci olmayı öngören bir anlayıştır. Bu düşüncenin temelinde, refah devletinin sosyal yardım düşüncesi yer almaktadır. Örneğin; toplumda birtakım olumsuzluklardan dolayı konut

sorunu yaşanması halinde refah devleti, bireyleri asgari yaşam kalitesine ulaştırabilmek adına konut üretimi yapmakta veya yaptırtmaktadır.

Özetlemek gerekirse refah devleti, toplumun maksimum refah seviyesine ulaşabilmesi için piyasa sürecinde ortaya çıkan olumsuzluklarla mücadele etmektedir. Bu doğrultuda refah devleti; kurallar koyar, yaptırımlar uygular, ayni ve nakdi transferler yapar, piyasanın yetersiz kaldığı alanlarda bir girişimci gibi üretim faaliyeti gerçekleştirir, bireylere sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinde bulunur. Sosyal yardımlar; devletin bazı toplum bireyelerine herhangi bir karşılık beklemezsizin yaptığı yardımlardır. Devletin işsiz, yoksul ve malul bireylere yönelik yaptığı ayni ve nakdi transferler, sosyal yardımlara örnek gösterilebilir. Öte yandan devletin düşük bedeller karşılığında sunduğu hizmetler de sosyal hizmetleri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda devletin bireylere; eğitim, sağlık, yaşlı bakım evi, rehabilitasyon merkezi ve konut gibi alanlarda piyasa fiyatının altında bir bedelle hizmet sunması sosyal hizmetlere örnek gösterilmektedir(TÜSİAD, 1995: 73).

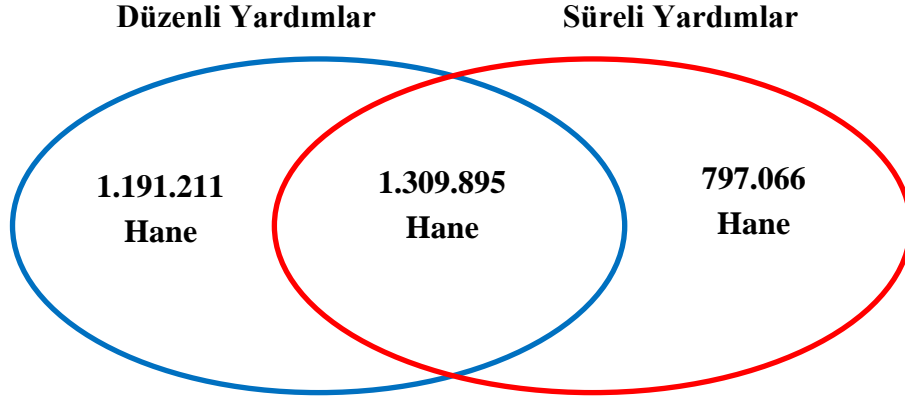
T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre, 2019 yılında 55 milyar TL'lik kamu kaynağı sosyal yardımlara aktarılmıştır. 2018 ve 2019 yılında yapılan sosyal yardımların tutarı ve faydalanan kişi sayısı, karşılaştırmalı ve ayrıntılı olarak Tablo 4'te gösterilmiştir:

TÜR	2018	2019
Toplam Sosyal Yardım Harcaması Tutarı(TL)	43 Milyar	55 Milyar
Sosyal Yardımların GSYİH İçindeki Payı	%1,16	%1,24
Sosyal Yardımlardan Faydalanan Hane Sayısı	3.494.932	3.282.975
Düzenli Yardımlardan Faydalanan Hane Sayısı	2.588.969	2.501.106
Sürelî Yardımlardan Faydalanan Hane Sayısı	2.383.492	2.106.961
SYDTF Kaynaklarıyla Yapılan Yardımlara Aktarılan Tutar (TL)	5.957.458.367	7.371.671.702
2022 Yaşlılık ve Engelli Maaşı Fayda Sahibi Sayısı	1.412.857	1.510.293
2022 Yaşlılık ve Engelli Maaşı Toplam Aktarılan Kaynak (TL)	6.270.340.586	10.191.085.026
GSS Primi Devlet Tarafından Ödenen Kişi Sayısı	6.945.909	7.524.138
GSS Prim Desteği (SGK'ya Ödenen) (TL)	8.973.991.904	12.118.762.128
Kişi başı günlük harcaması, cari SGP'ye göre 2,15 doların altında kalan fert oranı (2015)	%0,06	%0,06
Kişi başı günlük harcaması, cari SGP'ye göre 4,30 doların altında kalan fert oranı	%1,58	%1,58
SYDV sayısı	1.002	1.003
SYDV Personel Sayısı	8.882	8.702
SYDV Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlisi Sayısı	3.855	3.868
Nakdi Yardımların Tüm Yardımlar İçindeki Yüzdesi	%86	%93
Düzenli Yardımlara Aktarılan Kaynağın Tüm Yardımlara Oranı	%86	%85
Kadın Sosyal Yardım Hak Sahiplerinin Tüm Sosyal Yardım Hak Sahiplerine Oranı	%62	%61

Tablo 4: Rakamlarla Türkiye'de Sosyal Yardım

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 136.

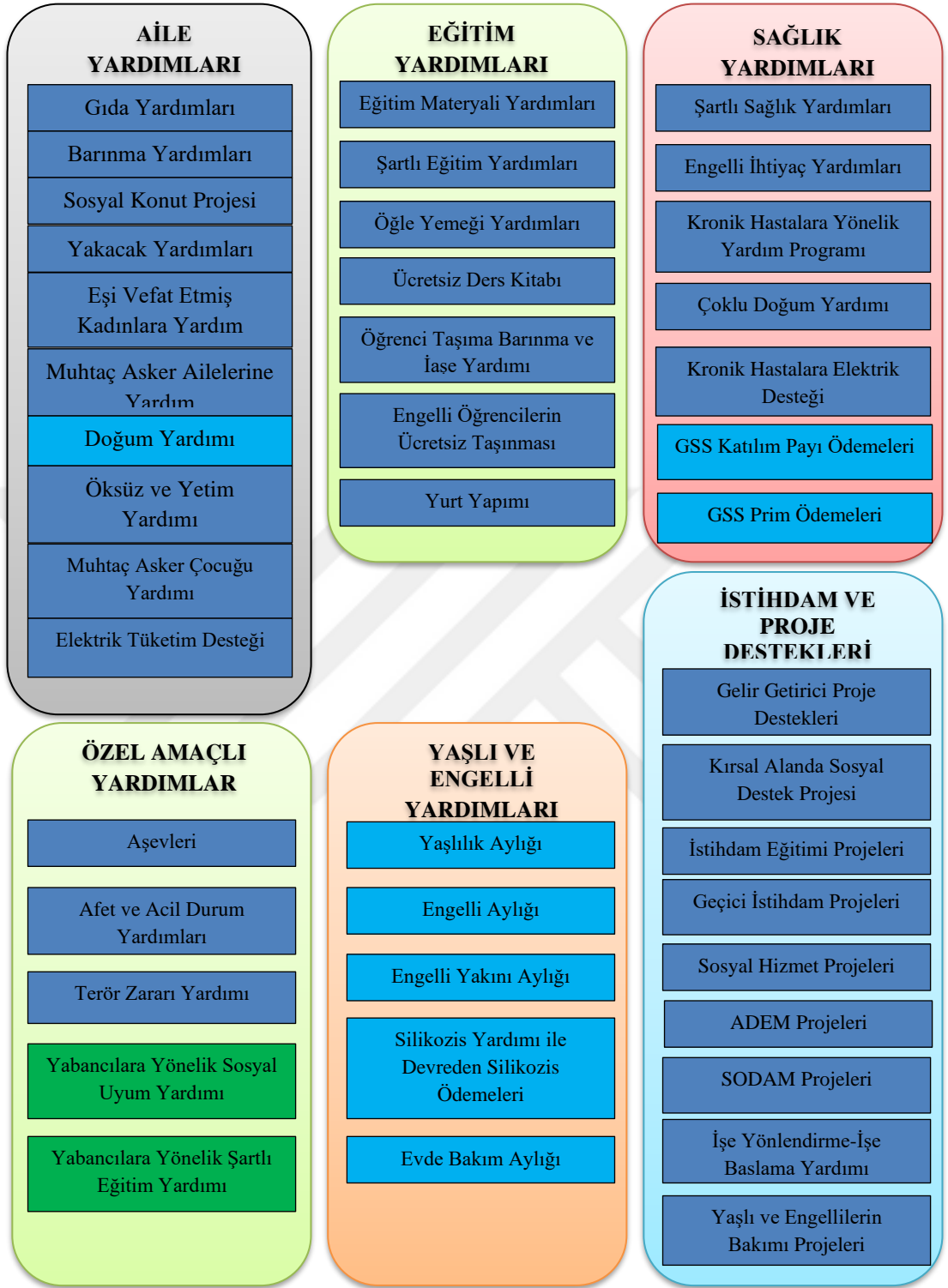
Tablo 4'teki veriler incelendiğinde, 2018 yılına göre 2019 yılında gerçekleştirilen toplam sosyal yardım harcamalarının 12 Milyar TL arttığı görülmektedir. Ayrıca sosyal yardımlardan, düzenli yardımlardan ve süreli yardımlardan faydalanan hane sayılarında azalmalar meydana gelirken, yaşlılık ve engelli maaşından faydalanan ve GSS primi devlet tarafından ödenen kişi sayılarında artış meydana gelmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere yapılan yardımların bazıları düzenli yardımlar iken bazıları da süreli yardımlar şeklindedir. Bu doğrultuda Şekil 6'da düzenli ve süreli yardımlardan yararlanan hane sayıları daha ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Şekil 6: Türkiye’de Düzenli ve Sürelili Yardımlar

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 137.

2019 yılı içerisinde sosyal yardımlardan faydalanan hane sayısı toplamı 3.282.975’tir. Ayrıca Şekil 6’da da görüldüğü gibi bu hanelerin 2.501.106(1.191.211+1.309.895)’sı düzenli yardımlardan faydalanırken, 2.106.961(1.309.895+797.066)’i süreli yardımlardan faydalanmıştır. Yani 1.191.211 hane yalnızca düzenli yardımlardan, 797.066 hane yalnızca süreli yardımlardan ve 1.309.895 hane ise hem düzenli hem de süreli yardımlardan faydalanmıştır(AÇSHB, 2020a: 137). Konjonktürel durumlara göre geçici olarak yapılan süreli yardımların sayısı, düzenli yardımlara nazaran daha azdır. Yani düzenli yardımlardan yararlanan toplam hane sayısı, yalnızca süreli yardımlardan yararlanan hane sayısından daha fazladır. Dolayısıyla ilgili bakanlığın yürüttüğü sosyal yardım hizmetleri, ağırlıklı olarak düzenli yardımlardan oluşmakta ve bu yardımların ihtiyaç sahibi ailelere yapıldığı varsayıldığında, toplumsal refah seviyesini olumlu yönde etkilediği/etkileyebileceği düşünülmektedir. Ayrıca Şekil 7’de görüldüğü gibi Türkiye’de, 6 farklı alanda toplam 43 sosyal yardım programı icra edilmektedir.

- Genel bütçe tarafından karşılanan yardımlar
- SYDTF'den karşılanan yardımlar
- AB tarafından finanse edilen yardımlar

Şekil 7: Sosyal Yardım Programları Ana Gruplar

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 137.

Şekil 7’de de görüldüğü gibi T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı aracılığı ile Aile Yardımları, Eğitim Yardımları, Sağlık Yardımları, Özel Amaçlı Yardımlar, Yaşlı ve Engelli Yardımları ve İstihdam ve Proje Destekleri olmak üzere toplam 6 farklı alanda sosyal yardım hizmetleri sunulmaktadır. Aşağıdaki tablolarda, sosyal yardım programlarına aktarılan kaynakların büyüklükleri yer almaktadır:

Tür	2018	2019
Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	263,02	263,15

Tablo 5: Gıda Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 138.

Tablo 5’e göre ilgili bakanlık tarafından 2019 yılında gıda yardımlarına aktarılan kaynak, bir önceki yıla göre daha fazladır. Dönemsel paylardan aktarılan kaynaklarla birlikte 2019 yılı içerisinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları bünyesinde toplam 688.507 haneye yardım için 343.22 milyon TL tutarında kaynak kullanılmıştır(AÇSHB, 2020a: 138).

Tür	2018	2019
Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	39,17	45,7

Tablo 6: Barınma Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 138.

Tablo 6’ya göre ilgili bakanlık tarafından 2019 yılında barınma yardımlarına aktarılan kaynak tutarı, bir önceki yıla göre 6,53 milyon TL daha fazladır. Söz konusu veriler, ev yapım ve onarım yardımlarını da kapsamaktadır. Ayrıca barınma yardımları çerçevesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları da dönemsel paylardan aktarılan kaynaklarla, kira ve ev eşyası desteği gibi yardımlarda bulunmaktadırlar. Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi’nden elde edilen verilere göre 2019 yılı içerisinde toplam 22.413 haneye yardım için toplam 80,12 milyon TL tutarında kaynak kullanılmıştır(AÇSHB, 2020a: 138).

İl/İlçe	Projedeki Toplam Konut Sayısı
Adıyaman-Çelikhan	63
TOPLAM	63

Tablo 7: 2019 Yılında İllere Göre Teslimi Gerçekleşen Konut Sayısı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 138.

Yapılacak yardımlar çerçevesinde TOKİ ile işbirliği içerisinde olan ilgili bakanlık, refah devleti ilkesi gereği ihtiyaç sahibi bireylere destek olmak için 2019 yılı içerisinde karşılığı olmak kaydıyla Adıyaman-Çelikhan bölgesinde 63 konut yardımı yapmıştır.

Yıl	Hane Sayısı	Kömür(Ton)
2018	2.084.746	2.272.237
2019	1.878.413	1.567.155

Tablo 8: Yakacak Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 139.

Tablo 8'deki veriler incelendiğinde, bir önceki yıla göre 2019 yılında hem yakacak yardımının miktarı(ton) hem de yardım yapılan hane sayısının azaldığı görülmektedir. Ancak sadece bu veriler doğrultusunda yapılan yardımların azaldığını söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü günümüzde ısınma aracı olarak genellikle doğalgazın tercih edildiği ve dolayısıyla soba kullanımının giderek azaldığı düşünüldüğünde, sadece bu verilerden hareketle yakacak yardım talebinin mi yoksa devletin yaptığı yakacak yardımlarının mı azaldığını kestirmek mümkün değildir.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	Kişi Sayısı
2018	737,2	268.907
2019	376,9	165.481

Tablo 9: Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yapılan Yardımların Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 139.

Tablo 9'a göre, ilgili bakanlık tarafından gerçekleştirilen nakdi yardımların hem yararlanan kişi sayısı olarak hem de aktarılan kaynak olarak önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Ancak yine de 2019 yılında 376,9 milyon TL gibi küçümsenemeyecek miktarda kaynak, ihtiyaç sahibi bireylere ulaştırılmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	Hane Sayısı
2018	178,2	101.298
2019	121,2	88.158

Tablo 10: Muhtaç Asker Ailelerine Yapılan Yardımların Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 139.

Tablo 10'a göre, vatani görevini yapan askerlerin herhangi bir sosyal güvencesi bulunmayan ve yardıma ihtiyacı olan ailelerine yapılan yardımların da 2019 yılında, bir önceki yıla göre azaldığı görülmektedir. 2019 yılı içerisinde toplam 88.158 haneye 121,2 milyon TL değerinde yardım yapılmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak (Milyon TL)	Anne Sayısı	Çocuk Sayısı
2018	506,4	1.146.148	1.190.053
2019	477,4	1.077.935	1.120.387

Tablo 11: Doğum Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 139.

2015 yılında uygulanmaya başlanan doğum yardımlarından yalnızca Türk vatandaşları yararlanmaktadır. Bu doğrultuda, doğum yapan annelere ilk çocukları için 300, ikinci çocukları için 400 ve ikiden sonraki her bir çocuk için 600 TL tutarında doğum yardımı yapılmaktadır(AÇSHB, 2020a: 139). Tablo 11'e göre 2019 yılında toplam 477,4 milyon TL tutarında kaynak, 1.120.387 çocuk için 1.077.935 anneye aktarılmıştır. Ayrıca 2019 yılında, doğum yardımına aktarılan kaynak tutarının ve yardımdan faydalanan anne-çocuk sayısının azaldığı görülmektedir.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	Kişi Sayısı
2018	8,9	14.722
2019	4,2	9.915

Tablo 12: Muhtaç Asker Çocuğu Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 140.

Tablo 12 incelendiğinde, askerliğini yapmakta olan vatandaşların yardıma ihtiyacı olan 18 yaşından küçük çocukları için yapılan nakdi yardımların, hem aktarılan kaynak miktarı olarak hem de yararlanan kişi sayısı olarak 2019 yılında, bir önceki yıla göre azaldığı görülmektedir.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	Kişi Sayısı
2018	58,4	60.311
2019	52,2	58.039

Tablo 13: Öksüz ve Yetim Yardımının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 140.

Tablo 13 incelendiğinde, anne ve babası yaşamını yitiren 18 yaşının altındaki ihtiyaç sahibi çocuklara yapılan nakdi yardımların, hem aktarılan kaynak miktarı olarak hem de yararlanan kişi sayısı olarak 2019 yılında, bir önceki yıla göre az da olsa azaldığı görülmektedir. 2019 yılı içerisinde, Öksüz ve Yetim Yardımları kapsamında 52,2 milyon TL tutarında kaynak, 58,039 ihtiyaç sahibi çocuğa aktarılmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	Hane Sayısı
2019	686,5	1.343.109

Tablo 14: 2019 Yılı Elektrik Tüketim Desteği Yardımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 140.

Düzenli sosyal yardımlar kapsamında yürütülen Elektrik Tüketim Desteği ile yardıma muhtaç hanelerin elektrik giderlerine destek olunmaktadır. Bu doğrultuda Tablo 14 incelendiğinde, 2019 yılı içerisinde 1.343.109 haneye yardım için toplam 686,5 milyon TL tutarında kaynak aktarıldığı görülmektedir.

Yıl	Aktarılan Kaynak (Milyon TL)
2018	11,86
2019	11,45

Tablo 15: Eğitim Materyali Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 140.

Tablo 15'e göre ihtiyaç sahibi hanelerdeki öğrencilere, ders kitapları haricinde ayakkabı, önlük, kırtasiye gibi temel okul gereksinimlerini karşılayabilmeleri için 2019 yılı içerisinde 11,45 milyon TL kaynak kullanılmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	Kişi Sayısı
2018	643,10	2.517.680
2019	614,46	2.603.680

Tablo 16: Şartlı Eğitim Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 141.

Tablo 16'ya göre, 2019 yılında şartlı eğitim yardımına aktarılan kaynak tutarı 28,64 milyon TL azalırken, yardım yapılan öğrenci sayısı 86.000 artmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak (Milyon TL)
2018	805
2019	962

Tablo 17: Öğle Yemeği Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 142.

Tablo 17'ye göre, 2003-2004 eğitim öğretim yılından bu yana taşınmalı eğitim uygulaması çerçevesinde ihtiyaç sahibi öğrencilere yapılan öğle yemeği yardımları, bir önceki yıla göre 2019 yılında 157 milyon TL artmıştır. Toplamda ise 2019 yılında 962 milyon TL tutarında kaynak, öğle yemeği yardımlarına aktarılmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak (Milyon TL)
2018	350
2019	881

Tablo 18: Ücretsiz Ders Kitabı Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 142.

Tablo 18'e göre, 2003-2004 eğitim öğretim yılından bu yana öğrencilere bedelsiz verilen ders kitapları için aktarılan kaynaklar, bir önceki yıla göre 2019 yılında 531 milyon TL artmıştır. Toplamda ise 2019 yılında toplam 881 milyon TL tutarında kaynak, ücretsiz ders kitabı yardımına aktarılmıştır.

Hane Sayısı	Öğrenci Sayısı	Aktarılan Kaynak(TL)
1.317	1.599	746.401

Tablo 19: 2019 Yılı Öğrenci Taşıma, Barınma ve İaşe Yardımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 142.

Tablo 19'a göre, ilk ve orta öğretim öğrencilerinin ulaşım ve barınma gibi gereksinimlerinin karşılanması için 2019 yılında, toplam 1.317 hanede bulunan 1.599 öğrenciye 746.401 TL tutarında kaynak aktarılmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	Öğrenci Sayısı
2018	368,75	104.570
2019	692,00	111.559

Tablo 20: Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınmasına Aktarılan Kaynağın Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 142.

Tablo 20'ye göre, engelli öğrencilerin özel eğitim kurumlarına ücretsiz olarak ulaştırılabilmesi için 2019 yılında, toplam 111.559 engelli öğrenciye yardım edilmiş

ve 692 milyon TL kaynak aktarılmıştır. Ayrıca bir önceki yıla göre 2019 yılında hem söz konusu yardımdan yararlanan engelli öğrenci sayısı hem de aktarılan kaynak miktarı artmıştır.

Yıl	Desteklenen Proje Sayısı*
2018	9
2019	1
Toplam	10

* 2019 yılında onaylanan yurt proje sayısı 1 adettir, kaynak aktarımı yapılan yurt proje sayısı ise 36'dır.

Tablo 21: Desteklenen Yurt Projelerinin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 142.

Tablo 21'e göre 2019 yılında 1 tane yurt proje yapımı onaylanırken, 36 tane yurt projesine de kaynak aktarımı yapılmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	Kişi Sayısı
2018	382,23	1.225.402
2019	390,12	1.199.752

Tablo 22: Şartlı Sağlık Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 143.

Tablo 22'ye göre, toplumun yoksul grubunda yer alan ailelerin 0-6 yaş aralığındaki çocuklarını düzenli bir şekilde sağlık kontrolüne götürmeleri için yapılan şartlı sağlık yardımlarına aktarılan kaynak miktarı bir önceki yıla göre 2019 yılında 7,89 milyon TL artmıştır. Ancak söz konusu yardımdan faydalanan birey sayısı 25.650 azalmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	Kişi Sayısı
2018	19,91	2.576
2019	38,48	4.794

Tablo 23: Kronik Hastalara Yönelik Yardım Programının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 143.

Tablo 23'e göre, yaşadığı kronik rahatsızlıklardan dolayı psikolojik, sosyal ve mali olarak kayıplar yaşayan bireylere yapılan yardımlar için 2019 yılında 38,48 milyon TL tutarında kaynak aktarılmış ve toplam 4.794 hasta bu yardımdan faydalanmıştır. Ayrıca bir önceki yıla göre 2019 yılında hem aktarılan kaynak miktarı hem de yardımlardan faydalanan birey sayısı artmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak(TL)	Kişi Sayısı
2018	17.961	60
2019	172.375	267

Tablo 24: Kronik Hastalara Yönelik Elektrik Tüketim Desteği Programı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 144.

Tablo 24'e göre, yaşadığı kronik hastalıklar nedeniyle elektronik cihazlara bağlı bulunan bireylerin hem elektrik faturalarına destek olmak için hem de cihazların çalışmalarının kesintiye uğraması durumunda hastaların hayatlarının riske girmesi nedeniyle yapılan elektrik tüketim desteği için 2019 yılında, 172.375 TL tutarında kaynak kullanılmış ve toplam 267 kişiye yardım edilmiştir. Ayrıca 2018 yılında faaliyete geçirilen bu yardım programı için 2019 yılında yapılan harcama miktarı da yararlanan kişi sayısı da ciddi oranda artmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	Hane Sayısı	Çocuk Sayısı
2019	26,2	14.350	28.938

Tablo 25: 2019 Yılı Çoklu Doğum Yardım Programı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 144.

Tablo 25'e göre, 2018 yılında faaliyete geçirilen ve çoklu doğum neticesinde ihtiyaç sahibi hanelerin 0-2 yaş aralığındaki çocuklarının temel gereksinimlerini karşılayabilmeleri için 2019 yılında, toplam 14.350 hanedeki 28.938 çocuğa 26,2 milyon TL tutarında yardım yapılmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	Kişi Sayısı
2018	33,28	34.729
2019	45,28	38.422

Tablo 26: Aşevlerine Aktarılan Kaynağın Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 147.

Tablo 26'ya göre, yoksulluk ve işsizlik gibi nedenlerle hasta, yaşlı, kimsesiz, engelli ve diğer evinde sıcak yemek yapma imkanı bulunmayan bireylere sıcak yemek verilebilmesi adına faaliyette olan aşevlerine 2019 yılında 45,28 milyon TL tutarında kaynak aktarılmış ve 38.422 bireyin sıcak yemek ihtiyacı karşılanmıştır. Ayrıca bir önceki yıla göre 2019 yılında, hem aşevlerine aktarılan kaynak miktarı hem de aşevlerinden yararlanan birey sayısı artmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)
2018	62,0
2019	34,3

Tablo 27: Terör Zararı Kapsamında Yapılan Yardımlar

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 147.

Tablo 27'ye göre, yaşanan terör olayları neticesinde ihtiyaç sahibi bireylerin giyim, gıda, barınma ve eğitim gibi acil gereksinimlerinin karşılanabilmesi için yapılan yardımlar kapsamında 2019 yılında toplam 34,3 milyon TL tutarında kaynak harcanmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	Hak Sahibi	Fayda Sahibi
2018	2.118	261.303	1.519.591
2019	2.711	303.782	1.750.008

Tablo 28: Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı Programı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 147.

Tablo 28'e göre, AB tarafından finansmanı sağlanan ve Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı, Türk Kızılayı ve T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında kurulan ortaklıkla yürütülen sosyal uyum yardımları için 2019 yılında 2.711 milyon TL tutarında kaynak harcanmıştır. Ayrıca bir önceki yıla göre 2019 yılında, söz konusu yardımlar için kullanılan kaynak miktarı ile yardımlara hak kazanan ve yardımlardan fayda elde eden birey sayıları da artmıştır.

Yıl	Aktarılan Kaynak(Milyon TL)	Hak Sahibi	Fayda Sahibi
2018	175,7	173.073	323.418
2019	253,2	247.416	523.061

Tablo 29: Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı Programı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 148.

Tablo 29'a göre, AB tarafından finansmanı sağlanan ve UNICEF, Türk Kızılayı, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı ve T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında kurulan ortaklıkla yürütülen yabancılara yönelik şartlı eğitim yardımları için 2019 yılında 253,2 milyon TL tutarında kaynak harcanmıştır. Ayrıca bir önceki yıla göre 2019 yılında, söz konusu yardımlar için kullanılan kaynak miktarı ile yardımlara hak kazanan ve yardımlardan fayda elde eden birey sayıları da artmıştır.

Yıl	Aylık Tutar(TL)	Kişi Sayısı	Aktarılan Kaynak(TL)
2018	1.179,40	513.276	6.675.740.565
2019	1.384,59	517.511	7.988.803.657

Tablo 30: 2019 Yılı Evde Bakım Yardımı

Kaynak: AÇSHB, 2020a: 149.

Tablo 30'a göre, evde bakıma muhtaç olan engelli bireylerin bakımına destek olunması amacıyla 2019 yılında toplam 7.988.803.657 TL tutarında kaynak harcanmıştır. Ayrıca bir önceki yıla göre 2019 yılında yapılan aylık destek ödeme tutarları, destekten yararlanan birey sayısı ve aktarılan toplam kaynak miktarında artış gerçekleşmiştir.

2.3. SOSYAL KONUT POLİTİKALARI

Sosyal konut; kamusal kaynakların etkin bir şekilde kullanıldığı, satış veya kira bedellerinin tespitinde kar amacının güdülmediği ve üretim miktarının, konutların kalitesinin ve sunum şeklinin tespitinde siyasi otoritelerin aktif bir şekilde etkisinin bulunduğu konutlar şeklinde ifade edilmektedir(King, 2006: 31-32). Bazı toplum bireylerinin, sahip oldukları gelirleri aracılığı ile piyasa koşullarında üretilip arz edilen konutları satın alabilmeleri veya kiralayabilmeleri mümkün değildir. Çünkü piyasa ekonomisinde asıl olan kar sağlamaktır ve konut üreticileri, maliyetlerin yüksek olması, konut talep esnekliğinin düşük olması, konut talebinin fazla olması, konutların yatırım aracı olarak kullanılması gibi nedenlerle yüksek satış veya kira bedeli belirlemektedirler. Ayrıca klasik yapıdaki konutlara nazaran büyük ve gösterişli konutların üretilmesi de yüksek satış ve kira bedelinin belirlenmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda sosyal konut; dar gelirli ya da yoksul bireylerin-ailelerin, barınma ihtiyaçları doğrultusunda minimum ebat ve özellikte, standart hale getirilmiş ve sağlıklı bir yaşam alanı sunan, düşük bedelli kamu konutlarıdır(Kömürlü, 2006; Akalın, 2016: 109). Sosyal konutların, toplumdaki ihtiyaç sahibi bireylerin barınma ihtiyaçlarını gidermesi şeklindeki temel işlevi dışında, toplumsal adaleti ve kaynak dağılımında etkinliği sağlama gibi sosyo-ekonomik fonksiyonları da bulunmaktadır. Devlet, yürüttüğü sosyal konut politikaları aracılığı ile dar gelirli toplum bireylerini koruma ve destekleme görevlerini de yerine getirmektedir.

Sosyal konut uygulamaları, tek bir saik ile ortaya çıkmamıştır. Sanayileşme ve küreselleşme ile birlikte şehirlerdeki emek talebi artmış ve bu durum, şehirlerin yoğun bir şekilde göç almasına neden olmuştur. Globalleşmenin etkilerinin açık bir şekilde görüldüğü şehirlerdeki hızlı büyüme, şehirlerde yaşayan dar gelirli veya yoksul bireylerin barınma problemlerinin de temel nedeni olmuştur. Hızlı şehirleşme ile birlikte buradaki toplumun büyük bir çoğunluğu için yaşam standartlarına uygun konut gereksiniminin karşılanamaz olmasının yanında, yoksulluk veya dar gelirlilik ve bunlarla ilişkili toplumsal problemlerin zamanla bütün topluma yönelik bir tehdit haline gelmesi, söz konusu alanlara yönelik devlet müdahalesini zaruri hale getirmiştir. Bu doğrultuda 19. yüzyıl sonlarında Avrupa’da ve devamındaki yüzyılın başlarında diğer dünya devletlerinde, sanayileşme ve küreselleşmenin neden olduğu yaşam standartlarına uygun konut gereksinimi, yürütülen sosyal konut politikaları aracılığı ile karşılanmaya çalışılmıştır(Kunduracı, 2013: 54).

Sosyal konut çerçevesinde yürütülen ilk önemli uygulama; Londra’da, “*Bethnal Green*” bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu uygulama, bölgedeki çok fazla insanın kötü şartlar altında hayatını idame ettirdikleri barınak benzeri yerlerin yerine yapılmıştır(Greenhalgh ve Moss, 2009: 18). Yapılan bu uygulama sayesinde hem yoksul ve dar gelirli bireylerin sağlıklı barınma gereksinimleri karşılanmış hem de şehrin “*hastalıklı bölge*” olarak ifade edilen kısmı sağlıklı hale getirilmiştir. Öte yandan sosyal konut politikaları ile ilgili ilk kanuni düzenlemeler, 1880’li yılların sonlarında Belçika’da yapılırken, sonraki yıllarda İngiltere ve Fransa gibi sanayi merkezi olan ülkeler de yasal düzenlemelere yer vermiştir. Bu bilgiler çerçevesinde sosyal konut politikalarının ilk örneklerinin sanayi ekonomilerinde ortaya çıktığı görülmektedir. Yani ilk sosyal konut politikaları, sanayileşmenin etkisiyle büyüyen şehirlerdeki dar gelirli ve yoksul sanayi işçilerine yönelik yapılmıştır(Akalın, 2016: 109). Ancak zamanla sosyal konut anlayışı evrilmiş ve özellikle ikinci dünya savaşı yıllarının ardından daha geniş kitlelere hitap etmeye başlamıştır. O yıllarda devlet anlayışında ortaya çıkan değişimden ve toplumun beklentilerinden kaynaklı olarak sosyal konut politikaları, toplumun hemen her kesimini kapsamaya başlamış ve önemli yasal düzenlemelerle korunur hale gelmiştir(Keleş, 1966: 168-169).

Devlet, sosyal konut üretimini doğrudan gerçekleştirebileceği gibi çeşitli sübvansiyon ve teşvikler aracılığı ile piyasa aktörlerine de üretim imkanı sunabilir(Taşar ve Çevik, 2009: 140). Konut üretimi gerçekleştiren kurum, kuruluş ve firmalara sağlanan kredi kolaylıkları ve vergi teşvikleri, devletin, sosyal konut üretiminin artırılabilmesi için yürüttüğü birtakım finansman politikalarıdır. Öte yandan devlet, toplumdaki yardıma muhtaç olan dar gelirli ve yoksul bireyler için gelir desteği, kira yardımı, kira kontrolü, vergi indirimi ve kredi desteği gibi imkanlar sunarak, söz konusu bireylerin konut gereksinimlerini karşılamalarına yardımcı olmaktadır(Karakaş, 2015: 50).

Ülkelerin konut üretiminin gerçekleştirildiği sektörler birtakım farklılıklar gösterse de Türkiye’de; kamu sektörü, özel sektör ve kooperatifler olmak üzere üç temel sektör bulunmaktadır(Es ve Oral, 2014: 96). Kamu sektörünün, faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için çeşitli alt kuruluşlara ihtiyacı vardır. Bu doğrultuda günümüzde, çalışmanın da konusunu oluşturan Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ile birlikte Ordu Yardımlaşma Kurumu, Türkiye’deki kamu sektörü adına konut üretimi gerçekleştiren kuruluşlardır. Öte yandan devlet tüzel kişiliğinin dışında bulunan yerel yönetim birimleri de toplu konut üretimi gerçekleştirebilmek için şirketler kurmaktadır. Merkezi ve yerel yönetimlere bağlı bulunan bu kuruluşların, faaliyetleri neticesinde kar sağlama gibi bir gayesi bulunmamaktadır. Ayrıca uzun yıllardır varlığını sürdüren kooperatifler de kar amacı gütmeyen ve kamu sektöründen farklı olarak toplumun geneline hitap eden bir konut üretiminden ziyade, üyelerinin finansmanı ile faaliyet gösteren ve üyeleri için uygun fiyata konut üretimi gerçekleştiren kuruluşlardır(Alkan ve Uğurlar, 2015: 37). Son olarak özel sektörde ise kar elde edebilmek için faaliyet gösteren şirketler ve müteahhitler aracılığı ile konut üretimi gerçekleştirilmektedir.

2.3.1. Refah Devleti Çerçevesinde Türkiye’de Yürütülen Sosyal Konut Politikaları

Refah iktisadı bağlamında piyasanın işleyişine müdahalelerde bulunan refah devleti anlayışı, ekonomideki kaynakların etkin ve adaletli bir şekilde paylaştırılarak toplumsal refah seviyesinin maksimize edilmesini amaçlamaktadır. Bilinen en yaygın

piyasa başarısızlıkları; dışsallıklar, kamusal mallar, asimetric bilgi problemi, eksik rekabet ve doğal tekeller şeklinde ifade edilirken, refah iktisadı çerçevesinde kaynakların etkin bölüşümünü engelleyen ve toplumsal refah seviyesinin arttırılabilmesi için devlet müdahalesini gerekli kılan bir diğer konu; konut sorunudur. Daha önce de söz edildiği gibi özellikle sanayileşme ve küreselleşme ile birlikte kentsel nüfusun hızlı bir şekilde artması bireyleri, hayat standartlarına uygun konut bulma sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Bu doğrultuda özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında refah devleti anlayışı gereği çeşitli düzenlemeler yapılsa da yeterli olmamıştır(Taşar ve Çevik, 2009: 133-134). Hızlı nüfus artışı, işsizlik sorunu ve yüksek konut fiyatları nedeniyle toplumun bazı kesimleri insan hayatına yaşayacak özelliklerde konutlarda ikamet ederken, bazı kesimlerin kalacak yeri dahi yoktur.

Bireylerin sağlıklı bir konuta sahip olmaması veya barınacak hiçbir yerinin olmaması, birçok toplumsal sorunu da beraberinde getirmektedir. Ülkelerin kalkınma seviyeleri, eğitim durumu, toplum sağlığı, toplum huzuru, bölüşümde eşitlik ve adalet kavramları ve dolayısıyla toplumsal refah seviyesi, toplumdaki yaşanabilir bir konut sahibi olmayan birey sayısına göre değişmektedir. Sosyal konut sorunu aşılabilirdiği ölçüde söz edilen bu değişkenlerin tamamı olumlu bir şekilde etkilenecektir. Bu doğrultuda zamanla hem devlet anlayışında hem de toplumun devletten olan beklentilerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle modern refah iktisadı yaklaşımının da etkisiyle 1980’li yıllardan itibaren devlet, sosyal konut üretiminde daha aktif rol almıştır(Örücü, 1972: 52).

Türkiye’deki sosyal konut projelerinin büyük çoğunluğu, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve bakanlığın işbirliği içerisinde olduğu Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından faaliyete geçirilmektedir. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın(önceki adıyla T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’yla işbirliği yaparak yürüttükleri sosyal konut projeleri ile “3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu” çerçevesinde değerlendirilen ve hiçbir sosyal güvencesi bulunmayan yardıma muhtaç bireyler için maddi karşılığı olmak kaydıyla konut üretimi hedeflenmiştir. Sosyal konut yardımlarının amacı; alt ve orta gelir grubunda bulunan yardıma muhtaç

bireylerin, en önemli ve zorunlu gereksinimlerinden birisi olan barınma gereksinimlerinin karşılanmasıdır(AÇSHB, 2014: 114). Bu doğrultuda ilgili bakanlığın sosyal yardımlar kapsamında sunduğu sosyal konut hizmetlerinin illere ve yıllara göre dağılımı Tablo 31’deki gibidir.

	Yılına Kadar Teslim Edilen Konut Sayısı					
	2013	2014	2015	2016	2018	2019
Adana	1.760	-	-	-	-	-
Adıyaman	-	-	-	-	472	63
Afyonkarahisar	96	-	-	-	-	-
Ağrı	224	576	-	-	-	-
Aksaray	192	-	-	-	-	-
Amasya	268	-	-	-	127	-
Ankara	1.176	24	1.096	-	-	-
Antalya	832	-	-	-	-	-
Balıkesir	-	48	124	-	-	-
Bayburt	340	-	-	-	-	-
Bilecik	144	-	-	-	-	-
Bingöl	96	-	-	-	-	-
Bitlis	128	192	-	-	-	-
Bolu	-	72	-	-	-	-
Burdur	192	-	-	-	-	-
Bursa	456	544	-	-	-	-
Çanakkale	448	116	-	24	48	-
Çankırı	384	-	-	-	-	-
Çorum	160	-	-	-	-	-
Diyarbakır	-	-	1.792	-	-	-
Düzce	240	128	-	-	-	-
Edirne	632	240	736	-	-	-
Elazığ	832	-	-	-	-	-
Erzincan	256	-	-	-	-	-
Erzurum	456	-	-	126	-	-
Eskişehir	928	48	48	-	-	-
Gaziantep	824	-	352	-	-	-
Hatay	-	880	-	-	-	-
İğdır	-	224	-	-	-	-
İstanbul	88	-	-	-	-	-
İzmir	360	-	-	-	-	-
Kahramanmaraş	-	732	-	-	-	-
Karabük	-	-	-	66	-	-
Karaman	64	-	-	-	-	-
Kars	-	672	-	-	-	-
Kastamonu	324	-	-	-	-	-
Kayseri	224	-	-	-	-	-

Tablo 31: İllere ve Yıllara Göre Teslimi Gerçekleşen Konut Sayısı

Kaynak: AÇSHB, 2020b.

	Yılına Kadar Teslim Edilen Konut Sayısı					
	2013	2014	2015	2016	2018	2019
Kırıkkale	448	-	-	-	-	-
Kırklareli	-	48	-	-	-	-
Kilis	96	-	-	-	-	-
Kocaeli	396	-	-	-	-	-
Konya	880	-	-	-	-	-
Kütahya	128	-	48	-	-	-
Malatya	450	696	468	-	-	-
Manisa	144	-	-	282	-	-
Muğla	300	-	-	-	-	-
Niğde	128	-	-	155	-	-
Osmaniye	-	165	-	-	-	-
Sakarya	898	48	-	-	-	-
Siirt	256	-	-	-	-	-
Sivas	160	-	-	-	-	-
Tekirdağ	400	-	-	408	-	-
Trabzon	396	-	-	-	-	-
Tunceli	-	260	-	-	-	-
Van	896	256	-	-	-	-
Yozgat	538	-	-	-	-	-
Toplam	18.638	5.969	4.664	1.061	647	63
Genel Toplam	31.042					

Tablo 31'in devamı

Tablo 31'e göre, 2013 yılına kadar 44 şehirde toplam 18.638 adet sosyal konut üretilmiş ve ihtiyaç sahibi bireylere teslim edilmiştir. Ayrıca 2013'den sonraki yıllar incelendiğinde, sosyal konut projesi yürütülen il sayısının ve teslim edilen konut sayısının giderek azaldığı görülmektedir. 2014 yılında 20 şehre toplam 5.969 adet sosyal konut teslim edilmişken, 2019 yılında yalnızca 1 şehre toplam 63 adet konut teslim edilmiştir. Ancak yoksul kesimde bulunan vatandaşların da insani şartlara haiz birer konut sahibi olabilmeleri ve toplumsal refah seviyesinin artırılabilmesi için sosyal konut üretiminin azaltılmadan devam ettirilmesi gerekmektedir.

2.4. TOPLU KONUT İDARESİ BAŞKANLIĞI(TOKİ)

Türkiye'de, sosyal devlet anlayışı gereği topluma yönelik çok sayıda sosyal hizmet sunumu yapılmaktadır. Bu hizmetlerden birisi de konut sorununa yöneliktir. Bireylerin, sağlıklı bir şekilde hayatlarını idame ettirebilecekleri konutlara ihtiyaçları vardır. Fakat toplumumuzda bu imkana sahip olmayan/olamayan çok sayıda birey/aile bulunmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'de, sosyal yardımlar kapsamında

değerlendirilen sosyal konut politikaları, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı Toplu Konut İdaresi Başkanlığı aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

2.4.1. TOKİ'nin Tarihi Gelişimi ve Görevleri

Türkiye'de devletin konut üretim faaliyetlerinin temeli, yıkıcı etkileri olan depremlere dayanmaktadır. Bu doğrultuda Cumhuriyet Dönemi'ne bakıldığında; Erzurum/Horasan bölgesinde 1924 yılında meydana gelen depremin ardından 1926 yılında Eytam Sandığı, Emlak ve Eytam Bankası'na dönüştürülmüş ve böylece devletin, fiili olarak imar çalışmalarına ve yapı sektörüne yardım etmesine karar verilmiştir. İlerleyen süreçte, kurumların oluşturulması ve memur istihdamı neticesinde artan konut sorununun çözümü için 1930 yılında Belediyeler Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunun amacı; bir taraftan sağlıklı konutların inşa edilmesiyle diğer taraftan konut üretiminde kamunun da aktif olarak yer almasıdır. Söz konusu kanunun yürürlüğe girmesinin ardından Ankara Belediyesi'nin iştirakiyle kamu görevlilerine konut üretimi için Bahçelievler Konut Yapı Kooperatifi oluşturulmuştur. Ancak yapılan düzenlemeler, arzu edilen hizmetlerin sunumu için yeterli olmamıştır. 1939 yılında Erzincan'da meydana gelen depremde, yaklaşık olarak 120.000 civarında bina göçmüş ve 33.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu üzücü olayın ardından konut sorunu tekrar gündeme gelmiş ve 1940'lı yıllarda Ankara Saraçoğlu Mahallesi'nin kurulması için Emlak ve Eytam Bankası'nın mesuliyetinde Emlak Bank Yapı Limited Şirketi oluşturulmuş ve söz konusu şirket bünyesinde 450 adet konut üretimi gerçekleştirilmiştir(TOKİ, 2020a).

Sosyal devlet ilkesi çerçevesinde 1984 yılına kadar kamu kesimi tarafından toplu konut üretimiyle ilgili türlü çalışmalar gerçekleştirilse de arzu edilen neticeler elde edilememiş ve çarpık kentleşme ile gecekondulaşma problemleri, ülkenin temel sorunlarından birisi olmuştur. Söz konusu problemlerin çözülmesi ve konut üretimi konusunda kamunun etkinliğinin artırılabilmesi amacıyla, dönemin cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL'ın direktifleri ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu aracılığı ile genel bütçeden bağımsız Toplu Konut Fonu'na sahip Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı adında bugünkü Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın ilk hali oluşturulmuştur. Fakat zamanla ortaya çıkan mevzuat problemleri nedeniyle Toplu

Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı etkisiz duruma gelmiştir. 1990 yılına gelindiğinde 412 ve 414 sayılı KHK'lar ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı olarak iki farklı idare haline getirilen kurum, 1993 yılında Toplu Konut Fonu'nun genel bütçeye dahil edilmesi nedeniyle kaynak sıkıntısı yaşamıştır. Bu durum, konut üretim faaliyetlerinin azalmasına ve dolayısıyla, ülkenin sağlıklı konut gereksiniminin karşılanamamasına neden olmuştur(TOKİ, 2020a).

Yaşanan toplumsal sıkıntılar ve özellikle 1999 yılında meydana gelen Marmara depremi, devletin konut üretimi hususundaki görevlerini ve eksikliklerini bir kez daha gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda, 2002 yılında göreve gelen hükümetin faaliyete geçirdiği Acil Eylem Planı kapsamında “Planlı Kentleşme ve Konut Seferberliği” ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na yeni bir ülkü kazandırılmıştır. 2003 yılında, 4698 sayılı Konut Müsteşarlığının Kurulması ve Arsa Ofisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un yürürlüğüne son verilmesinin ardından Toplu Konut İdaresi, 2003 yılında D-4-2003-1010 sayılı Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na, 2004 yılında D-1-2004-54 sayılı Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile Başbakanlığa ve son olarak 2018 yılında 703 sayılı KHK ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlanmıştır(TOKİ, 2020a).

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'yla belirlenen görevleri aşağıdaki gibidir(TOKİ, 2020a):

“Yurt içi ve yurt dışında doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla proje geliştirmek; konut, altyapı ve sosyal donatı uygulamaları yapmak veya yaptırmak.

Konut sektörüyle ilgili şirketler kurmak veya kurulmuş şirketlere iştirak etmek.

Konut inşaatı ile ilgili sanayii veya bu alanda çalışanları desteklemek.

Doğal afet meydana gelen bölgelerde gerek görüldüğü takdirde konut ve sosyal donatıları, altyapıları ile birlikte inşa etmek, teşvik etmek ve desteklemek.

Bakanlıkların talebi ve bağılı bulunduğu Bakanın onayı halinde talep konusu proje ve uygulamaları yapmak veya yaptırmak.

İdareye kaynak sağlanmasını teminen kar amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak.

Devlet garantili veya garantisiz iç ve dış tahviller ile her türlü menkul kıymetler çıkarmak.

Ferdi ve toplu konut kredisi vermek, köy mimarisinin geliştirilmesine, gecekonduların dönüşümüne, tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup yenilenmesine yönelik projeleri kredilendirmek ve gerektiğinde tüm bu kredilerde faiz sübvansiyonu yapmak.

Yurt dışından, görev alanıyla ilgili harcamalarda kullanılmak üzere Hazine Müsteşarlığının uygun görüşü üzerine kredi almaya karar vermek.

Konutların finansmanı için bankaların iştirakini sağlayacak tedbirleri almak, bu amaçla gerektiğinde bankalara kredi vermek, bu hükmün uygulanmasına ilişkin usulleri tespit etmek.

Gerektiğinde her çeşit araştırma, proje ve taahhüt işlemlerinin sözleşmeyle yaptırılmasını temin etmek.

Kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen görevleri yapmak.”

2.4.2. TOKİ'nin Konut Faaliyetleri

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, 2018 yılına kadar aşağıdaki konut yapım ve finansman faaliyetlerini gerçekleştirmiştir:

KONUT UYGULAMALARI	SAYISI	ORANI
Sosyal Konut Üretimi	717.154	%86,46
Toplam Kaynak Geliştirme	112.265	%13,54
Kaynak Geliştirme(Toki)	20.933	%2,52
Kay. Gel.(EGYO*+EPPY**)	91.332	%11,02
İhalesi Yapılan Konut	829.419	%100
İhale Sürecinde	8.153	
Genel Toplam	837.572	

* Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş.

** Emlak Planlama İnşaat Proje Yönetimi ve Ticaret A.Ş.

Tablo 32: TOKİ Konut Uygulamaları Dağılımı(2018)

Kaynak: TOKİ, 2018: 1.

Tablo 32'ye göre 2018 yılına kadar, 717.154 adet sosyal konut üretimi ve 112.265 adet kaynak geliştirme olmak üzere toplamda 829.419 adet konut ihale edilmiştir. Bir diğer ifade ile 2018 yılına kadar ihale edilen projelerin %86,46'sı sosyal konut üretimi ile ilgiliyken, %13,54'ü de kaynak geliştirme adına yapılmıştır. Ayrıca 8.153 adet ihale sürecinde bulunan konutlarla birlikte 2018 yılına kadar olan konut faaliyeti sayısı 837.572'ye ulaşmıştır. Bu konutların 695.572'si satılırken, 655.194'ü de bitirilip teslim edilmiştir(TOKİ, 2018: 1).

TOKİ bünyesinde yürütülen faaliyetler yalnızca konut üretimine yönelik değildir. TOKİ, gerek ilgili bakanlık ya da kamu kurumları ile yapılan protokoller çerçevesinde gerekse toplum için yararlı olduğu düşünülen alanlarda doğrudan sosyal donatı üretim faaliyetleri de gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda TOKİ'nin 2018 yılına kadar gerçekleştirdiği sosyal donatı uygulamaları Tablo 33'deki gibidir.

SOSYAL DONATILAR	TOKİ	PROTOKOL	TOPLAM
Okul	577	478	1.055
Üniversite	-	19	19
Spor Salonu	529	464	993
Yurt Pansiyon	4	185	189
Hastane	-	266	266
Sağlık Ocağı	92	4	96
Ticaret Merkezi	928	-	928
Kütüphane	42	-	42
Cami	704	-	704
Kamu Hizmet Binası	2	196	198
Stadyum	-	19	19
Sanayi Sitesindeki İşyeri	7 İlde(Aksaray, Bolu, Bursa, Diyarbakır, Kayseri, Trabzon ve Uşak)		4.842
Sevgi Evi, Engelsiz Yaşam Merkezi, Huzurevi, Eczane, Karakol, Askeri Hizmet Binaları, Halk Eğitimi Merkezi, Kültür Merkezi, Toplum Merkezi, Uygulama Oteli			5.000
Tüm Sosyal Donatıların Toplamı			14.351

Tablo 33: TOKİ Sosyal Donatı Uygulamaları(2018)

Kaynak: TOKİ, 2018: 1.

Tablo 33'e göre 2018 yılına kadar eğitim, sağlık, ticaret, spor, ibadethane ve daha birçok kamuya ve topluma hizmet veren alanda üretim faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Üretilen sosyal donatı sayılarına bakıldığında; birinci alan ticaret sektörü(sanayi sitesindeki işyerlerini de dahil ederek) iken ikinci alan eğitim sektörü olmuştur. Yapılan sosyal donatıların tamamının, topluma hizmet sunan alanlar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla TOKİ tarafından gerçekleştirilen bu sosyal donatı uygulamalarının, toplumsal refah seviyesinin artmasına vesile olduğu düşünülmektedir.

Resmi internet sitesinde bulunan faaliyet alanları incelendiğinde Toplu Konut İdaresi Başkanlığı; sosyal konutlar, uydu kentler, kaynak geliştirme ve gelir paylaşımı projeleri, afet konutları, göçmen konutları ve tarımköyler olmak üzere altı farklı alanda konut faaliyeti gerçekleştirmektedir(TOKİ, 2020b).

2.4.2.1. Sosyal Konutlar

2003 yılından itibaren Türkiye'deki konut sorununun kalıcı olarak çözülebilmesi için hükümet tarafından Acil Eylem Planı oluşturulmuş ve konut üretim faaliyetleri hızlandırılmıştır. Bu doğrultuda belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için konut üretim faaliyetleri, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na verilmiş ve kurumun yetkileri arttırılmıştır(TOKİ, 2020b).

Toplumdaki yoksul ve dar gelirli bireylerin kazançları, onların tasarruf yapmalarına müsaade etmemektedir. Gerek piyasa koşullarında oluşan konut fiyatlarının yüksekliği gerekse söz konusu bireylerin tasarruf yetersizliği, onların sağlıklı bir konut sahibi olmalarını engellemektedir. Bu nedenle sosyal devlet ilkesi gereği görev verilen TOKİ'nin, yoksul ve dar gelirli bu bireylerin konut sahibi olabilmeleri için yaptıkları konut üretim faaliyetleri, sosyal konutlar olarak bilinmektedir. Yani TOKİ'nin, piyasa şartlarında kendi imkanları dahilinde konut sahibi olamayan bireylere yardımcı olabilmek için yürüttüğü konut faaliyetleri, sosyal konut uygulamalarını oluşturmaktadır. Yürütülen sosyal konut uygulamaları ile kurayla belirlenen yoksul ve dar gelirli bireylerin, uzun vadeli ve düşük taksitli ödemeler yaparak konut sahibi olmaları hedeflenmektedir. Böylece hem ihtiyaç

sahibi bireylerin yaşanabilir bir konut sahibi olmasına imkan tanınmakta hem de çarpık kentleşmenin ve gecekondulaşmanın önüne geçilmeye çalışılmaktadır(TOKİ, 2019: 26-40).

2.4.2.2. Uygu Kentler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan Kalkınma Planı'na göre Türkiye'deki nüfus artışı, şehirleşme ve afetlere bağlı konut gereksinimi, 2023 yılına kadar yaklaşık 7,5 milyon civarında olacaktır. TOKİ'nin hedefi, öngörülen konut gereksiniminin yaklaşık olarak %5 ile %10 aralığındaki bir kısmını karşılamaktır. Bununla birlikte TOKİ'nin temel hedefleri arasında; kalite, özellik, ucuzluk ve dayanıklılık gibi konulara odaklanarak konut piyasasını regüle etmek, denetlemek, yönlendirmek ve spekülatif hareketlere engel olmak da vardır(TOKİ, 2020b).

TOKİ, söz edilen konut ihtiyacının mümkün olduğunca karşılanabilmesi için 2012 yılına girene kadar toplam 500.000 konut üretimi hedeflemiş ve 2011 yılında tamamladığı 50.061 yeni konutla bu hedefini gerçekleştirmiştir. Bunun ardından 2023 yılına kadar 500.000 adet yeni konut üretimini hedefleyerek, toplamda 1 milyon konut üretimi gerçekleştirmeyi planlamıştır(TOKİ, 2020b).

Son zamanlarda TOKİ, büyük kentlerdeki konut sorununun ve sıkışıklığın önlenmesi için bu şehirlere yönelik konut üretim faaliyetlerini arttırmaya yönelik çalışmalar başlatmıştır. Bu çerçevede, yoğun göç alan büyük şehirlerdeki hayat pahalılığı karşısında güçlük çeken toplumun düşük ve orta gelirli kesimlerini kapsayan projelerine ağırlık vermiştir. Bu doğrultuda TOKİ; Adana, Ankara, Diyarbakır, İstanbul ve İzmir gibi kalabalık kentlerde, şehirlerle bağlantılı olacak şekilde kurulan ve bu şehirlerin yükünü hafifletmek amacıyla etrafında kurulan yaşam alanları olan "Uydu Kent"ler kurmaya karar vermiştir(TOKİ, 2020b). Bu proje ile hem büyük şehirlerdeki ihtiyaç sahibi bireylerin konut gereksinimleri karşılanmaya çalışılmakta hem de yoğun nüfus göçü nedeniyle oluşacak çarpık kentleşmenin önüne geçilmek istenmektedir.

2.4.2.3. Kaynak Geliştirme ve Gelir Paylaşımı Projeleri

Türkiye'nin kentleşme ve konut problemlerine dair ihtiyaç sahibi olan dar ve orta gelirli bireylere yönelik uygun maliyetlerle çözüm sunan TOKİ; yerleşim, kültür, sanat ve eğitim gibi sosyal hayatın gerekli kıldığı çeşitli durumları da göz önünde bulundurarak, ülkedeki konut problemini çözmek amacıyla çok yönlü bir yaklaşım geliştirmiştir. Kurumun, oluşturulduğu günden bu yana yaşadığı değişiklikler neticesinde, mevcut sorunların üstesinden gelebilecek uygulamalar belirleyebilme kabiliyeti gelişmiştir(TOKİ, 2020b). Bu doğrultuda TOKİ, konut üretiminde kullanacağı gerekli finansal kaynağı sağlayabilmek için Gelir Paylaşımı Projesi'ni geliştirmiştir.

Sosyal konut projelerinin gerçekleştirilebilmesi için önemli derecede finansal kaynak oluşturan gelir paylaşımı projeleri, TOKİ'nin arsa karşılığında faaliyete geçirdiği projelerdir. Gelir paylaşımı projeleri aracılığı ile TOKİ, uzun vadeli alacakları ve kısa vadeli sermaye masrafları arasında meydana gelen açığı kapatmayı hedeflemiştir(TOKİ, 2020b).

TOKİ'nin portföyünde, konut üretim faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için finansal kaynaklarının dışında arsaları da bulunmaktadır. Gelir paylaşımı projesi çerçevesinde TOKİ, mevcudiyetinde bulunan arsalar üzerinden özel sektörde faaliyet gösteren ve projenin yüklenicisi olan firmalarla anlaşmalar yaparak onlara, elde edilecek kazançlardan belirli oranlarda pay vermektedir. TOKİ'nin arsa ve kazanç payı vermesi karşılığında ilgili firma, projenin gerçekleştirilmesi için gerekli bütün maliyetleri ve sorumlulukları üstlenmektedir. Ayrıca arsanın mülkiyetinin TOKİ'ye ait olması, mülkiyeti elde edebilmek için harcanacak zaman maliyetinin de ortadan kalkmasını sağlamaktadır(TOKİ, 2020b). Böylece TOKİ, yalnızca portföyündeki arsayı kullanarak, hızlı ve finansal kaynağa ihtiyaç duymadan projelerini hayata geçirmektedir. Gelir paylaşımı projesi aracılığıyla elde ettiği kazancın büyük bir kısmını sosyal konut üretiminde kullanan TOKİ, dar gelirli ve yoksul bireylerin konut gereksinimini karşılayarak sosyal devlet ilkesinin gereklerini yerine getirmektedir(TOKİ, 2020b).

2.4.2.4. Afet Konutları

Altında bulunan fay hatları nedeniyle Türkiye, deprem riski taşıyan bir ülkedir. Sosyal devlet ilkesi gereği Türkiye’de yaşanan depremlerin yıkıcı etkilerinin telafi edilebilmesi için devlete önemli görevler düşmektedir. Bu doğrultuda Türkiye’de, yaşanan afetler nedeniyle ortaya çıkan zararların telafi edilebilmesi için kamu adına faaliyet gösteren kurumlardan birisi TOKİ’dir. TOKİ; yaşanan afetlerden etkilenen yerlerde altyapı, konut ve kamu hizmetlerinin planlanması, inşa edilmesi ve yenilenmesi gibi faaliyetlerde öncü çalışmaları olan bir kurumdur. TOKİ’nin afet idaresi ve yeniden yapılandırma konusundaki çalışmalarının başlangıcı, 1992 Erzincan depremine dayanırken günümüzde de T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile müşterek olarak çalışmalarını sürdürmektedir(TOKİ, 2020b). Ayrıca, deprem riski taşıyan bölgelerdeki proje ve çalışmaların kendi belirlediği standartlara uygun yapılmasını gerçekleştirmek için düzenlemeler yapmaktadır. TOKİ, sosyal devlet ilkesi gereği yürüttüğü afet konutları uygulamaları çerçevesinde 2003 yılında yaşanan Bingöl depremi, 2011 yılında yaşanan Kütahya Simav depremi ve 2011 yılında yaşanan Van depreminin ardından ihtiyaç duyulan projeleri oluşturmuş ve faaliyete geçirmiştir(TOKİ, 2020b).

2.4.2.5. Göçmen Konutları

Farklı ülkelerde yaşanan çeşitli siyasi etkenlerden dolayı Türkiye’ye iltica etmek zorunda kalan göçmenlerin yerleşmesi için gerekli olan konut üretimi, TOKİ tarafından gerçekleştirilmektedir. 1989 yılında Bulgaristan tarafından uygulanan asimilasyon politikası sebebiyle çok sayıda Türk soydaşı, zaruri olarak Türkiye’ye göç etmek durumunda kalmıştır. Türk soyundan ailelerin konaklamaları ve yerleşmeleri hedefiyle 1990 yılında Göçmen Konutları Koordinatörlüğü kurulmuş ve 2004 yılında da bu kurumun söz edilen görevleri TOKİ’nin koordinatörlüğüne devredilmiştir(TOKİ, 2020b). Öte yandan yine asimilasyon politikaları nedeniyle 1992 yılında Ahıska Türkleri olarak bilinen Türk soydaşlarının Türkiye’ye yerleşmek mecburiyetinde kalması nedeniyle, onların barınma gereksinimlerinin karşılanması için Üst Komisyon Koordinatörlüğü oluşturulmuş ve bu kurumun yetkileri de TOKİ’ye devredilmiştir(TOKİ, 2020b). Bu doğrultuda TOKİ, ülkeye yerleşmek

zorunda kalan göçmenlerin sağlıklı bir şekilde barınabilmeleri için göçmen konutları faaliyetlerini yürütmektedir.

2.4.2.6. Tarımköyler

80'li yılların ardından Türkiye'deki kırsal kesimlerden kentlere doğru yoğun bir nüfus hareketliliği olmuştur. Bu nüfus hareketliliğinin neden olduğu sorunların giderilebilmesi için TOKİ, kentsel alanlara dair uygulamalar yürütmektedir. Bu doğrultuda TOKİ, kültürel yapıyı zedelemeyen şehirlerde yer alan altyapı çalışmalarını ve sosyal imkanları kırsal alanlara götürmektedir(TOKİ, 2020b). Kırsal alanlardan kentlere doğru yapılan göçler; hem ülke ekonomisine büyük katkı sağlayan tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin azalmasına hem de kentlerin nüfus yoğunluğu nedeniyle çarpık kentleşme, konut sorunu ve kaynak yetersizliği gibi problemlere neden olmaktadır. Bu sorunlarla mücadele edebilmek için de TOKİ, Tarımköy uygulamalarını faaliyete geçirmiştir.

TOKİ'nin yürüttüğü Tarımköy uygulamalarının amaçları(TOKİ, 2020b):

- Kırsal kesimlerde yaşayan bireylerin geçimini sağlayacağı kaynakları geliştirmek.
- Yurtiçinde ve yurtdışında satışa sunulabilecek özelliklerde tarım ürünlerinin üretimini, işlenmesini, değerlendirilmesini ve muhafaza edilmesini sağlamak.
- Üretilecek ürünlerin pazarlanabilmesini sağlayacak kurumları oluşturmak.
- Üretime koşulmayan ya da etkin kullanılmayan kırsal kesimdeki kaynakların kamusal imkanların desteğiyle verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak.
- Kırsal alanlardaki sosyal hayatın ve mimari yapının geliştirilmesini sağlamak.
- Kırsal alanlardaki yerel mimarinin muhafaza edilerek revize edilmesini sağlamak ve böylece kırsal alanlardaki halkın sağlıklı bir şekilde barınabileceği konutlar üretilmesi için projeler geliştirerek nüfus göçünün durdurulmasını sağlamak.

Şeklinde sıralanmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TOKİ SOSYAL KONUT ÜRETİMİNİN TOPLUMSAL REFAH ÜZERİNE ETKİSİ: AKDENİZ BÖLGESİ ÖRNEĞİ

3.1. AKDENİZ BÖLGESİ'NDEKİ İLLERE YÖNELİK UYGULANAN KONUT FAALİYETLERİ

Akdeniz Bölgesi'nde; Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Mersin ve Osmaniye olmak üzere toplam 8 tane şehir bulunmaktadır.

3.1.1. Adana İlindeki Konut Faaliyetleri

21 Şubat 2005 yılından 3 Kasım 2020 yılına kadar Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından Adana'da toplam 38 adet konut projesi yürütülmüştür. Bu projelerden 18 tanesinin üretimi tamamlanırken 20 tanesi inşaat aşamasındadır. Adana'da yürütülen konut projeleri Tablo 34'deki gibidir:

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Adana Merkez Yüreğir 1. Bölge	İdare Konut Uygulaması	21.02.2005	212	% 100
Adana Seyhan	Alt Gelir Grubu	26.07.2005	908	% 100
Adana Sofulu 2. Bölge + Sosyal Donatı	Konut + Sosyal Donatı	25.08.2005	308	% 100
Adana Kozan 864 Konut + Ticaret Merkezi, Cami, İlköğretim(24)	Alt Gelir Grubu	13.03.2006	864	% 100
Adana Yüreğir Köprülü Mah. 988 Konut Ve Saat Kulesi	Altyapı ve/veya Sosyal Donatı	17.05.2006	988	% 100
Adana Merkez Yüreğir 168 Konut (Alt Gelir)	Alt Gelir Grubu	22.05.2006	168	% 100
Adana Seyhan-Zincirliabağlar	İdare Konut Uygulaması	21.06.2006	1.084	% 100
Adana Seyhan Sarıhular Sosyal Donatı, İlköğretim(32), Lise(32), Cami, Şadırvan, 3 Adet Büfe, Spor Salonu, Ticaret Merkezi, + SHÇEK Sevgi Evleri, Karaisalı 96 Konut	Altyapı ve/veya Sosyal Donatı	19.12.2006	96	% 100
Adana Seyhan Gürselpaşa	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	12.04.2007	224	% 100

Tablo 34: Adana İline Yönelik Konut Projeleri

Kaynak: TOKİ, 2020c.

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Adana Seyhan Sarıhular (Alt Gelir)	Alt Gelir Grubu	03.05.2007	860	%100
Adana Karaisalı 2.Etap 96 Konut	İdare Konut Uygulaması	04.05.2007	96	%100
Adana - Yüreğir - Buruk (Tarımköy)	Tarımköy	21.02.2008	113	%100
Adana Yüreğir Akkuyu Mevkii 1. Bölge 752 Adet Konut Ve 1 Adet Sosyal Tesis İnşaatı İle Adaiçi, Genel Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi Yapım İşi	Alt Gelir Grubu	16.11.2009	752	%100
Adana Yüreğir Akkuyu 2. Bölge 328 Konut, Ticaret Merkezi, 24 Derslikli İlköğretim Okulu Ve Camii Genel, Adaiçi Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşleri	Konut + Sosyal Donatı	12.02.2010	328	%100
Adana Sarıçam Sulucak Köyü 1224 Adet Konut 1'er Adet 32 Derslikli İlköğretim Okulu, Cami, Ticaret Merkezi, Sosyal Tesis, İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşi	Konut + Sosyal Donatı	27.07.2011	1.224	%100
Adana Seyhan Barış Mahallesi 1. Etap Kentsel Yenileme (Gecekondu Dönüşüm) Projesi 1398 Adet Konut İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	07.05.2012	1.398	%100
Adana Yüreğir Kışla Mahallesi Kentsel Dönüşüm Ve Gelişim Projesi Kapsamında 772 Adet Konut, 43 Adet İşyeri Ve Park Alanı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşleri	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	27.11.2013	772	%100
Adana İli Ceyhan İlçesi 499 Adet Konut Ve 1 Adet Ticari Bina İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	27.04.2016	499	%100
Adana Kargakekeç 2. Bölge İlköğretim 24, Sağlık Ocağı, Cami, Şadırvan, Ticaret Merkezi (Alt Gelir Grubu)	Alt Gelir Grubu	23.09.2005	588	%99
Adana İli Yüreğir İlçesi Köprülü Mahallesi 230 Adet Konut, 1'er Adet Teshin Merkezi, Trafo Ve Çevre Emniyet Sistemi İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	06.06.2013	230	%99
Adana Sofulu 1. Bölge	İdare Konut Uygulaması	06.09.2005	784	%98
Adana Kargakekeç 1. Bölge	İdare Konut Uygulaması	22.09.2005	336	%98
Adana Yüreğir 2. Bölge	İdare Konut Uygulaması	09.03.2005	580	%97
Adana Merkez Kürkçüler Konut + Ticaret Merkezi, İlköğretim5, Cami, Şadırvan, Sağlık Ocağı	Tarımköy	19.02.2008	97	%97

Tablo 34'ün devamı

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Adana İli Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi 825 Adet Konut, 1Adet Kafe, 1 Adet Mescit Ve 2 Büfe İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	25.02.2016	825	%97
Adana Seyhan İsmetpaşa Barış Mahallesi Kentsel Dönüşüm Ve Gelişim Projesi 1.Etap, 2.Kısım 1202 Konut, 1 Adet Cami, 27 Adet Ticaret İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	19.07.2016	1.202	%97
Adana İli Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi 283 Adet Konut, 2 Dükkanlı 1 Adet Ticaret Ve Camii İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	İdare Konut Uygulaması	24.11.2016	283	%97
Adana İli Yüreğir İlçesi Havutlu Mahallesi 257 Ada 3 Parsel 283 Adet Konut, 1 Adet Ticaret Merkezi İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Talep Organizasyon	30.11.2016	283	%96
Adana Merkez Yüreğir Aksantaş + (Ticaret, Lise24, Cami)	Alt Gelir Grubu	24.10.2005	888	%91
Adana Sarıçam Balcalı Mevkii Müsteşarlık Hizmet Binaları Ve Sosyal Donatı	Konut + Sosyal Donatı	16.04.2013	88	%90
Adana İli, Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi 2. Etap 2. Bölge 473 Adet Konut, 13 Dükkan Ve 1 Adet Cami İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	30.12.2019	473	%32
Adana İli, Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi 2. Etap 4. Bölge 619 Adet Konut İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	İdare Konut Uygulaması	04.03.2020	619	%30
Adana İli, Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi 2. Etap 1. Bölge 440 Adet Konut, 21 Adet Dükkan Ve 1 Adet Cami İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	30.12.2019	440	%27
Adana İli, Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi 2.Etap 3. Bölge 802 Adet Konut İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	İdare Konut Uygulaması	03.03.2020	802	%22
Adana İli, Seyhan İlçesi, Barbaros Ve Bey Mahalleleri Kentsel Dönüşüm Ve Gelişim Projesi 1.Etap 627 Adet Konut Ve 22 Adet Dükkan İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	12.06.2018	627	%2

Tablo 34'ün devamı

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Adana İli, Seyhan İlçesi, Barbaros Ve Bey Mahalleleri Kentsel Dönüşüm Ve Gelişim Projesi 2.Etap 923 Adet Konut Ve 14 Adet Dükkan İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	19.06.2018	923	% 1
Adana İli, Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi, 3. Etap 953 Adet Konut ve 42 Adet Dükkan İnşaatları İle Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşi (E-İHALE)	Konut + Sosyal Donatı	09.06.2020	953	%-
Adana ili Sarıçam ilçesi Akkuyu Mahallesi 820 adet konut İnşaatı ile Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	03.11.2020	820	%-

Tablo 34'ün devamı

Tablo 34'e göre tamamlanan 18 projede toplam 10.894 adet konut üretilmiştir. Bu konutların 3.552 tanesi Alt Gelir Grubu'na yönelik konutlardır. Öte yandan inşaat halinde olan projeler ile toplam 11.841 adet konut yapılması planlanmaktadır.

3.1.2. Antalya İlindeki Konut Faaliyetleri

19 Nisan 2006 yılından 4 Eylül 2020 yılına kadar Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından Antalya'da toplam 18 adet konut projesi yürütülmüştür. Bu projelerden 6 tanesinin üretimi tamamlanırken 4 tanesi inşaat aşamasındadır. Antalya'da yürütülen konut projeleri Tablo 35'deki gibidir:

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Antalya Merkez Çıplaklı (420 Alt Gelir-472 Dar Ve Orta Gelir)	İdare Konut Uygulaması	19.04.2006	892	% 100
Antalya Merkez Kepez 1.Bölge	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	25.01.2007	448	% 100
Antalya - Merkez Sütçüler 1. Bölge 336 Konut	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	13.03.2008	336	% 100
Antalya Çıplaklı 448 Konut (Yoksul Grubu), 1 Adet 32 Derslikli İlköğretim Okulu, 1 Adet Cami, 1 Adet Ticaret Merkezi İle Adaiçi Altyapı, Genel Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşleri	Alt Gelir Grubu	20.04.2009	448	% 100
Antalya Kepez Küttükçü Mahallesi 60 Adet HAİT Ve Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşi	Altyapı ve/veya Sosyal Donatı	31.03.2010	60	% 100

Tablo 35: Antalya İline Yönelik Konut Projeleri

Kaynak: TOKİ, 2020c.

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Antalya İli, Akseki İlçesi 409 Adet Konut, 1 Adet 4 Dükkanlı Ticaret Ve 1 Adet Camii İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Talep Organizasyon	28.07.2016	409	%100
Antalya Merkez Kepez 2. Bölge 392 Konut	İdare Konut Uygulaması	13.03.2008	392	%99
Antalya Çıplaklı 2.Etap 864 Adet Konut Ve Sosyal Tesis İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşi	Konut + Sosyal Donatı	13.09.2010	864	98
Antalya İli, Serik İlçesi, Yukarıkocayatak Mahallesi 583 Adet Konut, 1 Adet Camii Ve 1 Adet Kültür Tesisi İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	İdare Konut Uygulaması	12.03.2018	583	%91
Antalya İli, Manavgat İlçesi, Çeltikçi Mahallesi 222 Adet Konut İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	İdare Konut Uygulaması	01.04.2020	222	%42
Adana Kargakekeç 2. Bölge İlköğretim 24, Sağlık Ocağı, Cami, Şadırvan, Ticaret Merkezi (Alt Gelir Grubu)	Alt Gelir Grubu	23.09.2005	588	%99
Adana İli Yüreğir İlçesi Köprülü Mahallesi 230 Adet Konut, 1'er Adet Teshin Merkezi, Trafo Ve Çevre Emniyet Sistemi İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	06.06.2013	230	%99
Adana Sofulu 1. Bölge	İdare Konut Uygulaması	06.09.2005	784	%98
Adana Kargakekeç 1. Bölge	İdare Konut Uygulaması	22.09.2005	336	%98
Adana Yüreğir 2. Bölge	İdare Konut Uygulaması	09.03.2005	580	%97
Adana Merkez Kürkçüler Konut + Ticaret Merkezi, İlköğretim5, Cami, Şadırvan, Sağlık Ocağı	Tarımköy	19.02.2008	97	%97
Adana İli Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi 825 Adet Konut, 1Adet Kafe, 1 Adet Mescit Ve 2 Büfe İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	25.02.2016	825	%97
Adana Seyhan İsmetpaşa Barış Mahallesi Kentsel Dönüşüm Ve Gelişim Projesi 1.Etap, 2.Kısım 1202 Konut, 1 Adet Cami, 27 Adet Ticaret İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	19.07.2016	1.202	%97
Adana İli Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi 283 Adet Konut, 2 Dükkanlı 1 Adet Ticaret Ve Camii İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	İdare Konut Uygulaması	24.11.2016	283	%97
Adana İli Yüreğir İlçesi Havutlu Mahallesi 257 Ada 3 Parsel 283 Adet Konut, 1 Adet Ticaret Merkezi İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Talep Organizasyon	30.11.2016	283	%96

Tablo 35'in devamı

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Adana Merkez Yüreğir Aksantaş + (Ticaret, Lise24, Cami)	Alt Gelir Grubu	24.10.2005	888	%91
Adana Sarıçam Balcılı Mevkii Müsteşarlık Hizmet Binaları Ve Sosyal Donatı	Konut + Sosyal Donatı	16.04.2013	88	%90
Adana İli, Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi 2. Etap 2. Bölge 473 Adet Konut, 13 Dükkan Ve 1 Adet Cami İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	30.12.2019	473	%32
Adana İli, Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi 2. Etap 4. Bölge 619 Adet Konut İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	İdare Konut Uygulaması	04.03.2020	619	%30
Adana İli, Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi 2. Etap 1. Bölge 440 Adet Konut, 21 Adet Dükkan Ve 1 Adet Cami İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	30.12.2019	440	%27
Adana İli, Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi 2.Etap 3. Bölge 802 Adet Konut İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	İdare Konut Uygulaması	03.03.2020	802	%22
Adana İli, Seyhan İlçesi, Barbaros Ve Bey Mahalleleri Kentsel Dönüşüm Ve Gelişim Projesi 1.Etap 627 Adet Konut Ve 22 Adet Dükkan İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	12.06.2018	627	%2
Adana İli, Seyhan İlçesi, Barbaros Ve Bey Mahalleleri Kentsel Dönüşüm Ve Gelişim Projesi 2.Etap 923 Adet Konut Ve 14 Adet Dükkan İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	19.06.2018	923	%1
Adana İli, Sarıçam İlçesi, Buruk Mahallesi, 3. Etap 953 Adet Konut ve 42 Adet Dükkan İnşaatları İle Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşi (E-İHALE)	Konut + Sosyal Donatı	09.06.2020	953	%-
Adana İli Sarıçam ilçesi Akkuyu Mahallesi 820 adet konut İnşaatı ile Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	03.11.2020	820	%-

Tablo 35'in devamı

Tablo 35'e göre tamamlanan 6 projede toplam 2.593 adet konut üretilmiştir. Bu konutların 868 tanesi Alt Gelir Grubu'na yönelik konutlardır. Öte yandan inşaat halinde olan projeler ile toplam 2.061 adet konut yapılması planlanmaktadır.

3.1.3. Burdur İlindeki Konut Faaliyetleri

18 Şubat 2005 yılından 4 Eylül 2020 yılına kadar Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından Burdur'da toplam 18 adet konut projesi yürütülmüştür. Bu projelerden 9 tanesinin üretimi tamamlanırken 9 tanesi inşaat aşamasındadır. Burdur'da yürütülen konut projeleri Tablo 36'daki gibidir:

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Burdur Merkez 1. Bölge	İdare Konut Uygulaması	18.02.2005	224	%100
Burdur Merkez (208 Alt Gelir)	Alt Gelir Grubu	31.05.2005	208	%100
Burdur Bucak Konut + Sosyal Donatı (İlköğretim24, Ticaret Merkezi, Cami-Şadırvan)	Konut + Sosyal Donatı	09.11.2005	264	%100
Burdur Çavdır (64 Alt Gelir-32 Dar Ve Orta Gelir) + İlköğretim 8	Konut + Sosyal Donatı	11.01.2007	96	%100
Burdur İli Çavdır İlçesi 2. Etap 120 Adet Konut, 1'er Adet Ticaret Merkezi Ve Cami İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	16.07.2012	120	%100
Burdur İli Gölhisar İlçesi Yusufça Köyü 192 Adet Konut Ve 1 Adet Ticaret Merkezi İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	İdare Konut Uygulaması	16.08.2012	192	%100
Burdur İli Tefenli İlçesi Zafer Mahallesi 224 Adet Konut, 1 Adet Büfe Ve Gölhisar İlçesi Çeşme Mahallesi Orman İşletme Müdürlüğü Hizmet Binası İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşi	İdare Konut Uygulaması	27.08.2012	224	%100
Burdur İli, Tefenni İlçesi 141 Konut İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Talep Organizasyon	25.01.2016	141	%100
Burdur İli Karamanlı İlçesi 283 Adet Konut (+5KD), 1 Er Adet Ticaret Merkezi Ve Sosyal Tesis (Düğün Salonu) İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	İdare Konut Uygulaması	07.07.2016	283	%100
Burdur Merkez 2. Bölge + Sosyal Donatı (İlköğretim 24, Ticaret Merkezi, Camii, Şadırvan)	İdare Konut Uygulaması	10.03.2005	576	%98
Burdur Bucak 192 Adet Yoksul Konutu, 1'er Adet Sosyal Tesis, Cami, Şadırvan Ve Büfe İnşaatları Ve Burdur İli Toki Yahya Kemal Beyatlı İlköğretim Okulunun Bakım Ve Onarım İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşler	Alt Gelir Grubu	18.04.2011	192	%98
Burdur İli Bucak İlçesi 151 Adet Konut İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Talep Organizasyon	19.01.2016	151	%98
Burdur İli Çavdır İlçesi Pazar Mevki 3.Etap 104 Adet Konut, 1 Adet Sosyal Tesis İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Talep Organizasyon	18.06.2018	104	%98
Burdur İli, Gölhisar İlçesi 2.Etap, Yusufça Mahallesi 148 Adet Konut Ve 1 Adet Camii İnşaatları İle Ulucami Mahallesi 139 Adet Konut Ve 1 Adet 3 Dükkanlı Ticaret Merkezi İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Talep Organizasyon	22.08.2017	287	%90
Burdur İli, Karamanlı İlçesi 2.Etap 385 Adet Konut, 1 Adet Ticaret Merkezi Ve 1 Adet Cami İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Talep Organizasyon	30.04.2019	385	%95

Tablo 36: Burdur İline Yönelik Konut Projeleri

Kaynak: TOKİ, 2020c.

Tablo 36'ya göre tamamlanan 9 projede toplam 1.752 adet konut üretilmiştir. Bu konutların 272 tanesi Alt Gelir Grubu'na yönelik konutlardır. Öte yandan inşaat halinde olan projeler ile toplam 2.176 adet konut yapılması planlanmaktadır.

3.1.4. Hatay İlindeki Konut Faaliyetleri

11 Mart 2005 yılından 15 Şubat 2018 yılına kadar Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından Hatay'da toplam 17 adet konut projesi yürütülmüştür. Bu projelerden 10 tanesinin üretimi tamamlanırken 7 tanesi inşaat aşamasındadır. Hatay'da yürütülen konut projeleri Tablo 37'deki gibidir:

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Hatay Kırıkhan	İdare Konut Uygulaması	11.03.2005	296	%100
Hatay Antakya Günyazı 2. Etap	Alt Gelir Grubu	19.04.2007	532	%100
Hatay Saraycık	Konut + Sosyal Donatı	29.05.2007	114	%100
Hatay Belen 410 Konut + Ticaret Merkezi + Camii	İdare Konut Uygulaması	02.06.2008	410	%100
Hatay Reyhanlı (80 Alt Gelir) + (İlköğretim8, Ticaret Merkezi, Cami-Şadırvan)	İdare Konut Uygulaması	10.10.2009	272	%100
Hatay İli Dörtüol İlçesi 224 Konut Ve 1 Adet Sosyal Tesis İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Alt Gelir Grubu	20.04.2011	224	%100
Hatay Antakya Günyazı 956 Konut İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	26.04.2011	956	%100
Hatay İli Erzin İlçesi Mahmutlu 192 Adet Konut İle 1 Adet Sosyal Tesis1 Adet Büfe , Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşi	İdare Konut Uygulaması	18.08.2011	192	%100
Hatay İli Hassa İlçesi Karşıyaka Mah. Toruk Mevkii 248 Adet Konut Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşi	Konut + Sosyal Donatı	07.01.2015	248	%100
Hatay İli Reyhanlı İlçesi Yenişehir Mahallesi 414 Adet Sosyal Konut, 1 Adet Büfe İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	İdare Konut Uygulaması	26.01.2016	414	%100
Hatay Merkez Engelsiz Yaşam Merkezi, 6 Adet Engelsiz Yaşam Birimi, Ticaret Merkezi,1 Adet Kafeterya İle Hatay Kırıkhan 16 Derslikli İlköğretim Okulu, Kreş, Cami, Şadırvan, Adaiçi Altyapı Ve Genel Altyapı İle Çevre Düzenleme İnşaatı	Altyapı ve/veya Sosyal Donatı	21.12.2006	7	%98
Hatay Dörtüol + Sosyal Donatı (İlköğretim24, Ticaret Merkezi)	Konut + Sosyal Donatı	04.06.2008	360	%98
Hatay İli Yayladağı İlçesi 155 Adet Konut Ve 1 Adet Ticari Bina İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	29.12.2015	155	%98
Hatay İli Payas İlçesi 1. Etap 937 Adet Konut Ve 1 Adet Mescit İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	14.12.2016	937	%98

Tablo 37: Hatay İline Yönelik Konut Projeleri

Kaynak: TOKİ, 2020c.

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Hatay Reyhanlı 380 Adet Yoksul Konutu, 84 Adet Konut, 1' Er Adet 24 Derslikli İlköğretim Okulu, Cami, Sosyal Tesis, Ticaret Merkezi İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşi	Konut + Sosyal Donatı	05.01.2011	464	%97
Hatay İli İskenderun İlçesi Düğünyardu Mahallesi 1053 Adet Konut, 2 Adet Ticaret Merkezi, 1'er Adet Cami, 24 Derslikli İlköğretim Okulu Ve 24 Derslikli Lise İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	18.07.2016	1.053	%95
Hatay İli Altınözü İlçesi Karsu Mahallesi 384 Adet Konut, 1 Adet Ticaret Merkezi, 1 Adet Camii İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlenmesi İşi	İdare Konut Uygulaması	15.02.2018	384	%95

Tablo 37'nin devamı

Tablo 37'ye göre tamamlanan 10 projede toplam 3.658 adet konut üretilmiştir. Bu konutların 836 tanesi Alt Gelir Grubu'na yönelik konutlardır. Öte yandan inşaat halinde olan projeler ile toplam 3.360 adet konut yapılması planlanmaktadır.

3.1.5. Isparta İlindeki Konut Faaliyetleri

25 Nisan 2005 yılından 2 Ekim 2019 yılına kadar Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından Isparta'da toplam 19 adet konut projesi yürütülmüştür. Bu projelerden 14 tanesinin üretimi tamamlanırken 5 tanesi inşaat aşamasındadır. Isparta'da yürütülen konut projeleri Tablo 38'deki gibidir:

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Isparta Merkez Çünür Mah. 2. Etap	Alt Gelir Grubu	25.04.2005	240	%100
Isparta Senirkent Büyükkabacı Tarımköy 105 Konut Ve Ticaret Merkezi	Tarımköy	13.10.2006	105	%100
Isparta Uluborlu (176) Ticaret Merkezi	İdare Konut Uygulaması	23.11.2006	176	%100
Isparta Merkez-Alıköy Mevkii 1. Bölge + (Lise-24, İlköğretim-24, Cami-Şadırvan, Sağlık Ocağı, Kreş, Spor Salonu, Ticaret Merkezi)	Alt Gelir Grubu	25.12.2006	732	%100
Isparta Merkez Alıköy, 168 Konut +24 Derslikli İlköğretim Okulu + Ticaret Merkezi	Konut + Sosyal Donatı	12.03.2008	168	%100
Isparta Sütçüler Konut + Ticaret Merkezi, Cami	Konut + Sosyal Donatı	19.03.2008	232	%100
Isparta - Atabey Yakabağlar 216 Konut + Ticaret Merkezi	Konut + Sosyal Donatı	11.04.2008	216	%100

Tablo 38: Isparta İline Yönelik Konut Projeleri

Kaynak: TOKİ, 2020c.

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Isparta Merkez 240 Hait,1 Adet 52 Üniteli Hizmet Destek Tesisi (İgpyv)	Konut + Sosyal Donatı	17.04.2008	240	% 100
Isparta Keçiborlu 224 Adet Konut, Ticaret Merkezi İnşaatı İle Ada İçi, Genel Alt Yapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	13.04.2009	224	% 100
Isparta Gelendost 224 Adet Konut, 1'er Adet Ticaret Merkezi, Camii İnşaatı İle Genel, Adaiçi Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi	Konut + Sosyal Donatı	14.07.2009	224	% 100
Isparta Merkez Garnizon Lojmanları Bölgesi 156 Adet Konut1 Er Adet Komutan Konutu Isı Merkezi Binası Nizamiye Binası Çevre Emniyet Duvarı, General İhsan Alper Kışlası 178 Adet Konut 3'er Adet Anfi Binası Sundurma 1'er Adet Sosyal Tesis Binası Nizamiye Binası Isı Merkezi Binası Çevre Emniyet Duvarı İnşaatı İşi	Konut + Sosyal Donatı	05.01.2015	335	% 100
Isparta Keçiborlu 2.Etap 157 Adet Konut İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Talep Organizasyon	25.08.2015	157	% 100
Isparta İli, Eğirdir İlçesi 1 Adet 52 Üniteli İGPVY, Nizamiye, Nöbetçi Kulübesi Binası İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İkmal İşi	İkmal İhalesi	08.02.2016	52	% 100
Isparta İli Gelendost İlçesi Avni Paşa Mahallesi 293 Adet Konut, 16 Derslikli İlköğretim Okulu Ve 1 Adet Büfe İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Konut + Sosyal Donatı	26.07.2016	293	% 100
Isparta Gönen Konut + Ticaret Merkezi, Cami	İdare Konut Uygulaması	10.12.2007	128	%98
Isparta Uluborlu Pazar Mah. Cevizlikuyu Mevkii 2.Etap	İdare Konut Uygulaması	01.07.2009	224	%98

Tablo 38'in devamı

Tablo 38'e göre tamamlanan 14 projede toplam 3.394 adet konut üretilmiştir. Bu konutların 972 tanesi Alt Gelir Grubu'na yönelik konutlardır. Öte yandan inşaat halinde olan projeler ile toplam 992 adet konut yapılması planlanmaktadır.

3.1.6. Kahramanmaraş İlindeki Konut Faaliyetleri

24 Kasım 2005 yılından 12 Ekim 2020 yılına kadar Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından Kahramanmaraş'ta toplam 13 adet konut projesi yürütülmüştür. Bu projelerden 6 tanesinin üretimi tamamlanırken 7 tanesi inşaat aşamasındadır. Kahramanmaraş'ta yürütülen konut projeleri Tablo 39'daki gibidir:

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Kahramanmaraş - Afşin + Sosyal Donatı (İlköğretim 24, Ticaret Merkezi, Cami, Şadırvan)	Konut + Sosyal Donatı	24.11.2005	272	% 100
Kahramanmaraş Elbistan İlköğretim 24, Ticaret Merkezi, Cami	İdare Konut Uygulaması	08.01.2007	504	% 100
Kahramanmaraş Merkez Fatih Mah.	İdare Konut Uygulaması	21.10.2008	396	% 100
Kahramanmaraş Ilıca	Afet Konutu	03.12.2009	82	% 100
Kahramanmaraş Karacasu Mahallesi 732 Adet Konut, 1'er Adet Sosyal Tesis, Büfe, Cami, Şadırvan, 24 Derslikli İlköğretim Okulu İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşi	Konut + Sosyal Donatı	22.02.2010	732	% 100
Kahramanmaraş İli, Pazarcık İlçesi, Yukarı Pazarcık Mahallesi 141 Adet Konut, T4-A Ticaret Ve T1 Camii İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Talep Organizasyon	10.04.2017	141	% 100
Kahramanmaraş Türkoğlu + İlköğretim 5, Ticaret Merkezi, Cami	Tarımköy	03.04.2008	119	% 99
Kahramanmaraş İli Türkoğlu İlçesi 190 Adet Konut İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Talep Organizasyon	28.01.2016	190	% 98
Kahramanmaraş İli Dulkadiroğlu İlçesi 624 Adet Konut, 1 Adet Ticaret Merkezi Ve 1 Adet Camii İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	İkmal İhalesi	31.10.2019	624	% 90
Kahramanmaraş İli Göksun İlçesi Yantepe Mah. 376 Konut 1'er Adet Ticaret Merkezi ve Cami İnşaatı ile Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşi (E-İhale)	İdare Konut Uygulaması	26.08.2020	376	% 8
Kahramanmaraş İli Elbistan İlçesi 609 Konut , 1 er Adet Cami ve Ticaret Merkezi İnşaatları ile Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşi (E-İHALE)	Konut + Sosyal Donatı	30.09.2020	609	% -
Kahramanmaraş İli Onikişubat İlçesi Saçaklızade (Fatih) Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi 113 Adet Konut İnşaatları İle Altyapı ve Çevre Düzenlemesi (E- İhale)	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	02.10.2020	113	% -
Kahramanmaraş İli Onikişubat İlçesi Kurtlar Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi 438 Adet Konut İnşaatları İle Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşi (E- İhale)	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	12.10.2020	438	% -

Tablo 39: Kahramanmaraş İline Yönelik Konut Projeleri

Kaynak: TOKİ, 2020c.

Tablo 39'a göre tamamlanan 6 projede toplam 2.127 adet konut üretilmiştir. Öte yandan inşaat halinde olan projeler ile toplam 2.469 adet konut yapılması planlanmaktadır.

3.1.7. Mersin İlindeki Konut Faaliyetleri

22 Kasım 2006 yılından 30 Nisan 2020 yılına kadar Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından Mersin’de toplam 15 adet konut projesi yürütülmüştür. Bu projelerden 8 tanesinin üretimi tamamlanırken 7 tanesi inşaat aşamasındadır. Mersin’de yürütülen konut projeleri Tablo 40’daki gibidir:

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Mersin Anamur-Ören 1.Etap (Lise-24, Cami-Şadırvan, Ticaret Merkezi, Sağlık Ocağı) (280 Alt Gelir)	İdare Konut Uygulaması	22.11.2006	560	%100
Mersin Silifke-Taşucu (144 Alt Gelir) İlköğretim 24, Ticaret Merkezi, Cami	Alt Gelir Grubu	28.12.2006	407	%100
Mersin Toroslar (252 Alt Gelir) Konut + İlköğretim24, Ticaret Merkezi, Sağlık Ocağı, Cami	Alt Gelir Grubu	02.04.2007	612	%100
Mersin Anamur Ören Beldesi 2. Etap Konut	İdare Konut Uygulaması	27.08.2007	340	%100
Mersin Erdemli-Koyuncu 2. Bölge + Sosyal Donatı (İlköğretim24, Ticaret Mrk.)	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	12.02.2008	160	%100
Mersin Erdemli	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	18.03.2008	80	%100
Mersin Tarsus Fevzi Çakmak Mah. 384 Konut İle Adacı, Genel Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşleri	İdare Konut Uygulaması	06.01.2010	384	%100
Mersin İli Mut İlçesi Deveci Mahallesi 96 Adet Konut, Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşi	İdare Konut Uygulaması	09.09.2011	96	%100
Mersin Erdemli 1. Bölge	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	05.10.2005	480	%99
Mersin Silifke + İlköğretim24, Ticaret Merkezi, Cami, Şadırvan, Bekçi Kulübesi	İdare Konut Uygulaması	29.01.2007	536	%98
Mersin-Gülınar Kavakoluğu Köyü Saray Mh.(7), Kayrak Köyü Köyiçi Mevkii(1), Köyiçi Cecelan Mh.(21), Tepe Köyü Derince Mevkii(6), Ulupınar Köyü Kokarkuyu Mevkii(1), Beydilli Köyü Velikoca Mevki(1), Delikkaya Köyü Kayabaşı Mevkii(26)	İdare Konut Uygulaması	17.11.2008	63	%97
Mersin İli, Gülınar İlçesi, Akdeniz Mahallesi 205 Adet Konut, 1 Adet Camii Ve 1 Adet Ticaret Merkezi İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Talep Organizasyon	14.05.2018	205	%82
Mersin İli Mezitli İlçesi Mezitli Mahallesi 262 Adet Konut İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlenmesi İşi	İdare Konut Uygulaması	16.07.2019	262	%88

Tablo 40: Mersin İline Yönelik Konut Projeleri

Kaynak: TOKİ, 2020c.

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Mersin İli, Akdeniz İlçesi, Çay Mahallesi, Kentsel Dönüşüm Ve Gelişim Projesi 1. Etap 416 Adet Konut Ve 1 Adet Ticaret Merkezi, 36 Adet Dükkan İle 1 Adet Cami İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	26.02.2020	416	%53
Mersin İli, Mut İlçesi, Deveci Mahallesi 324 Adet Konut, 1 Adet Ticaret Merkezi (4 Dükkanlı), 1 Adet Cami İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi (E-İHALE)	Konut + Sosyal Donatı	30.04.2020	324	%20

Tablo 40'm devamı

Tablo 40'a göre tamamlanan 8 projede toplam 2.639 adet konut üretilmiştir. Bu konutların 1.019 tanesi Alt Gelir Grubu'na yönelik konutlardır. Öte yandan inşaat halinde olan projeler ile toplam 2.286 adet konut yapılması planlanmaktadır.

3.1.8. Osmaniye İlindeki Konut Faaliyetleri

2 Mart 2005 yılından 25 Eylül 2019 yılına kadar Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından Osmaniye'de toplam 10 adet konut projesi yürütülmüştür. Bu projelerden 6 tanesinin üretimi tamamlanırken 4 tanesi inşaat aşamasındadır. Osmaniye'de yürütülen konut projeleri Tablo 41'deki gibidir:

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Osmaniye Kadirli Topraktepe	İdare Konut Uygulaması	02.03.2005	84	%100
Osmaniye Merkez Fakuşağı	İdare Konut Uygulaması	05.10.2005	264	%100
Osmaniye Merkez Yaveriye 1.Bölge (İlköğretim-16, Ticaret Merkezi, Cami, Şadırvan, Kütüphane) Ve Merkez Fakuşağı Sosyal Donatı (İlköğretim-24, Sağlık Ocağı)	Konut + Sosyal Donatı	19.06.2006	482	%100
Osmaniye Kadirli 2. Etap (Ticaret Merkezi, Camii)	Konut + Sosyal Donatı	01.12.2006	160	%100
Osmaniye Yeşilyurt 320 Adet Konut İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşi	İdare Konut Uygulaması	17.08.2011	320	%100
Osmaniye İli Merkez İlçesi Yeşilyurt Mahallesi 2. Etap 256 Adet Konut İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	17.04.2013	256	%100
Osmaniye Merkez Yaveriye Köyü 128 Adet Konut, Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İnşaatı İşi	İdare Konut Uygulaması	26.10.2009	128	%98

Tablo 41: Osmaniye İline Yönelik Konut Projeleri

Kaynak: TOKİ, 2020c.

Proje Adı	Proje Tipi	Proje Tarihi	Konut Sayısı	Bitme Seviyesi
Osmaniye Düziçi Harunuye Köyü 168 Adet Konut İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	İdare Konut Uygulaması	15.11.2011	168	%98
Osmaniye İli Düziçi İlçesi 63 Konut İnşaatı İle Altyapı Ve Çevre Düzenleme İşi	Talep Organizasyon	27.04.2017	63	%98
Osmaniye İli Bahçe İlçesi 135 Adet Konut Ve 1 Adet 3 Dükkanlı Ticaret Merkezi İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlemesi İşi	Talep Organizasyon	25.09.2019	135	%88

Tablo 41'in devamı

Tablo 41'e göre tamamlanan 6 projede toplam 1.566 adet konut üretilmiştir. Öte yandan inşaat halinde olan projeler ile toplam 494 adet konut yapılması planlanmaktadır.

Yukarıdaki tablolarda da görüldüğü gibi Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, sosyal devlet ilkesi gereği kamu adına birçok alanda üretim faaliyeti gerçekleştirmektedir. Bu faaliyetlerin ağırlığı sosyal konut projeleri üzerine olsa da TOKİ, düzenli şehirleşmeyi ve nüfus hareketliliğinin ortaya çıkartacağı olumsuz etkinlerin telafi edilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Yapılan bu faaliyetler, piyasa koşullarında oluşan etkisizliklerin olumsuz etkilerini ortadan kaldıracığı veya azaltacağı için toplumsal refah seviyesinin artmasına da katkı sağlayacaktır.

3.2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

3.2.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Çalışmanın konusunu “TOKİ Konut Üretimi ve Toplumsal Refah İlişkisi: Akdeniz Bölgesi Örneği” oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı; Akdeniz Bölgesi sınırlarında yer alan Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Mersin ve Osmaniye illerinde TOKİ'nin yıllara göre yapmış olduğu sosyal konut faaliyetlerinin toplumsal refaha katkısının belirlenmesi ve buna göre gelecek yıllara ilişkin toplumsal refaha katkıyı ölçen bir modelin oluşturulmasıdır.

3.2.2. Çalışmanın Modeli, Örnekleme ve Veri Seti

Çalışma modelinde; kişi başı milli gelir, ortalama hane halkı büyüklüğü, konut üretim sayısı, konut üretiminin toplumsal refaha katkısı, TOKİ konut üretiminin toplumsal refaha katkı eğilimi, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri, İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri değişkenleri yer almaktadır.

Formüller:

Hane Halkı Karşılanmış Konut Gereksinimi = Ort. Hane Halkı Büyüklüğü x Konut Üretimi

Konut Üretiminin Hane Halkına Katkısı = (Ort. Hane Halkı Büyüklüğü – 1) x Konut Üretimi

Modelde kullanılan kavramlar:

- X = Konut üretimi
- u = Hata payı
- t = Zamanın herhangi bir noktasındaki konut üretiminin toplumsal refaha katkı oranı
- a = Konut üretiminin ortalama hane halkına katkısı(Ort. Hane halkı büyüklüğü)

Model 1:

$$\ln(\text{Toplumsal Refah}) = \text{Sabit}(\text{Sosyal Yardım}) + (X * t) + u_1$$

Log-doğ modelinde X katsayısı, zamanın herhangi bir noktasındaki toplam konut üretimini vermektedir.

Model 2:

$$\text{Toplumsal Refah} = \text{Sabit}(\text{Sosyal Yardım}) + a * \text{Konut Üretimi} + u_1$$

Çalışmanın örnekleme; Akdeniz bölgesindeki Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Mersin ve Osmaniye illeri oluşturmaktadır. Çalışmada örneklem içinde yer alan illerde TOKİ'nin 2009 ve 2019 yılları arasındaki üretmiş olduğu hizmetler belirlenmiş olup yıllara göre konut üretimlerine yer verilmiştir.

Çalışmada Akdeniz bölgesindeki illere ait yıllara göre nüfus, GSYİH, konut-kira harcamaları, TOKİ konut üretimi, ortalama hane halkı ve sosyal yardım verilerine yer verilmiştir.

	Adana	Antalya	Burdur	Hatay	Isparta	K. Maraş	Mersin	Osmaniye
2009	2.062.226	1.919.729	251.550	1.448.418	420.796	1.037.491	1.640.888	471.804
2010	2.085.225	1.978.333	258.868	1.480.571	448.298	1.044.816	1.647.899	479.221
2011	2.108.805	2.043.482	250.527	1.474.223	411.245	1.054.210	1.667.939	485.357
2012	2.125.635	2.092.537	254.341	1.483.674	416.663	1.063.174	1.682.848	492.135
2013	2.149.260	2.158.265	257.267	1.503.066	417.774	1.075.706	1.705.774	498.981
2014	2.165.595	2.222.562	256.898	1.519.836	418.780	1.089.038	1.727.255	506.807
2015	2.183.167	2.288.456	258.339	1.533.507	421.766	1.096.610	1.745.221	512.873
2016	2.201.670	2.328.555	261.401	1.555.165	427.324	1.112.634	1.773.852	522.175
2017	2.216.475	2.364.396	264.779	1.575.226	433.830	1.127.623	1.793.931	527.724
2018	2.220.125	2.426.356	269.926	1.609.856	441.412	1.144.851	1.814.468	534.415
2019	2.237.940	2.511.700	270.796	1.628.894	444.914	1.154.102	1.840.425	538.759

Tablo 42: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre Nüfus Verileri

Akdeniz bölgesinde yer alan illerin nüfus verileri incelendiğinde 2019 yılında nüfusu bakımından en yüksekte en düşüğe iller sıralandığında Antalya, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, Isparta ve Burdur'dur. 2009 yılından 2019 yılına kadar olan süreçte en yüksek nüfus artışının Antalya ilinde, en düşük ise Burdur ilinde olduğu görülmektedir.

	Adana	Antalya	Burdur	Hatay	Isparta	K.Maraş	Mersin	Osmaniye	Ort.
2005	7,040	12,680	8,993	6,498	8,073	6,188	8,346	4,740	7,820
2006	8,040	14,630	10,306	7,317	9,195	6,397	9,634	5,335	8,857
2007	8,916	16,069	11,221	8,167	10,144	7,336	10,619	6,173	9,831
2008	9,876	17,184	12,716	9,206	11,547	8,337	11,906	7,135	10,988
2009	10,002	17,186	13,244	8,879	12,006	8,530	11,703	7,073	11,078
2010	11,590	20,111	15,461	9,977	12,824	10,073	12,990	9,368	12,799
2011	13,521	23,499	17,392	12,075	15,258	11,292	15,207	11,157	14,925
2012	15,191	25,263	19,793	12,924	17,522	12,171	16,876	12,260	16,500
2013	17,268	28,143	21,889	14,952	19,130	14,323	18,457	13,456	18,452
2014	18,854	31,309	25,062	16,817	21,658	15,528	20,986	14,641	20,607
2015	21,477	34,113	27,444	18,949	23,501	18,273	23,709	16,238	22,963

Tablo 43: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre Kişi Başı GSYİH Verileri (TL)

	Adana	Antalya	Burdur	Hatay	Isparta	K.Maraş	Mersin	Osmaniye	Ort.
2016	24,086	32,585	29,606	21,464	27,654	20,241	26,718	19,333	25,211
2017	27,623	39,346	32,888	25,864	30,693	23,656	31,106	23,395	29,321
2018	31,658	51,496	37,391	31,022	36,100	28,710	37,073	28,528	35,247
2019	36,821	60,632	42,289	31,899	41,229	34,106	43,384	29,967	40,041

Tablo 43'ün devamı

Akdeniz bölgesinde yer alan illerin GSYİH verileri incelendiğinde 2019 yılında GSYİH bakımından en yüksekten en düşüğe iller sıralandığında Antalya, Mersin, Burdur, Isparta, Adana, Kahramanmaraş, Hatay ve Osmaniye olduğu görülmektedir. Akdeniz bölgesinde yer alan illerin 2009 yılından 2019 yılına kadar GSYİH verileri incelendiğinde %412'lik bir artış sağlandığı belirlenmiştir.

	Adana	Antalya	Burdur	Hatay	Isparta	K.Maraş	Mersin	Osmaniye	Ort.
2009	26,3	25,3	25,3	22,9	25,3	22,9	26,3	22,9	24,65
2010	26,3	25,2	25,2	22,6	25,2	22,6	26,3	22,6	24,50
2011	25,4	24,4	24,4	22,4	24,4	22,4	25,4	22,4	23,90
2012	24,5	24,5	24,5	22,7	24,5	22,7	24,5	22,7	23,83
2013	23,9	23,4	23,4	22,4	23,4	22,4	23,9	22,4	23,15
2014	23,6	23,6	23,6	23,2	23,6	23,2	23,6	23,2	23,45
2015	23,6	24	24	22,3	24	22,3	23,6	22,3	23,26
2016	23,2	24	24	22,1	24	22,1	23,2	22,1	23,09
2017	23,4	23,1	23,1	22,7	23,1	22,7	23,4	22,7	23,03
2018	22,9	21,8	21,8	22,9	21,8	22,9	22,9	22,9	22,49
2019	22,7	22,5	22,5	23,3	22,5	23,3	22,7	23,3	22,85

Tablo 44: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre Konut ve Kira Harcamalarının Toplam Tüketim Harcamaları İçerisindeki %'lik Değeri

Akdeniz bölgesinde yer alan illerin yıllara göre konut ve kira harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki %'lik payları incelendiğinde 2019 yılında genel ortalamanın %22,85 olduğu görülmektedir. Genel olarak yıllara göre konut ve kira harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki %'lik payının iller arasında yüksek bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Yıllara göre konut ve kira harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki %'lik payı en yüksek ve düşük olan iller arasındaki fark ise 0,08'dir.

	Adana	Antalya	Burdur	Hatay	Isparta	K.Maraş	Mersin	Osmaniye	Toplam
2009	752	448	0	272	768	82	0	128	2.450
2010	328	924	0	0	0	732	384	0	2.368
2011	1.224	0	192	1.836	0	0	96	488	3.836
2012	1.398	0	536	0	0	0	0	0	1.934
2013	1.090	0	0	0	0	0	0	256	1.346
2014	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2015	888	0	0	403	492	0	0	0	1.783
2016	3.092	409	575	2.404	345	190	0	0	7.015
2017	0	0	287	0	377	141	0	63	868
2018	1.550	583	104	384	0	0	205	0	2.826
2019	913	0	1.268	0	167	624	262	135	3.369
2020	3.194	222	115	0	0	1,536	740	0	5.807
Toplam	14.429	2.586	2.790	5.299	1.772	3.164	1.687	1.007	32.734

Tablo 45: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre TOKİ Konut Verileri

Akdeniz bölgesinde yer alan illerde TOKİ'nin 2009'dan 2019 yılında kadar yapmış olduğu konut sayıları incelendiğinde toplam yapılan konutun %44'ünün Adana ilinde yapıldığı, %16'sının Hatay, %10'unun Kahramanmaraş, %8,5'inin Burdur, %7,9'unun Antalya, %5,4'ünün Isparta, %5,2'sinin Mersin ve %3,1'inin ise Osmaniye ilinde yapıldığı belirlenmiştir.

	Adana	Antalya	Burdur	Hatay	Isparta	K.Maraş	Mersin	Osmaniye	Türkiye
2009	4,20	3,60	3,09	4,43	3,37	4,66	3,84	4,41	4,00
2010	4,17	3,52	3,06	4,36	3,31	4,57	3,77	4,34	3,90
2011	4,06	3,36	3,01	4,25	3,21	4,44	3,67	4,23	3,80
2012	4,00	3,30	2,98	4,19	3,14	4,35	3,61	4,14	3,70
2013	3,92	3,26	2,95	4,11	3,09	4,24	3,55	4,04	3,60
2014	3,87	3,23	2,92	4,05	3,05	4,15	3,51	3,95	3,60
2015	3,82	3,19	2,89	3,98	3,01	4,04	3,46	3,85	3,50
2016	3,78	3,17	2,86	3,94	2,99	4,00	3,43	3,80	3,50
2017	3,74	3,13	2,82	3,89	2,96	3,96	3,40	3,71	3,40
2018	3,70	3,11	2,80	3,85	2,90	3,93	3,37	3,65	3,41
2019	3,64	3,06	2,76	3,80	2,86	3,84	3,32	3,58	3,35

Tablo 46: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü Verileri

Akdeniz bölgesinde yer alan illerde yıllara göre ortalama hane halkı büyüklüğü verileri incelendiğinde 2009 yılından 2019 yılına kadar ortalama hane halkı büyüklüğünün sürekli azaldığı görülmektedir. 2019 yılı Türkiye'nin nüfus verilerine bakıldığında ortalama aile büyüklüğünün 3,3 olduğu görülmektedir. Ancak bu oranın, hanenin yoksulluğuna bağlı olarak arttığı da bilinmektedir. Ayrıca kent merkezi ve kırsalda farklılık gösterebilmektedir. Kent merkezinde ise görece sosyal ve ekonomik yoksulluğun yoğun olduğu mahallelerde de ortalama hane halkı

büyüklüğü artmaktadır. Yoksul sosyal konut alanları, yoksullara verildiği için bu alanlarda oturan kişilerin hane büyüklükleri de oldukça fazladır(Ergun ve Koçancı, 2017: 219).

YILLAR	Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri (Bin TL)	Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri (2009 yılı baz yılı esas alınmıştır)	İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri (Bin TL)	İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri (2009 yılı baz yılı esas alınmıştır)
2009	259.234	100	11.934	100
2010	365.854	141	78.665	659
2011	507.588	196	42.412	355
2012	657.946	254	94.899	795
2013	757.601	292	141.240	1.184
2014	878.867	339	60.831	510
2015	1.057.310	408	104.025	872
2016	1.329.636	513	102.897	862
2017	1.548.360	597	117.084	981
2018	1.842.438	711	217.267	1.821
2019	2.442.668	942	262.506	2.200

Tablo 47: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre Sosyal Yardım Verileri

Akdeniz bölgesinde yer alan illere yapılan toplam sosyal yardımlar incelendiğinde 2009 yılı baz yılı kabul edilmiştir. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım, iskan ve toplum refahı hizmetlerinin 2009 yılından 2019 yılına kadar sürekli artış gösterdiği görülmektedir. 2009 yılından 2019 yılına kadar sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinin 9,4 kat, iskan ve toplum refahı hizmetlerinin ise 22 kat arttığı belirlenmiştir. İskan ve toplum refahı hizmetlerindeki artış, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerindeki artıştan %234 daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

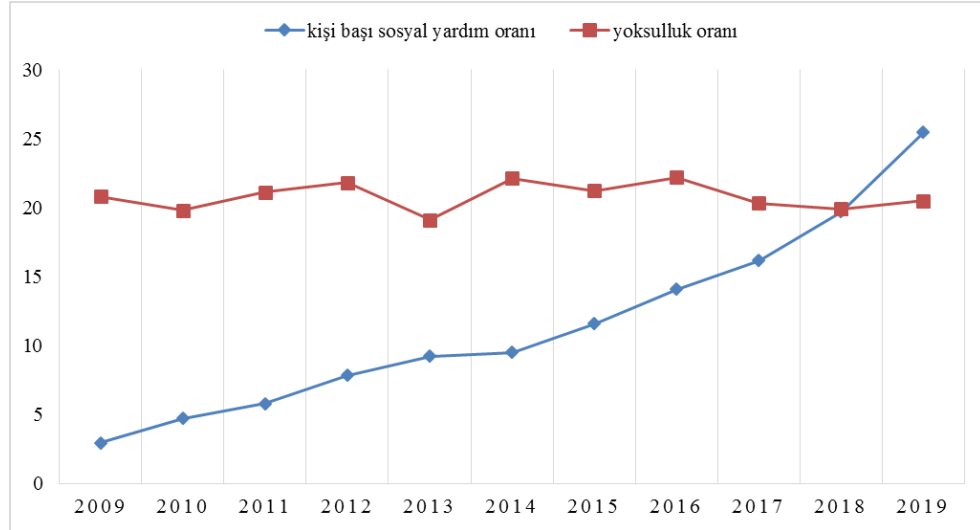
3.3. ÇALIŞMANIN BULGULARI

Bu bölümde yapılan sosyal yardımlar, iskan ve toplum refahı ile TOKİ'nin üretmiş olduğu konut ve sosyal refah artışı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Tabloda yıllara göre yapılan sosyal yardım tutarları, nüfus, kişi başı toplam sosyal yardım ve yoksulluk oranlarına yer verilmiştir.

YILLAR	Toplam sosyal yardım (A)	Toplam Akdeniz Bölgesi nüfusu (B)	Nüfusa göre toplam yardım (A/B)	Yoksulluk oranı (%)
2009	271.168,00	9.252.902,00	2,93	20,8
2010	444.519,00	9.423.231,00	4,72	19,8
2011	550.000,00	9.495.788,00	5,79	21,1
2012	752.845,00	9.611.007,00	7,83	21,8
2013	898.841,00	9.766.093,00	9,20	19,1
2014	939.698,00	9.906.771,00	9,49	22,1
2015	1.161.335,00	10.039.939,00	11,57	21,2
2016	1.432.533,00	10.182.776,00	14,07	22,2
2017	1.665.444,00	10.303.984,00	16,16	20,3
2018	2.059.705,00	10.461.409,00	19,69	19,9
2019	2.705.174,00	10.627.530,00	25,45	20,5

Tablo 48: Akdeniz Bölgesi İllere ve Yıllara Göre Nüfus, Sosyal Yardım Verileri ve Yoksulluk Oranı

Tablo incelendiğinde 2009 yılından 2019 yılına kadar nüfus ve yapılan sosyal yardımların arttığı görülmektedir. Yıllara göre kişi başına yapılan sosyal yardım tutarının artış gösterdiği, 2009 yılında bu oranın %2,93 olduğu, 2019 yılına gelindiğinde ise %25,45 seviyelerine çıktığı görülmektedir. Buna karşın yoksulluk oranının %19,1 ile %22,2 arasında değiştiği, kayda değer bir azalış göstermediği belirlenmiştir.

Şekil 8: Kişi Başı Sosyal Yardım ve Yoksulluk Oranı

Şekil incelendiğinde 2009 yılında yoksulluk oranı ile kişi başına düşen sosyal yardım oranları arasında çok yüksek bir fark olduğu görülmektedir. Bu bulgu, yoksullukla mücadelede sosyal yardımların aktif olarak kullanılmadığı ile ilgili

ipuçları vermektedir. 2009 yılından başlamak üzere kişi başına düşen sosyal yardım oranının sürekli bir artış eğiliminde olduğu, 2018 yılından sonra ise yoksulluk oranından daha yüksek sosyal yardım yapıldığı görülmektedir. Yıllara göre kişi başına düşen sosyal yardım oranındaki artışın yüksek olmasına karşın, yoksulluk oranında önemli bir azalma olmadığı ortaya çıkmıştır. Tüm bunlardan hareketle dar gelirli vatandaş sayısında yıllara göre kayda değer bir azalma olmadığı, yapılan sosyal yardımların yoksulluk üzerinde anlamlı bir azalma meydana getirmediği ifade edilebilir.

Yıllara göre yapılan sosyal yardımlar ve konut üretimi verileri kullanılarak, ileride zamanın herhangi bir noktasında yapılacak olan konut üretiminin toplumsal refah düzeyine olan katkısını öngörebilmek amacıyla aşağıdaki model geliştirilmiştir.

Model 1:

$$\ln(\text{Toplumsal Refah}) = \text{Sabit}(\text{Sosyal Yardım}) + (X * t) + u_1$$

Log-doğ modelinde X katsayısı, zamanın herhangi bir noktasındaki toplam konut üretimini vermektedir.

Geliştirilen Log-doğ modelinin geçerlilik ve doğruluğunun sınanması amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda;

- I. Yapılan sosyal yardım ile yıl arasındaki ilişkinin düzeyi $r=0,987$ olduğundan çok yüksek pozitif korelasyon ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca sig. değeri de ($\text{sig.}=0,000<0,05$) olduğundan korelasyon ilişkisi anlamlıdır.
- II. Yapılan sosyal yardım ile yıl arasındaki determinasyon katsayısı da $r^2=0,975$ bulunmuştur. Yapılan sosyal yardımının toplam değişimin %97,5'inin yıla göre değiştiği belirlenmektedir.
- III. Yapılan analiz sonucunda sabit=12.549 ve t parametresinin değeri ise 0,205 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla yıllara göre yapılan sosyal yardım regresyon denklemi;

Model 1:

$$\ln(\text{Toplumsal Refah}) = 12.549 + 0,205 * X$$

- IV. Regresyon analizi sonucunda F testinin signifiante değeri 0,05'ten küçük olduğundan, regresyon modeli önemlidir. Oluşturulan bu model, zamanın belli bir noktasında yapılan sosyal konut üretimindeki bir artışın toplumsal refah üzerine %20,5'lik bir artış sağlayacağını ifade etmektedir.

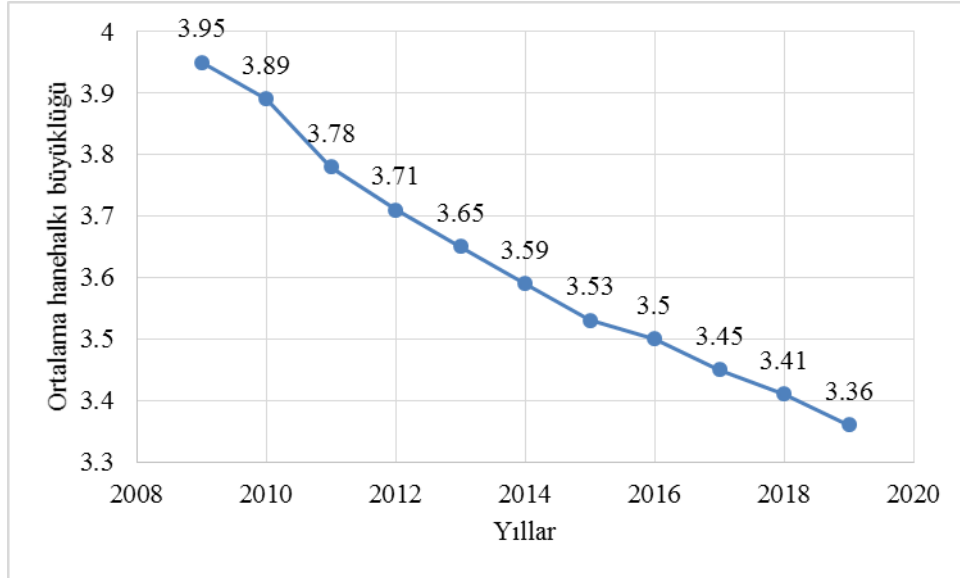
Yıllara göre kişi başı yapılan sosyal yardım miktarındaki artışlar incelendiğinde (Tablo 48-Şekil 8), 2009 yılından 2019 yılına kadar sosyal yardım miktarının sürekli artış gösterdiği, son 11 yılda ise %897,6 artış gösterdiği belirlenmiştir. Yapılan sosyal yardımlardaki artışa karşın son 11 yılda yoksulluk oranında anlamlı bir düşme olmadığı belirlenmiştir. Son 11 yılda kişi başına düşen sosyal yardım oranı 2,93'ten, 25,45'e yükselmiştir. Tüm bu bulgular değerlendirildiğinde yapılan sosyal yardımların yoksulluğun azaltılmasında tek başına etkili olmadığı ifade edilebilir. Ayrıca yıllara göre sosyal yardımlardaki artışa rağmen yoksulluk oranında anlamlı bir düşüş olmaması, görece olarak yoksulluğun arttığı anlamında da yorumlanabilir.

Sonuç olarak nüfus artışı, yoksulluk oranları ve yapılan sosyal yardımlar göstermektedir ki, toplumsal refahın artırılmasında başka değişkenlerin (işsizlik, enflasyon, vs.) göz önünde bulundurulması toplumsal refah ile ilgili politikalara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda dar gelirli vatandaşların, yoksulluk, işsizlik, enflasyon, üretim maliyetlerindeki artış vb. faktörlerden en çok etkilenen grup olduğu, aylık gelir içerisinde önemli giderlerden birinin konut-kira harcaması olduğu (Tablo 44) verisinden hareketle toplumsal refaha katkı sağlayacak en önemli değişkenlerden birinin konut ihtiyacının karşılanması olduğu ortaya çıkmıştır.

YILLAR	Ort. H.H. Büyüklüğü	TOKİ Konut Üretim Sayısı	Hane Halkı Karşılanmış Konut Gereksinimi
2009	3,95	2.450	9.677,50
2010	3,89	2.368	9.211,52
2011	3,78	3.836	14.500,08
2012	3,71	1.934	7.175,14
2013	3,65	1.346	4.912,90
2014	3,59	0	0,00
2015	3,53	1.783	6.293,99
2016	3,50	7.015	24.552,50
2017	3,45	868	2.994,60
2018	3,41	2.826	9.636,66
2019	3,36	3.369	11.319,84

Tablo 49: Akdeniz Bölgesi Yıllara Göre Konut Üretimi ve Hane Halkı Karşılanmış Konut Gereksinimi

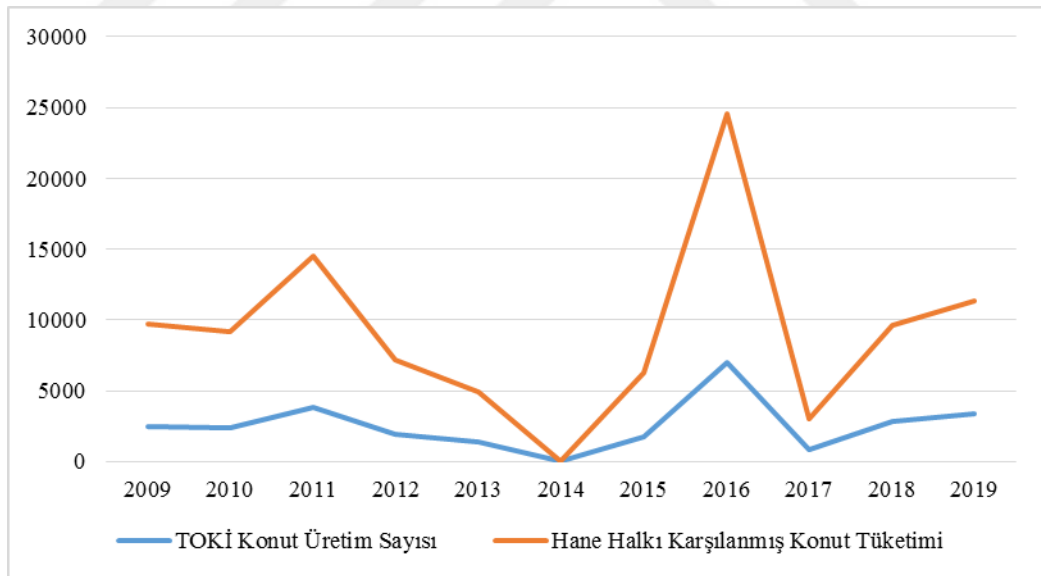
Tabloda Akdeniz bölgesinde yer alan illerde yapılan konut sayısı ve ortalama hane halkı büyüklüğü verilerine yer verilmiştir. 2009 yılından itibaren TOKİ konut üretim verileri incelendiğinde, konut üretiminde bir istikrarın olmadığı görülmektedir. Kentlerde konut yoksulluğunun sürekli artmasına karşın, konut üretiminin benzer oranda artmadığı ifade edilebilir. Genel olarak veriler incelendiğinde ise dar gelirlili ve yoksul ailelerin konut sahibi olmaları olasılığının oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Şekil 9: Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre; Türkiye'de 2009 yılında 3,95 kişi olan ortalama hane halkı büyüklüğünün azalma eğilimi

göstererek 2019 yılında 3,36 kişi olduğu görülmektedir. Yıllara göre ortalama hane halkı büyüklüğü verileri incelendiğinde 2009 yılından 2019 yılına kadar toplam %15 ortalama hane halkı büyüklüğünde küçülmenin meydana geldiği belirlenmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç Türkiye’de aile yapılarının değiştiğini, geniş aile yapılarından çekirdek aile yapılarına doğru hızlı bir değişim olduğunu ifade etmektedir. Hane halkı büyüklüğünün yıllara göre azalması kente göç, kadının iş yaşamına katılması, ekonomik kısıtlılıklar, tek ebeveynli aile sayılarındaki artış, eğitim vb. sayılabilir. Hızlı kentleşme, hızlı nüfus artışı ve ortalama hane halkı büyüklüğünün azalması, başta büyük kentler olmak üzere birçok kentte büyük bir konut ihtiyacı doğurmuştur (Solak, 2015: 35). Bu konut ihtiyacı, hem özel teşebbüsler hem konut yapı kooperatifleri hem de kamu kurumları tarafından karşılanmaya çalışılmaktadır. Kamu adına konut ihtiyacının giderilmesinde TOKİ etkin rol oynamaktadır. Ortalama hane halkı büyüklüğü verileri, TOKİ’nin üretmiş olduğu konut sayısından hareketle hane halkı karşılanmış konut gereksiniminin hesaplanmasında kullanılmıştır.

Şekil 10: TOKİ Konut Üretim Sayısı ve Hane Halkı Karşılanmış Konut Tüketimi-Gereksinimi

Türkiye’de ortalama hane halkı büyüklüğünden hareketle, hane halkı karşılanmış konut gereksinimi belirlenmiştir. Akdeniz bölgesinde TOKİ’nin üretmiş olduğu konut sayısının yıllara göre farklılık gösterdiği, belirli bir oran veya sayıda düzenli bir şekilde artmadığı belirlenmiştir. TOKİ’nin üretmiş olduğu konut sayısının ortalama hane halkı büyüklüğü ile çarpılmasından ortalama hane halkının

karşılanmış konu gereksinimi sayısına ulaşılmıştır. Burada TOKİ'nin üretmiş olduğu konuttan faydalananların sayısından hareketle ortalama kaç kişinin konut ihtiyacının karşılandığı ile ilgili bir yorumda bulunulabilir. TOKİ'nin üretmiş olduğu her bir birimlik artış, hane halkı büyüklüğü kadar karşılanmış konut gereksinimini ifade etmektedir. Şekilde de görüldüğü üzere her ne kadar TOKİ'nin üretmiş olduğu konuttan faydalanan kişi sayısı bir ile sınırlı görünse de ortaya çıkan değer, faydalanan bir kişiden daha yüksektir. Şekilde yıllara göre ortalama hane halkı büyüklüğü bir azalış eğiliminde olsa da TOKİ'nin üretmiş olduğu konuttan faydalananlara sağlanan katkının üretilen konut sayısından daha fazla arttığı görülmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç konut piyasasına yönelik kamu müdahalesinin amaçlarından; konut açığının kapatılması, ekonominin canlandırılması, konut fiyatlarının düşürülmesi ve piyasa mekanizması tarafından üretilen konutların dar gelirli hane halkları tarafından erişilebilir olması amacının yerine getirilmesine katkı sağladığı ifade edilebilir. TOKİ, konut üretimi ile birey ve toplum açısından sosyal refaha katkı sağlamaktadır. TOKİ'nin üretmiş olduğu konutun sosyal refaha katkısı; “düzensiz kentleşmenin önlenmesi, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim, konut fiyatlarının düşürülmesi, dar gelirli ailelerin konut ihtiyacının giderilmesi, sosyal risklerin azaltılması, dar gelirlilerin toplam harcamalarının içerisindeki konut-kira harcamalarının oranının azaltılması vb.” olarak ifade edilebilir. Sayılan bu etkiler gerek ekonomik açıdan gerekse toplumsal, sosyolojik ve psikolojik açılardan yararlanan toplum bireylerinin durumlarında iyileşmeler meydana getirmektedir. Tüm bunlardan hareketle TOKİ'nin üretmiş olduğu (sosyal konutların) konutun (dar gelirli toplum bireylerinin konut ihtiyaçlarının karşılanması dolayısıyla) sosyal refaha katkısını ölçmek için aşağıda ifade edilen denklem oluşturulmuştur.

Formül:

Hane Halkı Karşılanmış Konut Gereksinimi =

Ort. Hane Halkı Büyüklüğü * Konut Üretimi

Formülde TOKİ'nin üretmiş olduğu her birimlik konutun, toplam hane halkına sağladığı katkı gösterilmektedir. Yıllara göre bu katkının artması, sosyal refahın konut üretimine göre artmasını ifade etmektedir. Burada hane halkı büyüklüğü,

TOKİ'nin üretmiş olduğu konuttan faydalananların sayısı ile ilgili bilgi vermektedir. TOKİ'den satın alınan her bir birimlik konutun hane halkı büyüklüğü kadar bir fayda yarattığı ifade edilebilir.

Konut Üretiminin Hane Halkına Katkısı =

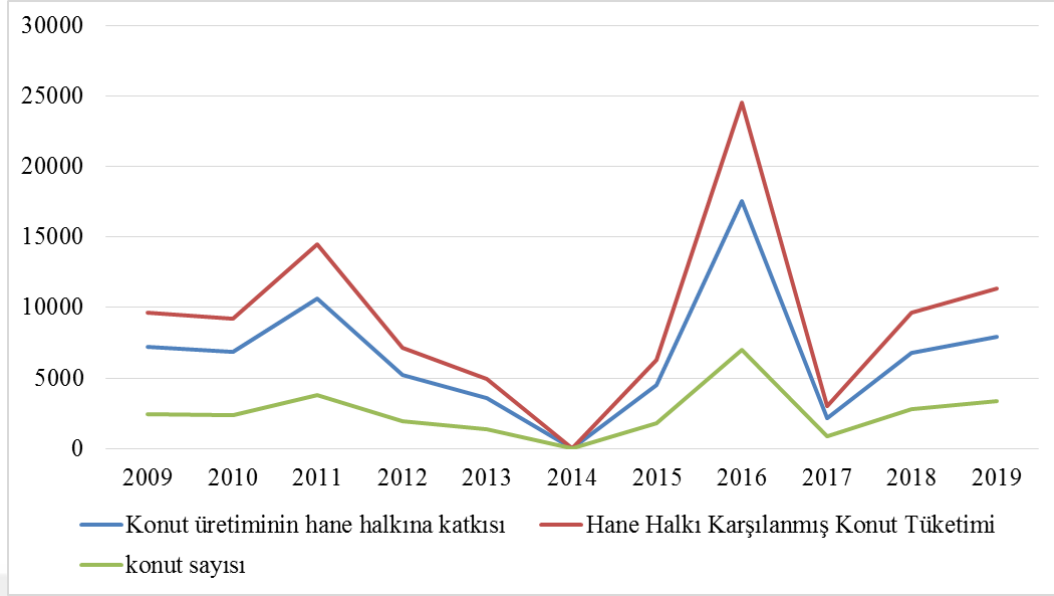
(Ort. Hane Halkı Büyüklüğü – 1) * Konut Üretimi

Formülde TOKİ'nin üretmiş olduğu her birimlik konuttan, faydalanan kişi dışındaki hane halkına sağladığı katkı gösterilmektedir. Oluşturulan formülden hareketle aşağıda ifade edilen tablo türetilmiştir.

YILLAR	TOKİ Konut Üretim Sayısı	(Konut Sahibi Olan Dışında) Konut Üretiminin Hane Halkına Katkısı	Hane Halkı Karşılanmış Konut Gereksinimi
2009	2.450	7.227,50	9.677,50
2010	2.368	6.843,52	9.211,52
2011	3.836	10.664,08	14.500,08
2012	1.934	5.241,14	7.175,14
2013	1.346	3.566,90	4.912,90
2014	0	0,00	0,00
2015	1.783	4.510,99	6.293,99
2016	7.015	17.537,50	24.552,50
2017	868	2.126,60	2.994,60
2018	2.826	6.810,66	9.636,66
2019	3.369	7.950,84	11.319,84

Tablo 50: Akdeniz Bölgesi Yıllara Göre (Konut Sahibi Olan Dışında) Konut Üretiminin Hane Halkına Katkısı ve Hane Halkı Karşılanmış Konut Gereksinimi

Yıllara göre TOKİ'nin konut üretim verileri verilmiştir. TOKİ'nin üretmiş olduğu konut miktarı ile ortalama hane halkı sayıları çarpıldığında, TOKİ'nin üretmiş olduğu konuttan faydalanan kişi sayısı ile ilgili ön bilgi sahibi olabilmekteyiz. Dar gelirli ve yoksul ailelerin ortalama hane halkı ortalamasının yüksek olduğu ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Buna göre dar gelirli konut sahibi olan ailelerde yaşayan kişi sayısının fazla olması, üretilen konuttan faydalananların sayısını da arttıran bir durumdur.

Şekil 11: Konut Üretimine Hane Halkına Katkısı, Hane Halkının Karşılanmış Konut Tüketimi-Gereksinimi ve Konut Sayısı

Şekilde 2009 yılından başlamak üzere TOKİ'nin üretmiş olduğu konut sayısı, hane halkı karşılanmış konut tüketimi-gereksinimi ve konut üretiminden faydalanan dışında hane halkına katkısına yer verilmiştir. Şekil incelendiğinde konut üretiminden faydalanan kişi sayısının hane halkı sayısına göre değiştiği görülmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç üretilen her bir birimlik konutun, toplam hane halkı büyüklüğü kadar bir sosyal refah artışı sağladığını göstermektedir. Buna göre üretilen her bir konut, faydalanan dışında 2,36¹ ile 2,95² kişiye fayda sağlamaktadır. Ortaya çıkan bu sonuç özel sektörün ağırlıklı olduğu ve rekabetçi piyasa mekanizmasının büyük ölçüde işlediği konut sektöründe, bir kamu kuruluşu olan TOKİ'nin dar gelirli ailelere yönelik sunmuş olduğu hizmet ile üretmiş olduğu toplumsal faydada önemli bir oyuncu olduğunu göstermektedir. Ortalama hane halkı büyüklüğü(a) baz alınarak, TOKİ'nin üretmiş olduğu sosyal konuttan faydalananlara yapılan katkıyı ölçmek amacıyla aşağıda belirtilen model geliştirilmiştir.

Model 2:

$$\text{Toplumsal Refah} = \text{Sabit} + a * \text{Konut Üretimi} + u_1$$

¹ Bu sonuç "2019 yılı ortalama hane halkı büyüklüğü-TOKİ konut üretiminden faydalanan sayısı" formülünden türetilmiştir.

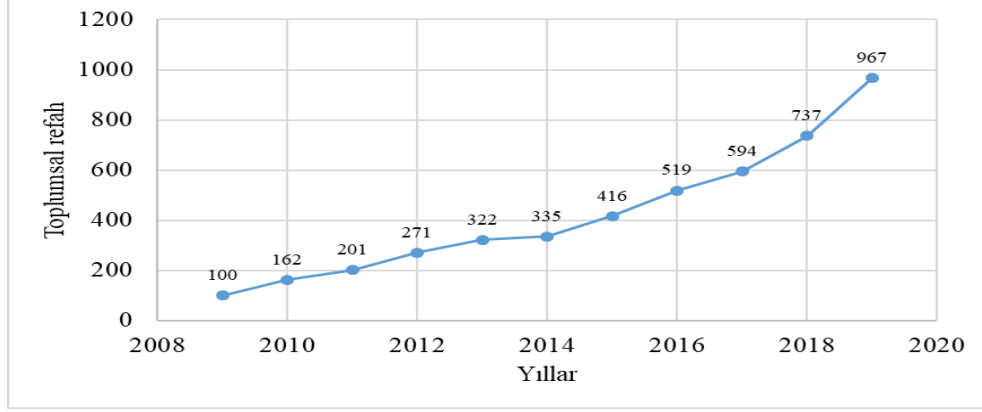
² Bu sonuç "2009 yılı ortalama hane halkı büyüklüğü-TOKİ konut üretiminden faydalanan sayısı" formülünden türetilmiştir.

Model 2 doğrultusunda denklemde yer alan değişkenlerin yıllara göre aldığı değerler Tablo 51'deki gibidir:

YILLAR	Sosyal yardım (Bin TL)	a*konut üretimi	Toplumsal refah	Toplumsal refah (2009=100)
2009	271.168	9.677,50	280.845,50	100
2010	444.519	9.211,52	453.730,52	162
2011	550.000	14.500,08	564.500,08	201
2012	752.845	7.175,14	760.020,14	271
2013	898.841	4.912,90	903.753,90	322
2014	939.698	0	939.698,00	335
2015	1.161.335	6.293,99	1.167.628,99	416
2016	1.432.533	24.552,50	1.457.085,50	519
2017	1.665.444	2.994,60	1.668.438,60	594
2018	2.059.705	9.636,66	2.069.341,66	737
2019	2.705.174	11.319,84	2.716.493,84	967

Tablo 51: Akdeniz Bölgesi Yıllara Göre Sosyal Yardım, Konut Üretiminin Ort. Hane Halkına Katkısı ve Toplumsal Refah Düzeyi

Tablo 51'e bakıldığında; sosyal yardımların 2009 yılında 271.168 olduğu ve her yıl arttığı görülmektedir. 2019 yılında yapılan sosyal yardımların 2009 yılına göre yaklaşık 10 kat arttığı belirlenmiştir. Konut üretimi ile ortalama hane halkı büyüklüğünün çarpımıyla elde edilen "Hane Halkı Karşılanmış Konut Gereksinimi" (Tablo 50) ise gerçekleştirilen konut üretim sayısının düzensizliği nedeniyle yıllara göre hem artış hem de azalış göstermekte olup 2014 yılında konut üretimi gerçekleştirilmediği için 0 değerini almıştır. Dolayısıyla konut üretimine bağlı olarak hane halkı karşılanmış konut gereksinimi 2014 yılında en düşük(0) 2016 yılında ise en yüksek değerini almıştır. Yapılan sosyal yardımlar ve hane halkı karşılanmış konut gereksiniminin(a*konut üretimi) toplumsal refah düzeyine katkısının ise söz edilen değişkenlere bağlı olarak her yıl arttığı görülmektedir. 2009 baz alınarak yıllara göre Akdeniz Bölgesi'nde gerçekleştirilen sosyal yardım ve konut üretim faaliyetleri dolayısıyla toplumsal refah seviyesindeki %'lik değişim Şekil 12'de verilmiştir:

Şekil 12: Akdeniz Bölgesi Yıllara Göre Toplumsal Refah Düzeyindeki %'lik Değişim

Şekil 12'ye göre 2009'da 100 kabul edilen toplumsal refah seviyesi yıllara göre değişken artışlar göstermekle birlikte 2019 yılında 967 seviyesine yükselmiştir. Bu durum; sunulan hizmetler dolayısıyla toplumsal refah seviyesinin 10 yıllık periyot sonunda yaklaşık 9,7 kat arttığını ifade etmektedir. Tablo 48'de yıllara göre yapılan toplam sosyal yardım tutarlarının nüfusa oranlanmasıyla Akdeniz Bölgesi'ndeki ortalama kişi başı sosyal yardım tutarı belirlenmiş ve 2009 yılında 2,93 olan bu tutar, her yıl artış göstermekle birlikte 2019 yılında 25,45 değerini almıştır. Yapılan bu yardımların toplumsal refah seviyesine katkısı bulunmakla birlikte tablo verilerinden de görüleceği üzere yoksulluk oranında kayda değer bir azalma meydana gelmemiştir. Yani sosyal yardımların yoksulluk oranı üzerinde etkili bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öte yandan toplumdaki konut ihtiyacının sürekli artış eğiliminde olması, konut maliyetlerinin yüksekliği ve toplumun alım gücünün yeterli olmaması gibi nedenlerle yıllara göre konut sorunu da artış göstermektedir. Konut üretiminin yoksulluk oranı üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmasa da sahip olunan her bir konut, ortalama hane halkı büyüklüğü kadar toplum bireyinin barınma gereksinimini karşılayacaktır. Bu durumda da bireylerin gelirlerinin önemli bir kısmını kapsayan konut-kira harcamaları azalacaktır. Konut-kira harcamalarının azalması ise bireylerin yaşamlarını idame ettirebilmeleri için gerekli olan gelir düzeyinin göreceli olarak azalmasına imkan tanıyacaktır. Dolayısıyla devletin, sosyal yardımları devam ettirmekle birlikte hem toplumsal refah seviyesinin artması hem konut sorununun çözümünde daha etkili olunması hem de yoksulluk oranında az da olsa artış sağlanabilmesi amaçlarıyla sosyal konut üretimini arttırması gerekmektedir.

SONUÇ

Refah kavramı genel bir tanımlaması bulunmayan ve birçok faktörden etkilenen bir kavramdır ve en yalın haliyle eskisine göre daha iyi durumda olmayı ifade etmektedir. Bireylerin ihtiyaçlarının yeterli düzeyde karşılanması bir refah göstergesidir. Bu ihtiyaçların eskisine göre daha iyi, daha kaliteli ve daha fazla karşılanabilmesi refah artışını sağlayacaktır.

Barınma, en temel insan ihtiyaçlarından birisidir ve refahın sağlanmasında oldukça önemli bir unsurdur. Bu önem barınmanın yemek, içmek gibi zorunlu bir unsur olmasından kaynaklanmaktadır. Barınma ile ilgili sorunun çözümü bireysel refahın yanında toplumsal refaha da katkı sağlayan önemli bir politika aracıdır. Devletin vatandaşlarına barınma ile ilgili desteği, sosyal devletin en önemli gereklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hane halklarının gelirlerinin büyük bir kısmının barınma harcamalarına ayırmaları, hane halkının tasarruf yapamamalarına ve diğer tüketim ihtiyaçlarına ayrılacak kaynaklarının azalmasına neden olmaktadır. Bu noktada devlet; düzenleyici bir rol üstlenerek düşük gelir gruplarında yer alan vatandaşlarının barınma ihtiyaçlarının karşılanması için kurumları aracılığıyla konut üretimi yapmaktadır. Türkiye’de bu rol Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) aracılığıyla yürütülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda çalışmada en temel toplumsal problemlerden birisi olan konut sorunu ele alınmış ve TOKİ’nin konut sorununa yönelik gerçekleştirdiği faaliyetlerin toplumsal refah üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

2009 yılından 2019 yılına kadar Akdeniz Bölgesinde TOKİ’nin konut üretim verileri incelenmiş ve konut üretiminin toplumsal refaha katkısı yıllara göre analiz edilmiştir. Analizlerde hane halkı büyüklüğü, sosyal yardımlar, konut üretimi, yoksulluk oranı gibi kavramlar kullanılmıştır. 2009-2019 yılları arası yapılan sosyal yardımların sürekli artış gösterdiği, buna karşın yoksulluk oranında sosyal yardımlardaki artış kadar bir azalış olmadığı ve yıllara göre birbirine benzer seyir izlediği belirlenmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç yapılan sosyal yardımların bireysel olarak fayda sağlasa da, toplumsal anlamda ekonomik refahı arttıracak nitelikte köklü bir değişim sağlayamadığını göstermektedir. Sosyal yardımların toplumsal

refaha katkı sağladığı ancak yapılan sosyal yardımlardan faydalananların süreç içerisinde sosyal yardıma bağımlı hale gelmeleri, genel olarak ülkenin istihdam politikalarının yetersizliği, iş bulma ve çalışma olanaklarının kısıtlı olması gibi nedenlerle sağlanan sosyal yardımların toplumsal refaha etkisinin uzun dönemde düşük düzeylerde olduğu ifade edilebilir. Bu konunun ayrı bir çalışmada incelenmesi yararlı olacaktır.

2009-2019 arası yıllarda Akdeniz Bölgesi'nde TOKİ tarafından üretilen konut sayıları ve yapılan sosyal yardım verileri kullanılarak oluşturulan model aracılığı ile TOKİ'nin ileride üreteceği 1 birimlik konutun toplumsal refah düzeyine ne kadarlık bir katkı sağlayacağı belirlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda oluşturulan modelin anlamlı ve geçerli olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda geliştirilen model aracılığı ile politika aktörleri, geleceğe dair planlanan sosyal konut faaliyetlerinin toplumsal refah düzeyine ne kadar katkı sağlayacağı konusunda öngöründe bulunabilecektir.

2009-2019 yılları arasında Akdeniz Bölgesi'nde TOKİ tarafından üretilen konut sayıları incelenmiştir. Yapılan incelemede konut üretiminden faydalanan sayısının ortalama hane halkı büyüklüğü kadar katkı sağladığı ortaya çıkmıştır. Hane halkı üyelerinden herhangi birinin konut üretiminden faydalanması, aynı zamanda diğer aile bireylerinin de refahına katkı sağlamaktadır. Buna göre gerçekleştirilen her bir birimlik konut üretimi, üretilen konut miktarından daha fazla oranda toplumsal refaha katkı sağlamaktadır. Bu katkılar incelendiğinde ise TOKİ tarafından yapılan konutların yanında aynı zamanda sosyal donatılar (kütüphane, okul, aile sağlığı ve toplum sağlığı merkezi, vs.) aracılığıyla da toplumsal refaha olan katkı artmaktadır. Yapılan sosyal donatılarla, sosyal konut üretiminden faydalananlar ve aile bireylerinin toplumsal kaynaklara erişimleri de güçlenmektedir. Toplumsal kaynaklara erişimin güçlenmesi ise uzun dönemde toplumsal refahın artmasına, bireysel ve toplumsal değişmeye olumlu katkılar sağlamaktadır. Yapılan analizler sonucunda TOKİ'nin gerçekleştirdiği konut faaliyetlerinin anlamlı ve kayda değer bir şekilde toplumsal refaha katkı sağladığı görülmüştür. Ayrıca diğer kamu kurumları aracılığıyla gerçekleştirilen sosyal yardımların da toplumsal refaha katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak TOKİ'nin konut üretiminde belirli bir standardın olmadığı görülmüştür. Bazı yıllarda azalırken bazı yıllarda hiç üretim

yapılmadığı tespit edilmiştir. Konut üretim faaliyetlerinin topluma olan katkısının konut üretim sayısının çok daha üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle TOKİ'nin konut faaliyetlerinin belirli bir standarda bağlanması ve mümkünse nüfusun ve konut gereksiniminin sürekli olarak arttığı varsayımı altında yıllara göre konut üretiminin de artırılması gerekmektedir. Çünkü insan onuruna yaraşır bir konut sahibi olmak bütün toplum bireylerinin hakkıdır. Öte yandan konut gereksiniminin karşılanması yalnızca bireylerin barınma ihtiyacına yönelik bir fayda sağlamakla kalmayıp birçok toplumsal sorunun çözülmesinde de etkili olacaktır. Konut gereksinimi karşılanan bireylerin yüksek konut maliyetlerinden sağlayacakları avantajlar sayesinde eğitim, sağlık ve kültürel ihtiyaçlarına ayırabilecekleri kaynakları olacaktır. Ayrıca çaresizliğin oluşturduğu olumsuz psikolojik sorunlardan da kurtulabileceklerdir. Dolayısıyla konut gereksiniminin karşılanması bireyler üzerinde çok yönlü fayda sağlayacaktır. Bu durum da genel olarak toplumsal refahın artmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2014, Nisan). *2013 Yılı Faaliyet Raporu*. Temmuz 3, 2020 tarihinde T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: <https://ailevecalisma.gov.tr/media/36155/2013-yili-faaliyet-raporu.pdf> adresinden alındı
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020a, Şubat). *2019 Yılı Faaliyet Raporu*. Haziran 2020, 29 tarihinde T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: https://ailevecalisma.gov.tr/media/49934/acshb_2019_yili_faaliyet_raporu.pdf adresinden alındı
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020b, Şubat). *Strateji Geliştirme Başkanlığı: Arge/Raporlar*. Temmuz 3, 2020 tarihinde T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: <https://ailevecalisma.gov.tr/sgb/arge-raporlar/> adresinden alındı
- ADIVAR, Burcu, Tarık ATAN, Bengü Sevil OFLAÇ ve Tuğba ÖRTEN. (2010). Improving Social Welfare Chain Using Optimal Planning Model. *Supply Chain Management: An International Journal*, 15(4), 290-305.
- AKALIN, Güneri. (1986). *Kamu Ekonomisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınevi.
- AKALIN, Mehmet. (2016). Sosyal Konutların Türkiye'nin Konut Politikaları İçerisindeki Yeri ve TOKİ'nin Sosyal Konut Uygulamaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 107-123.
- ALBAYRAK, Özlem. (2003). Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ALKAN, Leyla ve Aysu UĞURLAR. (2015). *Türkiye'de Konut Sorunu ve Konut Politikaları*. Ankara: Kent Araştırmaları Enstitüsü.
- ALLEN, Clark Lee. (1952). Modern Welfare Economics and Public Policy. *Southern Economic Journal*, 19(1), 28-36.
- ARCHIBALD, George Christopher. (1959). Welfare Economics, Ethics and Essentialism. *Economica New Series*, 26(104), 316-327.
- ARDA ÖZALP, Leyla Firuze. (2018). *Refah İktisadı ve Refah Devletinin İktisadi Analizi* (1. b.). Ankara: Efil Yayınevi.
- AVŞAR, Hüseyin. (2006). Siyaset Felsefesi Açısından Johs Rawls'un Adalet Teorisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BACKHOUSE, Roger. (2009). Robbins and Welfare Economics: A Reappraisal. *Journal Of The History Of Economic Thought*, 31(4), 474-484.
- BAĞLI, Mehmet Selim. (2011). Etkinlik ve Eşitlik Bağlamında Yeniden Dağıtım Politikalarının Sosyal Refah Üzerindeki Etkisi. *Maliye Dergisi*(161), 259-282.

- BARR, Nicholas. (2012). *Economics of the Welfare State* (5. b.). Oxford: Oxford University Press.
- BARRY, Norman. (1999). *Concepts in Social Thought Welfare* (2. b.). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- BARRY, Norman. (2004). *Modern Siyaset Teorisi* (2. b.). (M. ERDOĞAN, & Y. ŞAHİN, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.
- BAYRAKTAR, Oğuz Fatih ve Neşe YILMAZ BAKIR. (2019). Türkiye’de Ulaşılabilir Konut Çözümleri, Toplu Konut İdaresinin Rolü. *Artium*, 7(1), 36-49.
- BELLINGER, William. (2016). *The Economic Analysis of Public Policy* (2. b.). New York: Routledge.
- BENGÜL, Nejat. (1963). *İktisadi Refah Teorisinin Başlıca Mes'eleleri* (1. b.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- BENTHAM, Jeremy. (2000). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Kitchener: Batoche Books.
- BERGSON, Abram. (1938). A Reformulation of Certain Aspect of Welfare Economics. *The Quarterly Journal of Economics*, 52(2), 310-334.
- BERGSON, Abram. (1983). Pareto on Social Welfare. *Journal of Economic Literature*, 21(1), 40-46.
- BLISS, Christopher. (1969). Welfare Economics: An Assessment. *The Economic Journal*, 79(316), 908-911.
- BOADWAY, Robin and Neil BRUCE. (1984). *Welfare Economics*. New York: B. Blackwell.
- BODEN, Rebecca. (2005). Taxation Research as Social Policy Research. M. LAMB, A. LYMER, J. FREEDMAN, & S. JAMES (Dü) içinde, *Taxation: An Interdisciplinary Approach to Research* (s. 105-121). New York: Oxford University Press.
- BRYSON, Lois. (1992). *Welfare and The State*. London: Macmillan Press.
- CHAMBERS, Christopher and Takashi HAYASHI. (2012). Choice and Individual Welfare. *Journal of Economic Theory*, 147(5), 1818- 1849.
- CIRILLO, Renato. (1973). Pareto and Contemporary Welfare Economics. *Revue Européenne Des Sciences Sociales*, 11(30), 145-153.
- CLERC, JO. (1942). Walras and Pareto: Their Approach to Applied Economics and Social Economics. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 8(4), 584-594.
- CONNOLLY, Sara and Alistair MUNRO. (1999). *Economics of Public Sector*. Harlow: Pearson Education.
- DAL, Süleyman. (2017). Sosyal Politikanın Dönüşümünü Küreselleşme Üzerinden Anlamak. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 1(1), 4-18.

- DASGUPTA, Partha. (1990). Wellbeing and the Extent of its Realisation in Poor Countries. *The Economic Journal*, 100(400), 1-32.
- DIENER, Ed and Eunkook SUH. (1997). Measuring Quality of Life: Economic, Social, and Subjective Indicators. *Social Indicators Research*, 40(1-2), 189–216.
- DİNLER, Zeynel. (2014). *İktisada Giriş* (20. b.). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- DURMUŞ, Mustafa. (2008). *Kamu Ekonomisi* (2. b.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- DWORKIN, Gerald. (1972). Paternalism. *The Monist*, 56(1), 64-84.
- DWORKIN, Ronald. (1981). What is Equality? Part 1: Equality of Welfare. *Philosophy and Public Affairs*, 10(3), 185-256.
- EASTERLIN, Richard Ainley. (2001). Income and Happiness: Towards a Unified Theory. *The Economic Journal*, 111(473), 465-484.
- EREN, Aslan. (2011). *Türkiye Ekonomisi* (3. b.). Bursa: Ekin Kitabevi.
- ERGUN, Cem ve Mustafa KOÇANCI. (2017). Yoksulluk ve Kentsel Mekan Üzerine Birkaç Not... *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), 201-228.
- EROĞLU, Nadir. (2004). John R. Hicks'in Refah Ekonomisine Katkıları. *T.C. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 137-153.
- ES, Muharrem ve Tolga ORAL. (2014). Toplu Konut İdaresi(TOKİ) Uygulaması Üzerine Bir İnceleme: Kocaeli Gölcük İlçesi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(6), 90-109.
- FELDMAN, Allan. (1991). Welfare Economics. J. EATWELL, M. MILGATE, & P. NEWMAN (Dü) içinde, *In The World of Economics* (s. 713-726). London: Palgrave Macmillan.
- FELDMAN, Allan and Roberto SERRANO. (2006). *Welfare Economics and Social Choice Theory* (2. b.). New York: Springer.
- FOSTER, James Eric and Amartya SEN. (1997). *On Economic Inequality*. New York: Oxford University Press.
- GALBRAITH, John Kenneth. (2004). *İktisat Tarihi*. (M. GÜNAY, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- GRASSO, Marco and Lucino CANOVA. (2008). An Assessment of The Quality of Life in The European Union Based on The Social Indicators Approach. *Social Indicators Research*, 87(1), 1-25.
- GREENHALGH, Stephen and John MOSS. (2009). *Principles For Social Housing Reform*. London: Localis Research.
- GREVE, Bent. (1998). *Historical Dictionary of the Welfare State*. London: The Scarecrow Press.
- GRIFFIN, James. (1986). *Wellbeing: its Meaning, Measurement and Moral Importance*. Oxford: Oxford University Press.
- GÜVEN, Sami. (2001). *Sosyal Politikanın Temelleri*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

- HAMLIN, Alan. (2008). The Idea of Welfare and the Welfare State. *Public Finance and Management*, 8(2), 108-140.
- HAUSMAN, Daniel. (2010). Hedonism and Welfare Economics. *Economics and Philosophy*, 26(3), 321-344.
- HAUSMAN, Daniel and Michael MCPHERSON. (2006). *Economic Analysis, Moral Philosophy, Public Policy* (2. b.). New York: Cambridge University Press.
- HICKS, John Richard. (1939). The Foundations of Welfare Economics. *The Economic Journal*, 49(196), 696-712.
- HICKS, John Richard. (1975). The Scope and Status of Welfare Economics. *Oxford Economic Papers, New Series*, 27(3), 307-326.
- HICKS, John Richard. (1981). *Wealth and Welfare Collected Essays on Economic Theory Volume 1*. Oxford: B. Blackwell.
- HILLMAN, Arye Leo. (2003). *Public Finance and Public Policy: Responsibilities and Limitations of Government* (1. b.). New York: Cambridge University Press.
- HUNT, Emery Kay. (2009). *İktisadi Düşünce Tarihi* (2. b.). (M. GÜNAY, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- İŞKUR. (2016-2019). *İşgücü Piyasası Araştırma Raporu*. Haziran 25, 2020 tarihinde Türkiye İş Kurumu: <https://www.iskur.gov.tr> adresinden alındı
- JACKSON, Tim. (2009). *Prosperity Without Growth: Economics for a Finite Planet*. London: Earthscan.
- JOHANSSON, Per-Olov. (2001). *An Introduction to Modern Welfare Economics*. New York: Cambridge University Press.
- JOHANSSON, Sten. (2002). Conceptualizing and Measuring Quality of Life for National Policy. *Social Indicators Research*, 58, 13-32.
- JONES, Chris. (2005). *Applied Welfare Economics*. New York: Oxford University Press.
- JUST, Richard Eugene, Darrell HUETH and Andrew SCHMITZ. (2004). *The Welfare Economics of Public Policy*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- KALDOR, Nicholas. (1939). Welfare Propositions of Economics and Interpersonal Comparisons of Utility. *The Economic Journal*, 49(195), 549-552.
- KANBUR, Ravi. (2000). Income Distribution and Development. A. B. ATKINSON, & F. BOURGUIGNON (Dü) içinde, *Handbook of Income Distribution Volume 1* (s. 791-841). Oxford: Elsevier.
- KAPLOW, Louis. (2008). *The Theory of Taxation and Public Economics*. New Jersey: Princeton University Press.
- KARAKAŞ, Banu. (2015). Seçilmiş Avrupa Ülkelerinde Sosyal Konut Uygulamaları. *İş ve Hayat Dergisi*, 1(2), 47-68.
- KAZGAN, Gülten. (2002). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi* (10. b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- KAZGAN, Gülten. (2016). *Liberalizmden Neoliberalizme* (1. b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KELEŞ, Ruşen. (1966). Sosyal Konut Politikası Kavramı Üzerinde Bir Deneme ve Türkiye'de Sosyal Konut Politikası. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 167-234.
- KING, Peter. (2006). *Choice and the End of Social Housing*. London: The Institute of Economic Affairs.
- KORAY, Meryem. (2013). Akademik Alanda Sosyal Politika Nereye? *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 36(1), 15-40.
- KUNDURACI, Nevzat Fırat. (2013). Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Konut Uygulamaları. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 22(3), 53-77.
- LANGE, Oscar. (1942). The Foundations of Welfare Economics. *Econometrica*, 10(3/4), 215-228.
- LITTLE, Ian Macolm David. (1949). The Foundations of Welfare Economics. *Oxford Economic Papers, New Series*, 1(2), 227-246.
- LITTLE, Ian Macolm David. (2002). *A Critique of Welfare Economics*. New York: Oxford University Press.
- MATHIS, Klaus. (2009). *Efficiency Instead of Justice? Searching for the Philosophical Foundations of the Economic Analysis of Law* (Cilt 84). (D. SHANNON, Çev.) Springer Science and Business Media.
- MIDGLEY, James. (1995). *Social Development: The Developmental Perspective in Social Welfare*. London: Sage Publications.
- MIDGLEY, James. (1997). *Social Welfare in Global Context*. London: Sage Publications.
- MILONAKIS, Dimitris and Ben FINE. (2009). *From Political Economy to Economics: Method, The Social and the Historical in the Evolution of Economic Theory* (1. b.). New York: Routledge.
- MISHAN, Ezra. (1960). A Survey of Welfare Economics, 1939-59. *The Economic Journal*, 70(278), 197-265.
- MYINT, Hla. (1948). *Theories of Welfare Economics* (1. b.). London: Longmans.
- NATH, SK. (1969). *A Reappraisal of Welfare Economics*. New York: Augustus M. Kelley Publishers.
- NATH, SK. (1973). *A Perspective of Welfare Economics* (1. b.). London: The Macmillan Press.
- NG, Yew-Kwang. (1983). *Welfare economics: Introduction and Development of Basic Concepts*. London: Macmillan.
- NICOLA, Pier Carlo. (2013). *Efficiency and Equity in Welfare Economics*. London: Springer Heidelberg New York Dordrecht.
- NOLL, Heinz Herbert. (2004). *Social Indicators and Quality of Life Research: Background, Achievements and Current Trends*. N. GENOV (Dü.)

- içinde, *Advances in Sociological Knowledge - Over Half a Century* (s. 151-181). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- NUTTER, Warren. (1968). Economic Welfare and Welfare Economics. *Journal of Economic Issues*, 2(2), 166-172.
- ÖĞRETİR, Arda Hakan. (2020). *Maliye Konu Anlatımı*. (Y. BİLGİLİ, Dü.) İstanbul: 4T Yayınevi.
- ÖRÜCÜ, Esin. (1972). *Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti Konut*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- ÖZDEMİR, Süleyman. (2004). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- ÖZDEMİR, Süleyman. (2005). Başlangıçtan Günümüze Refah Devletlerinde Sosyal Harcamaların Analizi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(50), 153-204.
- ÖZTÜRK, Nazım. (2009). *İktisatta Bölüşüm*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- ÖZTÜRK, Nazım. (2016). *Maliye Politikası* (4. b.). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- ÖZTÜRK, Nurettin ve Esra FİTÖZ. (2009). Türkiye'de Konut Piyasalarının Belirleyicileri: Ampirik Bir Uygulama. 5(10), 21-46.
- PEACOCK, Alan Turner and Charles ROWLEY. (1972). Pareto Optimality and the Political Economy of Liberalism. *Journal of Political Economy*, 80(3), 476-490.
- PIGOU, Arthur Cecil. (1951). Some Aspect of Welfare Economics. *The American Economic Review*, 41(3), 287-302.
- PINAR, Abuzer. (2013). *Maliye Politikası: Teori ve Uygulama* (6. b.). Ankara: Turhan Kitabevi.
- POGGE, Thomas Winfried. (2002). Can the Capability Approach Be Justified? *Philosophical Topic*, 30(2), 167-228.
- PRESCOTT, Edward Christian. (2002). Prosperity and Depression. *The American Economic Review*, 92(2), 1-15.
- PRICE, Catherine. (1977). *Welfare Economics in Theory and Practice* (1. b.). New York: The Macmillan Press.
- RADOMYSLER, Asik. (1946). "Welfare Economics and Economic Policy. *Economica*, 13(51), 190-204.
- RAWLS, John. (2003). *A Theory of Justice* (6. b.). Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- ROBBINS, Lionel. (1932). *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. London: Macmillan CO. Limited.
- ROBBINS, Lionel. (1997). Interpersonal Comparisons of Utility: A Comment. S. HOWSON (Dü.) içinde, *Economic Science and Political Economy: Selected Articles* (1. b., s. 199-204). London: Macmillan Press.
- ROEMER, John. (1996). *Theories of Distributive Justice*. London: Harward University Press.

- SAMUELSON, Paul Anthony. (1947). *Foundations of Economic Analysis*. Cambridge: Harvard University Press.
- SAVAŞAN, Fatih. (2012). *İki Başarısızlık Arasında Kamu Ekonomisi* (1. b.). Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- SAVAŞAN, Fatih. (2019). *Kamu Ekonomisi, Piyasa Başarısızlığından Devletin Başarısızlığına* (8. b.). Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- SCITOVSKY, Tibor. (1941). A Note on Welfare Propositions in Economics. *The Review of Economic Studies*, 9(1), 77-88.
- SCITOVSKY, Tibor. (1951). The State of Welfare Economics. *The American Economic Review*, 41(3), 303-315.
- SEN, Amartya Kumar. (1993). Markets and Freedoms: Achievements and Limitations of the Market Mechanism in Promoting Individual Freedoms. *Oxford Economic Papers*, 45(4), 519-541.
- SEN, Amartya Kumar. (1999). *Development as Freedom* (1. b.). New York: Alfred A. Knopf.
- SEN, Amartya Kumar. (2000). Social Justice and The Distribution of Income. A. ATKINSON, & F. BOURGUIGNON (Dü) içinde, *Handbook of Income Distribution Volume 1* (s. 59-85). Oxford: Elsevier.
- SEN, Amartya Kumar. (2009). *The Idea of Justice*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- SEN, Amartya Kumar. (1982). *Choice, Welfare and Measurement*. Oxford: Basic Blackwell.
- SEN, Amartya Kumar. (1991). Utility: Ideas and Terminology. *Economics and Philosophy*, 7(2), 277-283.
- SEN, Amartya Kumar. (1992). *Inequality Reexamined*. Cambridge: Harvard University Press.
- SEN, Amartya Kumar. (2002). *Rationality and Freedom*. Cambridge Mass: Harvard University Press.
- SEN, Amartya Kumar. (2006). Reason, Freedom and Well-being. *Utilitas*, 18(1), 80-96.
- SEYYAR, Ali. (2011). *Sosyal Politika Bilimine Giriş (Ders Notları)* (1. b.). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- SIDGWICK, Henry. (1907). *The Methods of Ethics*. London: Macmillan.
- SOBEL, Russell. (2004). Welfare Economics and Public Finance. J. G. BACKHAUS, & R. E. WAGNER (Dü) içinde, *Handbook of Public Finance* (s. 19-51). Boston: Kluwer Academic Publishers.
- SOLAK, Ali Osman. (2015). TOKİ'nin Konut Üretmesinin İktisadi Etkinlik Açısından Değerlendirilmesi ve Bir Model Önerisi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 52(609), 33-44.
- SPICKER, Paul. (2000). *The Welfare State: A General Theory*. London: Sage Publications.

- STAVEREN, Irene Van. (2012). An Evolutionary Efficiency Alternative to the Notion of Pareto Efficiency. *Economic Thought*, 1(1), 109-126.
- STIGLER, George Joseph. (1971). The Theory of Economic Regulation. *The Bell Journal of Economics and Management Science*, 2(1), 3-21.
- STIGLITZ, Joseph Eugene. (1980). Pareto Optimality and Competition. *The Journal of Finance*, 36(2), 235-252.
- STIGLITZ, Joseph Eugene. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi* (2. b.). (Ö. F. BATIREL, Çev.) İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- ŞEKER, Fahri ve Murat ÇETİN. (2012). Faydacı Refah Ekonomisi: Amartya Sen'in Eleştirisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 277-304.
- TARASCIO, Vincent Joseph. (1969). Paretian Welfare Theory: Some Neglected Aspects. *Journal of Political Economy*, 77(1), 1-20.
- TAŞAR, Mehmet Okan ve Savaş ÇEVİK. (2009). Sosyal Konut ve Konut Sektöründe Devlet Müdahalesi: Avrupa Ülkeleri ve Türkiye. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 133-163.
- TOKATLIOĞLU, Mircan ve Ufuk SELEN. (2017). *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- TOKİ. (2018, Haziran 19). *Faaliyet Özeti*. Temmuz 1, 2020 tarihinde Toplu Konut İdaresi Başkanlığı: <https://www.toki.gov.tr/AppResources/UserFiles/files/FaaliyetOzeti/ozet.pdf> adresinden alındı
- TOKİ. (2019, Eylül). *Yayınlar: TOKİ Kurumsal Tanıtım Dökümanı*. Temmuz 10, 2020 tarihinde Toplu Konut İdaresi Başkanlığı: <http://i.toki.gov.tr/content/entities/main-page-slider/20191011095737969524-pdf.pdf> adresinden alındı
- TOKİ. (2020a). *Kuruluş ve Tarihçe*. Haziran 30, 2020 tarihinde Toplu Konut İdaresi Başkanlığı: <https://www.toki.gov.tr/kurulus-ve-tarihce> adresinden alındı
- TOKİ. (2020b). *Faaliyetler*. Temmuz 2, 2020 tarihinde Toplu Konut İdaresi Başkanlığı: <https://www.toki.gov.tr/sosyal-konutlar> adresinden alındı
- TOKİ. (2020c). *İllere Göre Projeler*. Temmuz 8, 2020 tarihinde Toplu Konut İdaresi Başkanlığı: <https://www.toki.gov.tr/illere-gore-projeler> adresinden alındı
- TOPRAK KARAMAN, Zerrin. (1995). *Kent Yönetimi ve Politikası* (3. b.). İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- TÜİK. (2020). *İllere ve Yıllara Göre Konut Satış Sayıları*. Haziran 25, 2020 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: <http://www.tuik.gov.tr> adresinden alındı
- TÜRK, İsmail. (2009). *Maliye Politikası* (22. b.). Ankara: Turhan Kitabevi.
- TÜSİAD. (1995). *21. Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru: Optimal Devlet*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- UĞUR, Latif Onur ve Bilal BALCI. (2014). 2002-2012 Yılları Arasında T.C. Hükümetlerinin Konut Edindirme Politikalarının İrdelenmesi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2(2), 333-351.

- ULUSOY, Ali Ender. (2020). Türkiye'de Konut Politikaları: Tarihsel Süreç ve Aktörlerin Rolü. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 1(3), 87-123.
- URHAN, Veli. (2016). Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*(26), 103-119.
- ÜNLÜÖNEN, Kurban ve Ahmet TAYFUN. (2015). *Ekonomi* (7. b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- VEENHOVEN, Ruut. (1996). Happy Life-Expectancy: A Comprehensive Measure of Quality-of-life in Nations. *Social Indicators Research*, 39(1), 1-58.
- YETGİN, Feyzullah. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye Konut Politikaları Üzerine Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 311-330.
- YILDIRIM, Buğra. (2018). Endüstrileşme ve Sosyal Politika Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 18(1), 30-44.